

DET TEOLOGISKE
MENIGHETSFAKULTET

Død, begravet – og så?

En teologisk analyse av salmebruk og liturgi i Den norske kirkes gravferder med henblikk på de døde og deres forhold til Kristus.

Jan Olav Veium

Veileder

Professor Harald Hegstad

Biveileder: Førsteamanuensis Idar Kjølsvik, Høgskolen i Nord-Trøndelag

Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved

Det teologiske Menighetsfakultet og er godkjent som del av denne utdanningen

Det teologiske menighetsfakultet, 2015, vår

AVH5020: Masteravhandling (60 ECTS)

Master i kristendom

Forord

Takk til Inger-Fredrikke Trapness, som har stilt gravferdsprogram til disposisjon, og til Hallvard Oltedal Veium for hjelp med analyse av hvilke salmer som er brukt, ved hjelp av Matlab! Takk også til kirketjenere i Frosta og Åsen som i alle år har samlet gravferdsprogram!

Innholdsfortegnelse.

Innholdsfortegnelse.	2
1. Innledning.	4
1.1 Tema. Hensikt og relevans.	4
1.2 Problemstilling.	5
1.3 Valg av materiale.	6
1.4 Metode.	7
1.5 Disposisjon.	8
2. Teologi om de døde.	10
2.1 Utgangspunkt hos Dietrich Bonhoeffer.	10
2.2 Hva sier nytestamentlige tekster om de hellige?	12
2.3 Nattverdens fellesskap med levende og døde.	16
2.4 Martin Luther om de hellige – utvikling i tre stadier.	18
2.5 Filip Melanchthon om de hellige, i bekjennelse og forsvarsskrift.	20
2.6 Regin Prenter om tros- og bønnefellesskap mellom levende og døde.	22
2.7 Idar Kjølsvik og evangelisk-luthersk helgenlære.	29
2.8 Ådne Njå om overgivelsesbønn og forbønn for de døde.	33
2.9 Sammenfattende oppsummering og analyse.	38
3. Liturgi.	44
3.1 Historisk tilbakeblikk.	44
3.2 Hva sier liturgiene om hvor de døde er?	49
3.2.1 Liturgi fra 1889.	51
3.2.2 Liturgi fra 1920.	52
3.2.3 Liturgi fra 1992.	53
3.2.4 Liturgi fra 2002.	54
3.2.5 Utvikling i liturgi fra 1889 til 2002.	56
3.3 Innspill fra forskning og praksis.	56
3.3.1 Leer-Salvesen om forkynnelsen.	57
3.3.2 Tangaard og Dahl om dødsritualer og 1992-liturgien.	58
3.3.3 Traaen om 2002-liturgien.	60
3.4 Sammenfattende analyse.	62
4. Salmer.	66
4.1 Salmebøker.	66
4.1.1 Det sies ikke noe om hvor den døde er.	67

4.1.2	Den døde er i grava til Jesu gjenkomst.....	67
4.1.3	Den døde kroppen er i grava, og sjelen er hos Herren (Gud).....	68
4.1.4	Den døde er hos Kristus (Gud).....	68
4.1.5	Den døde er i mellomtilstanden (skjærsilden).....	69
4.1.6	Den døde er i et venterom.	69
4.2	Gravferdsprogram.....	70
4.2.1	Materialet.....	70
4.2.2	Hva formidles gjennom gravferdsprogram benyttet i gravferder i Frosta, Åsen, Grong og Harran?	71
4.2.3	Hva formidles om de døde i salmene som er brukt i Frosta?	77
4.2.4	Hva formidles om de døde i salmene som er brukt i Åsen?	80
4.2.5	Hva formidles om de døde i salmene som er brukt i Grong og Harran?	80
4.2.6	To ulike kristendomsformer.	81
4.2.7	Sammenligning av fire sokn i perioden 1998 til og med 2008.....	84
4.2.8	Er det forskjell i det som formidles om de døde når man sammenligner Frosta og Åsen sammenslått med Grong og Harran sammenslått – i perioden 1998 til og med 2008?	92
4.2.9	Salmer som er brukt under gravferder – andres funn sammenlignet med mine funn.	96
4.3	Sammenfattende analyse.	100
5.	Drøfting/Konklusjon.	103
5.1	Hvor er de døde i forhold til Kristus ifølge gravferdsliturgien og gravferdssalmer?	104
5.2	Hva uttrykker gravferdsliturgien om forholdet mellom levende og døde?	107
5.3	Hva uttrykker gravferdsprogram om forholdet mellom levende og døde?	111
5.4	Hvordan kommer de dødes nærvær til uttrykk i bønnene i gravferdsliturgien, og hvordan henvender man seg til de døde ifølge gravferdsliturgien?.....	113
5.5	Hvordan påvirker kristendomsform valg av salmer i en gravferd – er det forskjeller mellom vekkelseskristendom og folkekirkekristendom?	114
5.6	Konklusjon og forslag til ny liturgi.	116
6.	Litteraturreferanser.	117
7.	Vedlegg.	120
	Vedlegg 1: Gravferdsliturgien fra 2002.....	120
	Vedlegg 2: Salmer brukt i hele periodene med data.	125
	Vedlegg 3: Salmer brukt i perioden 1998 til og med 2008.....	143

1. Innledning.

I dette kapitlet vil jeg presentere rammen for denne oppgaven.

1.1 Tema. Hensikt og relevans.

Tema er valgt ut fra et ønske om å analysere det teologiske innholdet i gravferdsliturgien for Den norske kirke. Da er det særlig to spørsmål som dukker opp: Hvor er de døde, og hvor er Jesus Kristus? Et sentralt element i Den norske kirkes lære er at Jesu Kristi nærvær, *Christus Praesens*, i en eller flere presenser, går utover døden, jmfør Rom. 8,38-39. Hvordan kommer dette til uttrykk i gravferdsliturgien? Jeg vet ikke om noen som har undersøkt akkurat dette temaet før.

Hensikt og relevans.

Hensikten/målet med denne oppgaven er å kunne si noe kvalifisert om gravferdsliturgien i Den norske kirke innenfor det temaet som jeg har valgt, og som har relevans for tenkningen rundt den, og eventuelt gi et bidrag til endret praksis.

Som en følge av reformasjonen ble det store endringer i gravferdsritualet, og i hundreårene som fulgte fikk kirkens endrede praksis stor betydning for de etterlatte og deres mulighet til å ta avskjed med den døde og bearbeide sorgen. Illustrerende for denne situasjonen kan være at liturgien, så sent som i alterboka fra 1920, nærmest overså den døde og de pårørende; liturgien ville derfor fungere uten at kista var synlig tilstede, som en anonym minnestund.¹ Helt siden reformasjonen har de pårørende krevd å få sin rettmessige plass i gravferden. Kirken på sin side har etter tur kommet med likpreken, jordpåkastelse og tale ved graven.² Gravferdsliturgien er endret flere ganger i løpet av de siste 130 år, og sist i 2002. Det kan synes som at pårørende i større grad ønsker å sette sitt preg på gravferden enn det som har vært vanlig tidligere, noe som kan tolkes som et tegn på at det fortsatt er et misforhold mellom etterlattes behov og ønsker og kirkens praksis, og da spesielt i forhold til de menneskelige behov. Dette viser seg blant annet gjennom oppslag i media, gjerne noe om gravferdens innhold, der kirkens representanter og de pårørende ikke har blitt enige. Spørsmålet er om og i hvilken grad man kan gjøre noe for å

---

¹ Fæhn 1994: 402.

imøtekomme menneskelige behov samtidig som man holder fast på Den norske kirkes lære. Gravem omtaler religioner og livssyn som såkalte livstolkninger.³ Slike tolkninger fyller menneskers grunnleggende behov for å forstå tilværelsen. Jeg tenker derfor at det har stor betydning hva som formidles i en gravferd med tanke på om det blir oppfattet som relevant i menneskers liv. Denne oppgaven kan være med på å belyse hvilket syn på de døde som formidles i en gravferd – noe jeg tror er viktig med tanke på hvordan de pårørende opplever at deres menneskelige og religiøse behov blir møtt.

1.2 Problemstilling.

Jeg har følgende problemstilling for min oppgave:

Hvordan forstås de dødes eksistens og deres forhold til Kristus i gravferdsliturgi og -salmer i Den norske kirke, og hvilke muligheter gir Kristi legeme teologien for videre utvikling av norsk gravferdsliturgi?

Med gravferdsliturgi mener jeg i denne oppgaven liturgi for kremasjon og kistebegravelse. Jeg betrakter begrepene gravferd og begravelse som synonymer, og som en samlebetegnelse for begravelsesformene kremasjon og kistebegravelse. Bortsett fra at det er ulik avslutning for de to begravelsesformene, er liturgien felles. Jeg skal ikke gjennomføre et historisk arbeid for å kunne si noe fullstendig om utvikling av liturgien gjennom tidene.

Med denne problemstillingen har jeg avgrenset analysen av det teologiske innholdet i gravferdsliturgien til de døde og deres forhold til Kristus. Det som måtte bli sagt i en gravferd og som går utover det som tilhører liturgien, faller utenfor denne oppgaven. Som en aktualisering av min problemstilling, vil jeg vise til TV-program om overnaturlige fenomener, medium som tilbyr kontakt med de døde og en utvikling med økende lystenning på graver, som alle er eksempler på at mange mennesker på ulike vis forholder seg til de døde. Én hypotese er at den plassen Gud før hadde i menneskers hverdag hos mange nå er overtatt av de døde.⁴

Problemstillingen vil jeg konkretisere ved hjelp av følgende forskningsspørsmål (underproblemstillinger), som skal være nært knyttet til problemstillingen:

---

² Fæhn 1994: 402. Og Fæhn fortsetter med å si: ”Men de pårørende måtte selv sørge for at deres nære, menneskelige behov kom tilstrekkelig og allsidig til uttrykk”.

³ Gravem 2004: 342.

⁴ Laugerud 2012: 92

Hvor er de døde i forhold til Kristus ifølge gravferdsliturgien og gravferdssalmer?

Hva uttrykker gravferdsliturgien om forholdet mellom levende og døde?

Hva uttrykker gravferdsprogram om forholdet mellom levende og døde?

Hvordan kommer de dødes nærvær til uttrykk i bønnene i gravferdsliturgien?

Hvordan henvender man seg til de døde ifølge gravferdsliturgien?

Svarene på disse spørsmålene vil kunne gi et uttrykk for det jeg etterspør i problemstillingen, og de vil derfor være et utgangspunkt for en teoretisk drøfting av gravferdsliturgi og -salmer. Når jeg i denne oppgaven stiller spørsmål om de døde, eller prøver å si noe om hva liturgi og salmer formidler om de døde, er det mer presist dette jeg har fokus på: De døde, etter døden, og før Jesu gjenkomst.

1.3 Valg av materiale.

Dette er en teoretisk oppgave med et rent tekststudium av gravferdsliturgien⁵ som legger opp til en teoretisk drøfting av problemstillingen i tilknytning til relevant dogmatisk litteratur. For å besvare mine forskningsspørsmål vil jeg i særlig grad fokusere på gravferdssalmer⁶, bønner, skriftlesninger og andre liturgiske ledd. Min analyse vil ta utgangspunkt i gravferdsliturgien fra 1889 og fram til i dag. Jeg vil ha hovedfokus på ordningen for gravferd som ble vedtatt av Kirkemøtet i 2002. Liturgien framføres verbalt sett i hovedsak som en enveis tale til menigheten. Unntak fra dette er fadervår og salmer/sanger. I denne oppgaven ser jeg bort fra at det skjer en fortolkning av teksten i det den liturgiske teksten fremføres av liturgen som tale.⁷ Gravferdsliturgien og gravferdsprogram er gitt som tekst og må derfor, som andre tekster, ses i sammenheng med den konteksten den brukes i. Med kontekst menes i denne sammenheng en gravferd der gravferdsliturgien blir brukt slik den står, men med de valgmuligheter som finnes. Konteksten må her tenkes i vid forstand som all informasjon som former enkeltpersoners og fellesskapets forståelse av gravferdsliturgien, men som selv ikke er en del av gravferdsliturgien. I denne oppgaven kommer jeg ikke til å gå nærmere inn på konteksten.

---

⁵ Den tekstlige delen av gravferdsliturgien finnes i alterbøker/liturgibøker, med unntak av salmer/sanger – som også er en del av liturgien.

⁶ Jeg vil se på salmer/sanger i salmebøker eller lignende, og i gravferdsprogram.

⁷ Ricoeur 2001: 67

Oppgaven inneholder også en empirisk analyse av salmer/sanger som er benyttet i gravferder. Utdelte gravferdsprogram – trykte ark med salmer/sanger som skal synges – er grunnlaget for analysen, og de viser hva som er formidlet gjennom de salmer/sanger som er brukt.

Når det gjelder dogmatisk litteratur, har jeg valgt *Skabelse og genløsning*, av Regin Prenter⁸, som hovedkilde. Dette er en bok som er mye brukt som lærebok ved teologiske læresteder i Norden og Tyskland. Til tross for at den kom ut første gang for over 50 år siden, gir den en god oversikt og refleksjon over nyere luthersk teologi. Gjennom sine bøker har Regin Prenter hatt betydelig innflytelse internasjonalt; også i Norge. Han gir et teologisk bidrag som er egnet til å kaste lys over min problemstilling, og så vidt jeg vet er han lite brukt innenfor det temaet jeg vil undersøke. Fra luthersk side representerer Prenter nærmest et unntak når det gjelder å utvikle teologi om de helliges⁹ mulige forbønn. Når det er snakk om de helliges forbønn i denne oppgaven, gjelder det de døde som hører Jesus Kristus til. I tillegg til Regin Prenter henter jeg stoff fra teologene Idar Kjølsvik og Ådne Njå. Begge disse teologene støtter seg blant annet på Prenter når de utvikler sin teologi om de hellige, og slik sett er de to med på å reaktualisere Prenter og hans teologi på dette området. Siden jeg skal analysere en liturgi som er i bruk i Den norske kirke i dag, er det naturlig å benytte meg av norske lutherske nåtidsteologer. Det er også naturlig å gå til bibelske skrifter og Den norske kirke sitt bekjennelsesgrunnlag.

1.4 Metode.

I denne oppgaven vil jeg bruke systematisk teologisk metode.¹⁰ Ut fra egen erfaring/praksis er jeg nysgjerrig på spørsmålet om forholdet mellom de døde og Kristus. Jeg går derfor til teori/teologi for å se hva den kan fortelle meg om dette forholdet. Det er ikke tilfredsstillende for meg å se på teorien/teologien alene, og jeg går derfor tilbake for å fortolke praksis slik det uttrykkes i liturgi og salmer. Praksis sier hva det norske kirkefolket mener om dette; fra Den norske kirke sin side gjennom den offisielle liturgien; fra folkets side gjennom de salmene som faktisk er brukt i gravferder. Når det gjelder liturgien, vil jeg legge hovedvekten på den som ble vedtatt i 2002. Når det gjelder salmer/sanger, som er en del av liturgien, vil jeg i tillegg til en generell gjennomgang av tekster også bruke resultater fra en analyse av gravferdssalmer som er

---

⁸ Prenter 1967

⁹ I Bibelen brukes ”de hellige” om både levende og døde som hører Jesus Kristus til.

brukt i konkrete gravferder. Jeg vil reflektere teoretisk over denne praksisen sett i forhold til den teologien jeg har beskrevet for så å se hvilken innsikt det kan gi. Det som starter med en fortolkning av gitte praksiser, vil bli refortolket i møte med ulike teologiske tekster. Den teologiske refleksjonen er teoretisk i den betydning at jeg gjør bruk av bibeltekster, bekjennelsesgrunnlag, annet teologisk tradisjonsstoff og moderne systematisk-teologiske arbeider. Ved å holde teori og praksis sammen i en drøfting, kommer jeg fram til min konklusjon. Drøftingen, der jeg holder sammen teologi, liturgi og salmer, vil vise om min analyse gir grunnlag for å foreslå endringer i gravferdsliturgien. Dette gir oppgaven en tredelt struktur: Framstilling – analyse¹¹ – drøfting /konklusjon. Forskningsspørsmål strukturerer analysen og drøftingen. Drøftingen avgrenses til bildet av Kristi kropp og har som utgangspunkt at man legger en alternativ forståelse, av de døde eksistens og deres forhold til Kristus, til grunn. Jeg kommer derfor ikke til å utsette min konklusjon for kritikk fra alternative konklusjoner, jamfør Austad.¹²

Hva om liturgen går utover liturgien, ved å si det på sin måte og/eller ved å legge noe til eller trekke noe fra? En slik praksis lar seg ikke fange inn av denne metoden; den er ikke tilstrekkelig til å si alt om en gravferd.

1.5 Disposisjon.

I kapittel to, tre og fire gir jeg en framstilling av det stoffet som skal analyseres og drøftes i kapittel fem. Kapittel to inneholder teologisk teori om de døde. Her ser jeg på spørsmålet om hvordan kristen tro forstår hvor de døde er og hva de gjør. Jeg tar utgangspunkt i nytestamentlige tekster samt nyere teologi fra Bonhoeffer, Prenter, Kjølsvik og Njå.

Kapitlene tre og fire presenterer den praksis jeg skal reflektere over. Kapittel tre inneholder en analyse av gravferdsliturgien i Den norske kirke. Her ser jeg se på hvordan gravferdsliturgien har utviklet seg. Gravferdsordningen fra 2002 vies størst oppmerksomhet. Jeg tar også et blick

---

¹⁰ Austad 2008: 113: Analyse av bibeltekster forutsetter systematisk-kritisk metode, i tillegg til historisk-kritisk metode. Det innebærer at man vurderer hvordan den kristne lære kan uttrykkes sett i forhold til dagens språk, tenkemåte og kultur.

¹¹ Austad 2008. Austad understreker at det er viktig å ha et kritisk perspektiv på det som analyseres slik at det kan åpne for ny erkjennelse (s. 166). Det forutsettes at man legger opp til en drøfting der argumentasjonen er transparent (s. 186-187).

¹² Austad 2008: 171: Det er viktig å redegjøre for de kriterier som er valgt og at de konklusjoner som trekkes utsettes for kritikk fra alternative konklusjoner.

på forskning og praksis innenfor dette feltet. Hva formidler gravferdsliturgien om de døde og deres forhold til Kristus? Salmene, som også tilhører liturgien, er behandlet i kapittel fire. Her ser jeg på salmer/sanger som tematisk kan knyttes til gravferd – med utgangspunkt i salmebøker, eller som faktisk er brukt i gravferder – med gravferdsprogram som kilde. Salmer er kalt ”den erfarte bibel”, og de kan gi ord til menneskers hverdagstro. Sett i forhold til liturgien, som skal sette ord på offisiell kirkelig luthersk lære, speiler salmene bredere teologisk. Salmetekster bruker ofte bilder og metaforer når de prøver å sette ord på menneskelig erfaring, og lengsler i dette liv og for et kommende liv. Dette gjør at innholdet i mange salmer åpner for tolkning.

Hvert av kapitlene to til fire avsluttes med en oppsummerende analyse. Denne analysen er strukturert rundt mine forskningsspørsmål. I kapittel fem drøfter jeg om det er grunnlag for å foreslå endringer i gravferdsliturgien og avslutter med en konklusjon.

2. Teologi om de døde.

Dette kapitlet inneholder teologisk teori om de døde. Spørsmålet er hvordan kristen tro forstår hvor de døde er og hva de gjør. For å undersøke dette bruker jeg tekster av Regin Prenter, Idar Kjølsvik og Ådne Njå, i tillegg til bibel og liturgi. Jeg ser også på oppfatninger og læreskrift fra reformatorene Martin Luther og Filip Melanchthon. Hvert delkapittel avsluttes med en kort oppsummering, og siste delkapittel inneholder en sammenfattende oppsummering og analyse. Aller først går jeg til nyskapende tanker av Dietrich Bonhoeffer.

2.1 Utgangspunkt hos Dietrich Bonhoeffer.

I sin avhandling ”Sanctorum Communio” fra 1930 bruker den lutherske teologen Dietrich Bonhoeffer formuleringen ”Kristus som eksisterer som menighet”.¹³ Han påpeker i denne sammenheng at forholdet mellom to mennesker og forholdet mellom det enkelte menneske og Gud er vevd sammen. Det er noe nyskapende i hans formulering – at det i det hele tatt finnes et presentisk forhold mellom Gud og mennesker. Slik jeg forstår Bonhoeffer sin formulering, gir den uttrykk for et fellesskap mellom mennesker og mellom mennesker og Gud – levende som døde.

Bonhoeffer beskriver Kirken, den verdensvide kirke som kristne tror på og bekjenner at de er en del av, som Kristi kropp.¹⁴ Denne kroppen skiller seg ut fra folket og kulturen den omgis av, men den ”[...] tar plass – Lebensraum! – i verden [...]” (s. 9). Med utgangspunkt i Luk. 14,26 sier han at det er Kristi personlige kall til etterfølgelse som gjør en disippel til et individ.¹⁵ I det kallet skjer er den som kalles allerede satt inn i et umiddelbart forhold til Kristus og løst fra det umiddelbare forhold til verden. Kristus er blitt mellommann både i forhold til Gud, medmennesker og verden. Man må si ja til dette bruddet som allerede er skjedd, for å kunne være Kristi etterfølger og tjene ham. Et ja innebærer at man anerkjenner Kristus som Guds Sønn. Selv til nærmeste familie, og i de aller næreste relasjoner, er Kristus mellommannen. Som mellommann både skiller og forener han. Veien til nesten finnes bare gjennom å følge Kristus og hans ord. Av den grunn er:

---

¹³ Dietrich et al. 2011: 59

¹⁴ Bonhoeffer 2010: 9

¹⁵ Bonhoeffer 2010: 74-82

”Forbønn [...] den mest løfterike veien til de andre, og felles bønn i Kristi navn den mest genuine form for fellesskap.” (s. 78)

Kristus, mellommannen, gir sine disipler del i et nytt fellesskap. Dette nye fellesskapet er hans Kirke. I menighetsfellesskapet blir hver enkelt del av et søskenfellesskap som mangedobbelt kompenseres for at man som etterfølger, som individ, begynner alene, jamfør Mark. 10,28-31. Hver enkelt sin kropp er Kristi lemmer (1. Kor. 6,15), og synd mot egen kropp er derfor også synd mot Kristi kropp.¹⁶

Slik som de første disipler får de dømte del i et kroppslig nærvær og fellesskap med Kristus.¹⁷ Som lemmer på Jesu Kristi kropp har Gud tatt dem til seg for evig. Gjennom inkarnasjonen, at Guds Sønn ble menneske, tok Gud menneskeheten – slik den er, med den syndige menneskenaturen – inn i Kristi kropp. Gjennom Jesu død på korset ble fiendskapet som splittet menneskeheten oppgjort og avsluttet. ”Der hans menneskelige kropp befinner seg, der blir alt menneskelig og syndig tatt imot” (s. 206). I denne Guds barmhjertige gjerning ligger grunnlaget for frelsen, og bare der, og det er bare i Kristi kropp at frelsen finnes. Det som blir til død for andre, blir for de kristne til nåde og liv. Som Jesu etterfølgere har de fellesskap med hverandre og Jesus i Jesu Kristi kropp. Dette fellesskapet med hans kropp er det eneste mulige fellesskap man kan ha med Jesus Kristus, og dåpen og nattverden innlemmer mennesker i fellesskapet i Kristi kropp. Begge er de Kristi kropp sine sakramenter; dåpen innlemmer den dømte i enheten i Kristi kropp, og nattverden opprettholder fellesskapet med Kristi kropp og gir del i et fysisk fellesskap med lemmene på kroppen når nattverden mottas. Kristi kropp er både utspringet og målet for sakramentene; uten Kristi kropp ville ikke sakramentene ha funnes. I sakramentene kan man motta Kristi kropp, og der ”[...] er Herren selv, levende og virkelig til stede i sin menighet”.¹⁸ Paulus sier på ulike måter at Gud er for oss gjennom Kristi kropp, slik som i Rom. 8,31-32, og dette gjelder konkret og bokstavelig på korset, i dåp og nattverd, i Ordet – hvor grunnlaget for alt kroppslig fellesskap med Jesus Kristus ligger. Etter pinsedag er Kirken Kristi kropp i verden, og én i Jesus Kristus (Gal. 3,28), og Jesus Kristus er levende tilstede på jorden i sin kropp. Denne kroppen er den nye menneskeheten Gud har tatt til seg, og den er hans menighet. Jesus Kristus er samtidig både menigheten og seg selv (1. Kor. 12,12). Som Herre er

---

¹⁶ Bonhoeffer 2010: 111

¹⁷ Bonhoeffer 2010: 204-211

¹⁸ Bonhoeffer 2010: 219

Kristus kroppens hode (Kol. 1,18), nå og ved sin gjenkomst, og det er den samme kropp – den samme Kirke, nå og ved Kristi gjenkomst.

Dietrich Bonhoeffer sier at det bare er i Kristi kropp at frelsen finnes. Gjennom dåpen innlemmes den dømte i menigheten og blir et lem på Kristi kropp, og fellesskapet med hans kropp er det eneste mulige fellesskap man kan ha med Jesus Kristus. Jesus Kristus er levende tilstede på jorden i sin kropp, og han er samtidig både menigheten og seg selv. Dersom den Kristus-troende, Kristi etterfølger, som dør ikke lenger er en del av Kristi kropp, har vedkommende etter det som er sagt foran heller ikke del i frelsen. Etter min forståelse blir en (naturlig eller) nødvendig konsekvens av det Dietrich Bonhoeffer sier at det finnes et presentisk forhold mellom Gud og mennesker og et fellesskap mellom mennesker, som også inkluderer Kristi etterfølgere som er døde – beskrevet som Kirken som Kristi kropp. Dette er nyskapende tanker. Hele menneskeheten er inkludert – alle mennesker er i utgangspunktet i Kristi kropp, men dåp og nattverd, sammen med forkynnelsen, er det som gir del i enheten og fellesskapet i kroppen. Bonhoeffer setter Kristi etterfølgere i en særstilling, men sier han klart hvem som har del i Kristi kropp, eventuelt hva det innebærer? Omfatter det hele skapelsen, hele menneskeheten, alle dømte, alle dømte og kristne? Jeg forstår Bonhoeffer slik at døden ikke setter et skille i fellesskapet i Kristi kropp.

2.2 Hva sier nytestamentlige tekster om de hellige?

NT-tekster gir grunnlaget for Bonhoeffers nyskapende tanker knyttet til Kristi kropp. Hva kan NT fortelle om de hellige og livet i Kristus? Bibeltekster gjengis fra Bibelen 2011.¹⁹

I fortellingen om Jesu korsfestelse, Luk. 23,26-43, fortelles det at Jesus ble korsfestet sammen med to forbrytere. Den ene av de to fikk løftet (i vers 43): ”I dag skal du være med meg i paradiset.” I lignelsen om den rike mannen og Lasarus, Luk. 16,19-31, står det om den fattige Lasarus: ”Så døde den fattige, og englene bar ham til Abrahams fang.” (del av vers 22). Mens både den ene forbryteren og den fattige Lasarus får del i den himmelske salighet den dagen de dør, tegnes det et annet bilde når Paulus beskriver når Herren kommer i 1. Tess. 4,13-18:

---

¹⁹ Bibelen 2011

For om Jesus døde og sto opp, og det tror vi, så skal Gud også ved Jesus føre dem som er sovnet inn, sammen med ham. [...] For når befalingen lyder, når erkeengelen roper og Guds basun høres, da skal Herren selv stige ned fra himmelen, og de døde i Kristus skal stå opp først. Deretter skal vi som er igjen og ennå lever, bli rykket bort sammen med dem i skyene for å møte Herren i luften. Og så skal vi være sammen med Herren for alltid. (vers 14 og 16-17)

”Jesus taler om de tider som skal komme” er satt som overskrift på kapittel 24 og 25 i evangeliet etter Matteus. Her finner man lignelsen om talentene. Herren deler ut talenter til sine tjenere og reiser så utenlands. ”Da lang tid var gått, kom tjenernes herre tilbake og ville holde regnskap med dem.” (Matt. 25,19). Både her og i versene fra Paulus ser det ut til å drøye med Kristi gjenkomst; det gis inntrykk av at de som døde i troen på Kristus må vente. Disse fire eksemplene, fra evangeliene etter Matteus, Lukas og Paulus’ første brev til Tessalonikerne, viser at NT ikke tydelig på om det skal skilles mellom de døde i mellomtilstanden og de som har nådd fram og fått del i den evige herlighet. De døde ”i Kristus” må vente på Kristi gjenkomst, og det er uklart hvor de er mens de venter.

Paulus trekker flere ganger fram viktigheten av å be. Under overskriften ”Forskrifter for gudstjenesten” skriver han i 1. Tim. 2,1-2:

Jeg formaner dere framfor alt til å bære fram bønn og påkallelse, forbønn og takk for alle mennesker. Be for konger og alle i ledende stillinger, så vi kan leve et stille og fredelig liv med guds frykt og verdighet i alt.

Noen mener at man må kunne forstå Paulus dit hen at han mener at bønner er sterkere enn døden, selv om han ikke sier det direkte.²⁰ Det betyr i så fall at kristne som har fullført løpet på denne jord, er en del av det gudstjenestefeirende fellesskap som ber. Bønnetjenesten er ikke mindre i 1. Tess. 5,17, der Paulus sier noe om livet i menigheten: ”be uavbrutt”. Hos Paulus kan man også lese at ”[...] Ånden selv går i forbønn for oss med sukk uten ord.” (Rom. 8, del av vers 26). Videre kan man lese:

Kristus Jesus er den som døde, ja, mer enn det, han sto opp og sitter ved Guds høyre hånd, og han ber for oss. [...] For jeg er viss på at verken død eller liv, [...] skal kunne skille oss fra Guds kjærlighet i Kristus Jesus, vår Herre. (del av vers 34 og 38-39)

Dersom Paulus mener at bønner er sterkere enn døden, kan disse versene tolkes som et uttrykk for at de døde, som fortsatt har del i Guds kjærlighet i Kristus Jesus, deltar når Kristus Jesus ber ”for oss”.

Kirken har også som oppgave å lovprise Jesus Kristus slik som det går fram av Fil. 2,9-11:

Derfor har også Gud opphøyet ham til det høyeste og gitt ham navnet over alle navn. I Jesu navn skal derfor hvert kne bøye seg, i himmelen, på jorden og under jorden, og hver tunge skal bekjenne at Jesus Kristus er Herre, Gud vår Far til ære!

I Kirken, som er et verdensvidt fellesskap av alle kristne, på tvers av alle mulige skillelinjer, og der heller ikke døden setter en grense (jeg forstår ”under jorden” som å inkludere de døde), har alle del i den samme tjenesten. Gjennom bekjennelsen ”at Jesus Kristus er Herre”, blir det til glede og ære, for Gud, menneskers frelser og Far.

I 1. Kor. 15 argumenterer Paulus for de dødes oppstandelse. Alt står og faller med Kristus. Kapitlet avsluttes med ”For dere vet at **i Herren** er ikke deres strev forgjeves.” (i vers 58; min utheving). Den enheten i Kristus som NT holder fram, er noe som Paulus i sine skrifter legger særlig vekt på. Her kan man for eksempel jamføre med Gal. 3,28:

Her er ikke jøde eller greker, her er ikke slave eller fri, her er ikke mann og kvinne. Dere er alle én i Kristus Jesus.

Denne enheten i Kristus kommer mange steder hos Paulus til uttrykk i bildet av menigheten som Kristi kropp. Under omtale av nådegavene i 1. Kor. 12 legger Paulus vekt på at denne enheten går ut over de grenser som var vanlig å sette i hans samtid.

Slik kroppen er én selv om den har mange lemmer, og alle lemmene utgjør én kropp enda de er mange, slik er det også med Kristus. For med én Ånd ble vi alle døpt til å være én kropp, enten vi er jøder eller grekere, slaver eller frie, og alle fikk vi én Ånd å drikke. Dere er Kristi kropp, og hver av dere et lem på ham. (1. Kor. 12,12-13.27)

I en åpenbaring ble dette mysteriet gjort kjent for Paulus:

at hedningene har del i samme arv, samme kropp og samme løfte i Kristus Jesus ved evangeliet. (Ef. 3,6)

Når Paulus takker og ber for menigheten i Efesus, avslutter han med følgende:

Alt la han under hans føtter, og ham, hodet over alle ting, ga han til kirken, som er Kristi kropp, fylt av ham som fyller alt i alle. (Ef. 1,22-23)

Kirkens enhet kommer ikke minst til uttrykk i Ef. 4:

---

²⁰ Kjølsvik 2012 (a): 129

Sett alt inn på å bevare Åndens enhet, i den fred som binder sammen: én kropp, én Ånd, slik dere fikk ett håp da dere ble kalt, én Herre, én tro, én dåp, én Gud og alles Far, han som er over alle og gjennom alle og i alle. Men vi skal være tro mot sannheten i kjærlighet og i ett og alt vokse opp til ham som er hodet, Kristus. Ut fra ham blir hele kroppen sammenføyd og holdt sammen av hvert bånd og ledd, alt etter den oppgave hver enkelt har fått tilmålt, så kroppen vokser og bygges opp i kjærlighet. (Ef. 4,3-6.15-16)

Når Paulus i Ef. 5 snakker om hjem og familie, og forholdet mellom ektefellene, sammenligner han med forholdet mellom kirken og Kristus. Kristus er frelser for sin kropp:

[...] Kristus er kirkens hode; han er frelser for sin kropp. [...] Kristus elsket kirken og ga seg selv for den, for å gjøre den hellig og rensen den med badet i vann, i kraft av et ord. Slik ville han selv føre kirken fram for seg i herlighet, uten den minste flekk eller rynke. Hellig og uten feil skulle den være. [...] man gir kroppen næring og pleier den på samme måte som Kristus gjør med kirken. For vi er lemmer på hans kropp. (deler av vers 23, 25, 29; vers 26-27 og 30)

I Kristi kropp bor hele guddomsfylden, og i Kristus, som er hodet, får menigheten del i denne fyllden (jamfør Kol. 2,9-10).

Dersom man oppsummerer viktige trekk ved bruken av kroppsbildet, er det iallfall:

- Kristus er Kirkens hode, og han er frelser for Kirken, som er hans kropp.
- Alle kristne er lemmer på hans kropp. Kristi kropp blir ikke hel om noen av hans lemmer mangler.
- På tross av lemmenes ulike funksjoner, er det likevel enhet i den ene kropp.
- I Kristi kropp bor hele guddomskilden. Kristi kropp er fylt av Gud som fyller alt i alle.
- Hvert enkelt lem har fått sin oppgave og bidrar til at kroppen vokser og bygges opp i kjærlighet. Kristne blir slik ”Kristi hender og føtter”.

Ut fra NTs tale om de døde, er det nødvendig å tale om en mellomtilstand. Det er imidlertid uklart hvor de døde er i denne mellomtilstanden. Paulus kan tolkes til å mene at kristne som har fullført løpet på denne jord, er en del av det gudstjenestefeirende fellesskap som ber; ja deltar når Kristus Jesus ber ”for oss”. Alle kristne, Kirken, levende som døde, har som oppgave å lovprise Jesus Kristus. Enheten i Kristus uttrykkes i bildet av Kristi kropp, som er Kirken, Guds menighet på jorden og i himmelen, levende og døde – og dette kommer til uttrykk ikke minst i nattverden.

2.3 *Nattverdens fellesskap med levende og døde.*

Den nytestamentlige virkelighet videreføres i kirkens historie og tradisjoner. Når det gjelder forholdet mellom Gud og mennesker, og Guds nærvær i menneskers virkelighet, er nattverden kanskje viktigere enn noe annet. Nattverdens særstilling, når det gjelder fellesskapet mellom levende og døde, blir utdypet i det følgende. I nattverden konkretiseres et fellesskap, mellom Gud og mennesker, som har både en vertikal og en horisontal dimensjon, et fellesskap med Gud og med hverandre.²¹ Dette kommer til uttrykk blant annet hos Paulus i 1. Kor. 10,16f. Jesu Kristi nærvær er reelt i nattverdens vin og brød (realpresens), og Jesus Kristus må forstås å være personlig present i innstiftelsen av nattverden (personalpresens). Også de som har gått foran inkluderes i nattverdens fellesskap i en ekklesiologisk-eskatologisk presens. Det skjer i tilknytning til Sanctus. Følgende utdrag fra den innledende lovprisning er hentet fra *Gudstjeneste for Den norske kirke*: ”For dette priser vi deg, sammen med alle dine hellige i himmelen og på jorden:” (alternativ B) / ”Sammen med de troende gjennom alle tider vil vi prise ditt hellige navn:” (alternativ C) / ”Sammen med din menighet i himmelen²² og jorden lovsynger vi ditt hellige navn:” (alternativ D).²³ De som feirer nattverd gjør det som ett fellesskap som mottar Jesu legeme og blod. Nattverdens vin og brød synliggjør fellesskapet av alle troende. Fellesskapsdimensjonen kan billedliggjøres ved å tenke seg at alle som mottar nattverden er som et lite korn. Når kornet bakes sammen med alle de andres korn mister det sin form og kropp og blir til brødet. På lignende vis kan man tenke seg hver enkelt som en vindruer som sammen med alle de andre blir til vinen. Til sammen blir alle troende til Kristi kropp. Nattverden leder til ”unio cum Christo”, enheten med Kristus, og i denne enheten er alle ett, der både levende og døde troende er forent med Kristus i et kjærlighetens fellesskap. Luther påpeker at dette kjærlighetens fellesskap medfører at menneskene er helt og fullt i Kristus. Kristus er grunnlaget for det kristne fellesskapet, og alle som er døpt har del i fellesskapet og Kristi frelseshandling. Gjennom dåpen får alle også del i Kristi ”presteembete” og hans kongeherredømme, jamfør 1. Pet. 2,9. Når Luther skal gå nærmere inn på hva dette innebærer, sier han at den kongeverdighet som kristne har del i medfører frihet fra synden, loven, døden og djevelens makt. Denne frihet fra døden innebærer de dødes oppstandelse; døden har ikke det siste ordet.

---

²¹ Framstillingen bygger på Dietrich et al. 2011: 63-64 og 91-92

²² Hegstad 2009: 43: Ifølge Otfried Hofius er det historisk sett sannsynlig at referansen til «menigheten i himmelen» refererer til englene, og ikke til de avdøde.

I kirkerommet er nattverdsfellesskapet synliggjort gjennom alterringen, som i praksis er en halv ring, eller bare en rad.²⁴ Når det heter alterring så gjemmer dette navnet en symbolikk. Den synlige del av ringen tilhører vår virkelighet i tid og rom, mens den usynlige delen tilhører det evige liv. Nøkkelen til å tolke symbolet ligger i sitatene fra den innledende lovprisning i nattverdsliturgien nevnt foran. Guds menighet er én og den samme for alle folk og tungemål, og det gjelder både i himmelen og på jorden. Den usynlige del av alterringen tilhører den delen av Guds menighet som er i himmelen, og den synlige delen av alterringen den delen av Guds menighet som er på jorden.

Under overskriften ”Hellig handling” gir Kirkerådet en beskrivelse av det synlige og det usynlige vi:²⁵

[...] det finnes et usynlig vi som er ufattelig mye større. Og om det er usynlig og ikke lar seg telle, er det ikke mindre virkelig av den grunn: Der hører alle de til som har gått foran og nå er hjemme hos Gud. [...] ”Ved ham lovsynger englene din herlighet, og din menighet i himmelen og på jorden priser ditt navn med samstemmig jubel.” (Min kommentar: Siste sitat er fra Prefasjon).

Sanctus omtales slik:²⁶

Sammen med alle Guds engler, sammen med alle dem som gikk foran oss i pilegrimstoget, sammen med alle som samles i andre kirker og kirkesamfunn, i vårt eget land og i hele verden, stemmer vi i den store lovsangen: ”Hellig, hellig, hellig [...]”.

Jeg forstår dette som at de avdøde kristne deltar i lovsangen når den lyder. Hegstad mener at et utsagn som sitert over ikke behøver å bety at det er en samtidighet i de dødes lovsang i mellomtilstanden og den dennesidige kirkes lovsang.²⁷

Nattverden er kanskje det som tydeligst konkretiserer fellesskapet mellom Gud og mennesker; Jesu Kristi nærvær i menneskers virkelighet, der både levende og døde troende er forent med Kristus i et kjærlighetens fellesskap. I nattverden anskueliggjøres også et fellesskap mellom levende og døde gjennom liturgiens ord og alterringens symbolikk.

---

²³ *Gudstjeneste for Den norske kirke* 2011: 2.72-2.77

²⁴ Kjølsvik 2014: 231-232

²⁵ *Gudstjeneste for Den norske kirke* 2011: 6.4

²⁶ *Gudstjeneste for Den norske kirke* 2011: 8.43

²⁷ Hegstad 2009: 45

2.4 **Martin Luther om de hellige – utvikling i tre stadier.**

Under denne overskriften går det fram hva Luther har ment om de hellige i tre ulike stadier underveis i sitt liv. Når han skal forklare hvordan han ser på det å være en del av kirkens fellesskap, *communio sanctorum* – ”samfunnet av de hellige”, trekker han en sammenligning med det å være borger i en by.²⁸ Begge disse fellesskapene gir del i både rettigheter og plikter. Når Luther i en preken framhevet nattverden som sentral i sin beskrivelse av *communio sanctorum*, er det bildet av Kristus som kropp han bruker. Denne ene kroppen omfatter alle kristne, levende som døde, og Kristus selv – i nattverdens fellesskap. Og når det gjelder de hellige som omtales i trosbekjennelsens ”de helliges samfunn” understreker Luther at dette også omfatter alle kristne.

Kjølsvik henter stoff fra en avhandling av finnen Lennart Pinomaas når han beskriver Luther sitt syn på de hellige.²⁹ Pinomaas har sett tre stadier i Luther sin utvikling. Den unge Luther har et tradisjonelt katolsk syn (før 1521), og denne helgenlæren er i samsvar med Luthers lære om rettferdiggjørelsen ved tro. I dette første stadium mener Luther at de hellige kjennetegnes ved at de er

beskjedne, vet at deres hellighet kommer fra Gud og ikke fra dem selv, kjenner motsetningens lov og streber alltid etter å komme videre. (s. 127)

Hovedpoenget for Luther er at helligheten er noe de hellige har fått utenfra, og dette er i tråd med læren om rettferdiggjørelsen ved tro alene, og der troen er gitt oss som en gave. Det handler om tredje trosartikkel og helliggjørelse, der Den Hellige Ånd hjelper mennesker til å bli mer og mer lik Kristus.

I sitt andre stadium (etter 1521) betegner han det å henvende seg til helgener, *invocatio* – helgenpåkallelsen, som avguderi. Han er sterkt kritisk til dette, som han ikke opplever er bibelsk begrunnet, og det er i strid med Kristi forløsningsverk. Som en følge av Luthers syn ble *invocatio* ikke lenger en del av det lutherske gudstjeneste- og bønneliv. Luther avviser ikke at helgener eksisterer eller at de kan be. De helliges forbønn er å betrakte som en motsetning til helgenpåkallelse. Mange teologer ser ut til å ha misforstått dette og tillagt Luther en negativ innstilling til tanken om at døde kan be for oss. Luther holder fram at et menneskes hellighet er noe man ikke kan vite; det kan skje noe helt inn til døden inntreffer og det er det ikke gitt for

---

²⁸ Framstillingen bygger på Dietrich et al. 2011: 58-59

mennesker å ha oversikt over. Man kan ikke skille mellom avdøde som befinner seg i skjærsilden og avdøde som befinner seg i himmelen når det er snakk om de hellige.

Den modne Luther (tredje stadium) interesserer seg ikke lenger for de helliges forbønn. Når han nå omtaler ”de hellige” mener han de hellige ”på jorden”, de ”levende hellige”, og dette gir opphav til sjelesøvn teorien. Kjølsvik refererer til Otto Weber, der sistnevnte hevder at sjelesøvn teorien stammer fra svermerne. Luther mener at de døde kristne sover. Kjølsvik henviser til hva Oswald Bayer sier om Luther sine tanker om historiens ende; at de døde skal sove til Jesu gjenkomst. Den som sover ber vel ikke, og da blir spørsmålet om de dødes forbønn irrelevant. Det er imidlertid grunn til å tro at det i Luther sin teori om sjelesøvn ligger mer sjelesorg enn troslære. Mitt spørsmål blir da: Er da sjelesøvn som sjelesorg, og det at sjelesøvn teorien stammer fra svermerne, å forstå som to ulike synspunkt om opphavet til Luthers bruk av teorien? En annen mulighet er at Luther har tilegnet seg den og senere brukt den i sin egen tjeneste. Det er uansett grunn til å merke seg det Luther sier om de hellige på jorden:

Tro er bønn og i bønnen kommer troen til uttrykk. En sann hellig er derfor et sant bønnens menneske. (s. 127)

Med dette sier han at bønn er den primære oppgave for de hellige, men han tenker da ikke lenger på de døde. Opplysningstiden som senere fulgte så på det synlige som det virkelige. I det kristne liv la man nå vekt på synlig fromhet, og i teologien ble døden sterkere enn Kristi kropp.

Luther sier, med henvisning til for eksempel Joh. 11,26, at kristne som dør får hvile i Kristi favn fram til oppstandelsen.³⁰ Han legger avgjørende vekt på oppstandelsen når Kristus skal vekke den enkelte, som et helt menneske med kropp og sjel.³¹ Det er først i oppstandelsen, i våken tilstand, at den enkelte får del i lykksaligheten ved å leve med Kristus. På samme tid kan Luther hevde at noen får del i det evige liv ”umiddelbart” etter sin død. Dette forklarer han med at menneskers tidsbegrep ikke gjelder på den andre siden av døden.³² Mellomtilstanden komprimeres slik at dødstidspunkt og oppstandelse blir sammenfallende. Den sene Luther avviser å påkalle helgener, mens det å be for døde som alminnelige mennesker betrakter han som et adiaforon.³³ Han avviser heller ikke helgenenes forbønn idet han i sammenheng med

---

²⁹ Framstillingen bygger på Kjølsvik 2012 (a): 126-131

³⁰ Althaus 1966: 412

³¹ Althaus 1966: 415

³² Althaus 1966: 416

³³ Njå 2010: 136

messen sier at ””englene og de hellige her på jorden og *kanskje* også de i himmelen” ber for oss”³⁴. Når Luther også forfekter sjelesøvnteorien, viser det at han ikke er konsekvent.

Martin Luther bruker bildet av Kristi kropp om nattverdens fellesskap, som er sentralt i ”samfunnet av de hellige”; et fellesskap som inkluderer alle kristne, levende som døde, og Kristus selv i. Alle kristne er inkludert i trosbekjennelsens ”de helliges samfunn”. Det er et hovedpoeng for ham at helligheten er noe de hellige (helgener) har fått utenfra i tråd med læren om rettferdiggjørelsen ved tro alene. De helliges forbønn er imidlertid noe Luther slutter å interessere seg for, men Melanchthon fastholder det Luther ser ut til å miste av syne.

2.5 Filip Melanchthon om de hellige, i bekjennelse og forsvarsskrift.

Melanchthon sitt syn på de hellige kommer til uttrykk i bekjennelse og forsvarsskrift, og det presenteres i det følgende. Brunvoll nevner Melanchthon som en sentral person i utarbeidelsen av *Confessio Augustana* (CA) – den augsburgske bekjennelse.³⁵ Den norske kirke har CA, de oldkirkelige bekjennelsesskrifter og Luthers lille katekisme som bekjennelsesgrunnlag.³⁶ Artikkel XXI i CA har overskriften ”Om helgendyrkelsen” og inneholder læren om de hellige. I første punkt sies det

[...] at man kan holde fram minnet om de hellige, for at vi skal etterlikne deres tro og deres gode gjerninger, [...]³⁷

Sjelesøvnteorien er ikke en del av den lutherske bekjennelsen, men utelukkes ikke av CA.³⁸ Følgende sitat fra CA artikkel XVII kan forstås som en indirekte hentydning til teorien:

Like ens lærer de at Kristus ved verdens ende skal vise seg for å dømme, og at han skal vekke opp alle døde. De fromme og utvalgte skal han gi evig liv og evige gleder, men de ugudelige mennesker og djevlene skal han fordømme til å pines uten ende.³⁹

”Apologi for Den augsburgske bekjennelse” (Apologien) er det første forsvarsskriftet for CA. Det ble skrevet av Melanchthon etter at han hadde hørt lest opp motskriftet som de pavelige

---

³⁴ Njå 2010: 136

³⁵ Brunvoll 2010: 33

³⁶ Dietrich et al. 2011: 14

³⁷ Mæland (red.) 2000: 39

³⁸ Kjølsvik 2012 (a): 128

³⁹ Mæland (red.) 2000: 35

teologer hadde laget mot CA.⁴⁰ Artikkel XXI av Apologien inneholder Melanchthon sin lære når det gjelder de helliges forbønn. I fra punkt fire – sju kan man lese at

Vår bekjennelse gir sin tilslutning til å ære de hellige, for denne ære som det er nødvendig å gi sin tilslutning til, er trefoldig. Det første er takksigelsen. [...] Den andre ære er styrking av vår tro. [...] Den tredje ære er etterlignelsen, først av troen og deretter av deres andre dyder [...].⁴¹

Videre kan man lese fra punkt ni og ti:

Vi medgir også at de hellige i himmelen ber for den universelle kirke i sin alminnelighet, slik de også ba for kirken mens de levde – selv om det ikke finnes noe vitnesbyrd i skriftene om at de døde ber, bortsett fra denne drøm som er tatt fra 2. Makkabeerbok (15,14). Videre, om de hellige ber svært mye for kirken, så følger det likevel ikke av det at de skal påkalles. Og vår bekjennelse bekrefter bare dette, at Skriften ikke lærer påkallelse av de hellige eller å be om hjelp fra de hellige. Men når det fra Skriften verken kan frembringes et bud, et løfte eller et eksempel om påkallelse av de hellige, følger det at samvittigheten aldri kan ha noen sikkerhet i denne påkallelse. Og når bønn skal skje av tro – hvordan kan vi da vite at Gud anerkjenner en slik påkallelse? Og hvordan skal vi vite, uten vitnesbyrd fra Skriften, at de hellige hører de enkeltes bønner. Noen tillegger bent frem de hellige guddommelig natur. Det vil si at de kjenner våre hjerters hemmelige tanker. [...] Dette har de funnet opp [...] for å forsvare den anklagde helgendyrkelse.⁴²

Melanchthon mener at de døde fortsetter med sin bønn, som mens de levde. De ber for den universelle kirke, Kristi legeme; det legeme som de fortsatt er en del av. Han har dette som en forutsetning når han problematiserer spørsmålet om *invocatio*⁴³, jamfør sitatet over.

Melanchthon mener at man ikke kan ha noen sikkerhet om at Gud anerkjenner en slik påkallelse, men han setter heller ikke et forbud mot å be for eller til de døde. Det er ikke et avgjørende spørsmål i kristen tro; det er å betrakte som et adiaforon.

CA vil gi den gudstjenestelige dyrkelsen av helgener en evangelisk form, og avviser dermed også påkallelse av og bønn til helgenene.⁴⁴ Men man skal holde fram minnet om helgenene i gudstjenesten (artikkel XXI). Apologien tar helgenenes forbønn for gitt. Sjelemessene, som de levendes handling overfor de døde, avvises i både CA og Apologien, og i Apologien begrunnes det ved "[...] at å holde messe for de døde ikke har noe vitnesbyrd i Skriften", og at det er vranglære "at messen rettferdiggjør ved en utført gjerning"⁴⁵ (artikkel XXIV). Tilsvarende

---

⁴⁰ Brunvoll 2010: 34

⁴¹ Mæland (red.) 2000: 183-184

⁴² Mæland (red.) 2000: 184

⁴³ Kjølsvik 2012 (a): 128

⁴⁴ Njå 2010: 136

⁴⁵ Mæland (red.) 2000: 218

artikkel i CA sier ingenting om forbønn for de døde, men siden denne artikkel i Apologien gjør det, kan det tyde på at forbønn for de døde tas for gitt. I punkt 94 i sistnevnte artikkel konkluderer Melanchthon:

[...] vet vi at de taler om bønn for de døde, noe vi heller ikke forbyr; men vi forkaster å holde Herrens nattverd for døde som en utført gjerning (*ex opere operato*).⁴⁶

Jeg har i det foregående tatt utgangspunkt i ”Kristus som eksisterer som menighet” hos Dietrich Bonhoeffer, sett på aktuelle tekster i NT – blant annet som utgangspunkt for Bonhoeffers tanker og begrunnelse for mellomtilstanden, utdypet nattverdens særstilling når det gjelder å konkretisere fellesskapet mellom levende og døde, sett at Martin Luther knytter helligheten til de hellige til tredje trosartikkel og helliggjørelsen og hvordan Filip Melanchthon argumenterer for at de døde ber for den universelle kirke. Jeg vil nå se på hvordan de lutherske teologene Regin Prenter, Idar Kjølsvik og Ådne Njå bygger videre på dette.

2.6 Regin Prenter om tros- og bønnefellesskap mellom levende og døde.

Dette delkapitlet omtaler hvordan Prenter tar et oppgjør med tre ulike teologiske posisjoner og selv bruker læren om rettferdiggjørelsen av tro alene til å begrunne læren om de helliges forbønn. Når han skal si noe om de hellige, tar han utgangspunkt i Paulus sitt bilde av Kristi kropp.⁴⁷ Hans hovedpoeng er at fellesskapet i Kristus er sterkere enn døden. Da er de avdøde kristne først og fremst lemmer på Kristi kropp. De troende, på begge sider av døden, er knyttet sammen i et tros- og bønnefellesskap.

Når Prenter skal presentere sitt syn, gjør han det ved å identifisere følgende tre posisjoner som han argumenterer mot:⁴⁸

- Romersk-katolsk lære om skjærsilden.
- Martin Luther sin sjelesøvn teori.
- De døde glemmes, slik som hellenistisk filosofi eller i nyprotestantisk kristendom.

---

⁴⁶ Mæland (red.) 2000: 218

⁴⁷ Framstillingen bygger på Kjølsvik 2012 (a): 125-131, og Prenter 1967: 606-617

⁴⁸ Kjølsvik 2012 (a): 126

Jesus har stått opp fra de døde og overvunnet døden, og Prenter mener derfor at fellesskapet i Kristus også er sterkere enn døden. På dette grunnlag avviser han de tre posisjonene han argumenterer mot. Fellesskapet i Kristus overvinnes forestillingene knyttet til romersk-katolsk lære om pine i skjærsilden, søvn hos Luther og det å bli glemt, som i nyprotestantisk kristendom. Prenter slutter seg til kritikk av helgenkult og -tilbedelse fra reformatorisk hold. Han sier at ”moderne protestantisme [...] alene kender helgenerne som et stykke romersk overtro”.⁴⁹ Bak dette sterke uttrykket ligger det en kritikk av protestantene heller enn av katolikkene. Når det fra protestantisk side tegnes karikatur av katolsk lære, med påfølgende kritikk av dette feilaktige bildet, mister man også noe fundamentalt i forståelsen av de helliges samfunn. Det er dette Prenter egentlig vil kritisere.

Prenter anerkjenner bønnefellesskap mellom levende og døde.⁵⁰ I *Skabelse og genløsning* uttrykker han om ”helgenerne”, ”på den anden side døden”, når han henviser til en oldkirkelig liturgi⁵¹ som fortsatt brukes i den ortodokse kirke:

Men vi kan kun mindes dem som dem, vi deler tro, håb og forventning med, dem der trønger til vor forbøn som vi til deres, sådan som det finder et smukt udtryk i Chrysostomusliturgiens offerbøn, hvori det eucharistiske offer frembæres *for* patriarker, profeter, apostle, evangelister, martyrer og – Guds moder. Først efter at vi har frembåret ofret for dem, mindes vi deres forbøn for os.⁵²

Prenter avviser ikke tanken om en mellomtilstand mellom død og oppstandelse, men han avviser tradisjonell katolsk lære om dobbel dom, først i dødsøyeblikket og så igjen ved tidens ende, og den mellomliggende skjærsilden hvor de veniale synder sones for å bli frelsen verdig.⁵³ Tanken om en dobbel dom medfører at den avgjørende dommen ikke klart knyttes til Kristi gjenkomst, og det kan da bli uklart om det er troen alene som er domsgrunnlaget. Prenter avviser tanken om at det som tilhører evigheten er tidløst, og det begrunner han med at det ville utelukke muligheten for et virkelig forhold mellom Gud og hans skaperverk. Evighetens tidsbegrep er heller ikke lik den timelige verdens, men Prenter fastholder at Kristi gjenkomst, som er en hendelse i Guds genløsning av verden, ”skjer i, med og under skapelsens virkelighet”⁵⁴. Hans skapelsesorienterte lutherske teologi identifiserer Kristi gjenkomst, oppstandelsen og

---

⁴⁹ Prenter 1967: 613

⁵⁰ Njå 2010: 133

⁵¹ Mæland (red.) 2000: 218: I Apologien, artikkel XXIV, punkt 93, henvises det til Chrysostomus-liturgien, og det sies at ”Den greske messe (*canon*) bruker ikke offeret som godtgjørelse for døde [...]”. Det brukes som et takkoffer.

⁵² Prenter 1967: 616

⁵³ Njå 2010: 134

⁵⁴ Njå 2010: 135

dommen ”med verdens og det erfarte fellesskapets endelige opphør og fornyelse”⁵⁵. Prenter tenker seg at menneskets gudbilledlighet ikke sier noe om en kvalitet ved mennesket i seg selv, men noe om relasjonen til Gud, som eksisterer uavhengig av menneskets stilling til Gud. Siden Gud er evig står derfor alle mennesker i en evig relasjon til Gud. I den forstand er mennesket evig, og da kan man også snakke om at mennesket har en ”udødelig sjel”. Siden denne ”udødeligheten” ligger i Gud – ikke hos mennesket, er dette i tråd med en luthersk antropologi. Dermed har Prenter fått fram sitt poeng om at mennesket sin væren ikke kan opphøre, og det gir derfor heller ikke mening å snakke om at den døde ikke lenger finnes.

Sjælens udødelighed betyder da hos de kristne tænkere ikke en modsætning til eller udelukkelse af legemets opstandelse, men et udtryk for menneskets gudbilledlighed, dets bestemmelse til at leve evigt med Gud. ”Sjæl” betyder ikke ”psyke” i modsætning til ”soma”, men det psykosomatiske væsen, menneske, som individuel person bestemt til evigt liv hos Gud. At sjælen er udødelig, betyder ikke, at saligheden er enhver automatisk sikret med det, at han har en psyke; men det betyder, at mennesket skabt i Guds billede aldrig kan undfly sin bestemmelse. Finder det ikke dens virkeliggørelse i den evige salighed, må det fortabes. Det kan simpelthen ikke synke ned på dyrets plan og ”forgå”.⁵⁶

Når disse tre forutsetninger er gitt – at det er en form for tid etter døden, at oppstandelsen og dommen tenkes å skje ved verdens opphør, og at mennesket sin væren kan ikke opphøre grunnet sin evige relasjon til Gud – da blir mellomtilstanden en nødvendighet.

Nyprotestantismen har etter Prenter sin oppfatning røtter i både hellenisme og hos Luther.⁵⁷ Når Prenter tar for seg 1800-tallets protestantisme, bruker han mye krefter på både pietisme og liberalteologi. Hva er det de føler, mener og tror? Begge disse retningene ser for seg at døden setter en grense for de helliges samfunn. Da brytes fellesskapet med kristne søsken i det de dør. Det innebærer i praksis at døden er sterkere enn fellesskapet i Kristus; døden er sterkere enn Kristus, og Jesu seier over døden er ikke reell. Hvordan kan man da forstå de helliges samfunn som et reelt fellesskap med den korsfestede og oppstandne Jesus Kristus? Svaret Prenter gir er at den nyprotestantiske oppfatningen fører til en annen kristendomsforståelse, som har det synlige og sanselige for øye – det er dét som er virkelig. Kjølsvik tolker Prenter til å mene at protestantismen etter opplysningstiden har en virkelighetsoppfatning i tråd med

---

⁵⁵ Njå 2010: 135

⁵⁶ Prenter 1967: 620-621 fotnote 485

⁵⁷ Prenter 1967: 613 og 616

naturvitenskapens.⁵⁸ I det kristne liv legges det da vekt på synlig fromhet, og som kristent fellesskap regnes bare det synlige fellesskap.

Det at noen dør endrer ikke på det kristne fellesskapet mellom den avdøde og de som fortsatt lever. Dette fellesskapet er Kristi kropp og konkret i samlingen om ord og sakrament i gudstjenesten. Og i Kristi kropp er Kristus reelt nærværende i gudstjenestens fellesskap; et fellesskap som består av levende og døde. Prenter uttrykker det slik:

[...] den Kristus, som aldrig er foruden sine udvalgte, sit legemes lemmer, hvad enten de er her eller hisset. Netop fordi de helliges samfund dør, i gudstjenesten, er *virkeligt*, befrier det os for alle tomme spekulationer, hvad enten de går til højre og befolker mellemtilstanden med bodgørere under pavens disciplin, eller de går til venstre og gør den til et ”ingenting”, hvorom man siger, at man ikke ved det mindste, men dermed i realiteten mener, at troen, håbet og kærligheden ikke længere kan se Kristus dør.⁵⁹

Den posisjonen Prenter inntar må sies å være nyskapende.⁶⁰ Men hva mener han da at de døde kristne gjør? Han kan støtte seg på bekjennelsesskriftene når han avviser tanker om pine i skjærsilden. I CA finner han støtte for ”at man kan holde fram minnet om de hellige”.⁶¹ Når Prenter skal begrunne sin posisjon som luthersk, tar han utgangspunkt i en annen oversettelse av CA. Han sier ”[...] at helgenerne er givet os til at styrke vor tro, når vi dyrker dem på rette måte [...]”.⁶² I sin videre forklaring av hva han mener, finner han grunn til å kommentere uttrykket ”dyrke”, som noe uvant i luthersk sammenheng. Prenter henviser til den lutherske lære om rettferdiggjørelsen av tro alene, som et motstykke til en fromhet basert på det synlige. De hellige er ikke hellige i kraft av sine gjerninger, krefter eller fortjenester, slikt som kun er synlig i dette livet. Deres hellighet har de i kraft av at de har blitt tilregnet rettferdighet, av tro. Det er i denne forstand man skal ”dyrke” de hellige, som eksempler på mennesker som er rettferdiggjort av tro. Da bekjenner man også seg til rettferdiggjørelsen av tro alene. En konsekvens av Prenter sin argumentasjon foran, slik jeg ser det, er at de hellige er i stand til å tro; de er jo rettferdiggjort av tro. Med dette avviser Prenter Luther sin sjelesøvn teori,⁶³ og her står Prenter på linje med

---

⁵⁸ Kjølsvik 2012 (a): 126

⁵⁹ Prenter 1967: 617

⁶⁰ Kjølsvik 2012 (a): 126

⁶¹ Mæland (red.) 2000: 39

⁶² Prenter 1967: 613

⁶³ Ifølge Njå 2010: 138, uttrykker Prenter senere i sitt forfatterskap at søvn-metaforen er en bibelsk metafor, som derfor har sin berettigelse. Den tydeliggjør at de døde i seg selv er skilt fra livet på denne siden av døden. For Prenter er hovedpoenget med metaforen at ”de døde hviler og har fred i Herren”, og han mener denne hvilen kan tolkes som himmelsk lovsang – med henvisning til den store hvite flokk som omtales i Johannes’ Åpenbaring. Prenter tenker seg at det Paulus uttrykker i å ”[...] flytte bort fra kroppen og hjem til Herren” (del av 2. Kor. 5,8), eller ”[...] være sammen med Kristus [...]” (del av Fil. 1,23) vil være naturlig å oppfatte som en deltakelse i Kristi

Melanchthon. Luther sin sjelesøvn-teori er heller ikke en del av den lutherske bekjennelsen. Forestillingen om en mellomtilstand er en nødvendig følge av tanken om at det er en spenning mellom dommen i det man dør og dommen ved historiens ende.⁶⁴ Det er her at Luther viser til sjelesøvn-teorien – de døde sover i sine graver i mellomtilstanden, mens Prenter derimot stiller seg kritisk til tanken om at det er en slik spenning. Hva er det da de døde gjør? De ber.

Mens Prenter er på linje med Melanchthon når han holder adskilt spørsmålet om de døde kan be for de levende, og om de levende kan be for eller til de døde, er det uklart hvordan Luther så på dette.⁶⁵ Prenter avviser *invocatio*.⁶⁶ Men man kan be for de døde i betydningen å be Kristus holde dem fast hos seg. Læren om de helliges forbønn begrunner han i læren om rettferdiggjørelsen av tro alene. Her trekker han, kanskje noe overraskende, inn en sammenligning med dåpen. Senere tids nyprotestantisk kristendom vil hevde at den lutherske barnedåpen ikke er gyldig siden barna ennå ikke kan tro. Prenter mener at dette synet får konsekvenser også for nyprotestantisk syn på avdøde kristne. Det er i denne sammenheng at han bruker bildet om at de døde kan ses å være i samme situasjon som dåpsbarn.⁶⁷ For slik som små barn ennå ikke ses å være i stand til å tro, kan de døde ikke lenger tro. I begge tilfeller settes de utenfor det kristne fellesskap. Den lutherske læren om rettferdiggjørelsen av tro alene kan benyttes til forsvar i begge disse tilfellene. Det nyprotestantiske synet på tro er feil fordi troen knyttes til den synlige fromhet, noe man selv presterer, og er dermed underlagt dødens grense. Den lutherske forståelsen er at troen er Guds gave. Barna som døpes mottar troen av bare nåde, og uten å kunne gjøre seg fortjent til den. Det som Skaperen har gitt, den tro som i bibelen beskrives som å være i stand til å flytte fjell (jamfør Matt. 17,20), er sterkere enn det skapte. Dette gjelder også for de døde. Ut fra argumentasjonen foran, ser man at det på luthersk side settes et viktig skille mellom andre og tredje trosartikkel, mellom tro og fromhet. Dette må gjelde for både barn, voksne og de døde.

Fastholdelsen af fællesskabet med helgenerne i gudstjenesten har samme betydning som fastholdelsen af fællesskabet med de spæde. Den bevidner, at fællesskabet er virkeligt i Kristus og kun i Ham. [...] Forudsætningen for lemmernes indbyrdes fællesskap er, at de alle endnu er på vej mod opstandelsen.⁶⁸

---

himmelske prestetjeneste, jamfør Hebr. 9,24. Men han fastholder at søvn-metaforen ikke er dekkende som en beskrivelse av de døde i sin væren i Kristus.

⁶⁴ Prenter 1967: 612

⁶⁵ Kjølsvik 2012 (a): 128

⁶⁶ Prenter 1967: 612-613

⁶⁷ Prenter 1967: 614

Prenter mener at den troende tilskrives Kristi fremmede rettferdighet (*gratia*), fremmed i betydningen noe som gis den troende utenfra, og at denne fremmede rettferdighet også er en virkelighet i den troende (*donum*).⁶⁹ Kampen mot synden i den troende er et uttrykk for rettferdiggjørelsen i den troende. Denne helliggjørelsen fører primært den troende til Kristus i og med ordet og sakramentene, men fører også til lovprisning og gode gjerninger – som uttrykk for troen. Prenter sier derfor at Kirken er både ordets og troens Kirke, og for ham betyr det at fellesskapet i gudstjenesten omfatter også de som ikke er synlig tilstede, deriblant de døde som er lemmer på Kristi kropp. For det er nettopp som troende at man teologisk sett tilhører gudstjenestens fellesskap. Selv om det synlige fellesskapet og de døde er adskilt, har denne troen en relasjon i Kristus, og denne relasjonen kan selv ikke døden bryte. Fellesskapet i troen, som i utgangspunktet er et skjult fellesskap mellom Kristus og de hellige, der de hellige er de levende og døde troende, blir synlig i Kirkens sakramentale gudstjenestefeiring. På den andre side viser forbønnen for de døde at døden har gjort det umulig å nå de døde direkte kroppslig og språklig, men like fullt leve med dem i Guds kjærlighet i Kristus Jesus, jamfør Rom. 8,38-39. Prenter mener at gudsrelasjonen og verdensrelasjonen er overlappende i og med at alle troende, levende som døde, tilhører gudsrelasjonens fellesskap på den måten det særlig kommer til uttrykk i gudstjenesten. Han holder fast ved at et menneske er å betrakte som en person også mellom død og oppstandelse, og viser til analogien mellom dåpsbarn og de døde. Dette handler for Prenter om nettopp den lutherske rettferdiggjørelseslæren av tro alene:

At vi dyrker helgenerne [...], er et uttrykk for, at vi bekender os til retfærdiggjørelsen af troen alene, at vi ikke bygger på noget af det synlige, som døden sætter grænse for, nemlig vore egne gerninger, kræfter og fortjenester.⁷⁰

Denne forståelsen av mennesket som en person også gjennom døden, bygger han på en antropologisk og thanatologisk⁷¹ skjelning mellom mennesket i verdensforholdet ("natur") og mennesket i gudsforholdet ("person").⁷² Siden enhver luthersk teologi forutsetter at dødsbegrepet omfatter hele mennesket, må den antropologiske skjelning ha en korrelasjon i en skjelning i selve dødsbegrepet. Menneskets relasjonalitet som "natur" (i verdensrelasjonen) ødelegges av den biologiske død (døden i verdensrelasjonen) og de dødskrefter som erfares gjennom livet. Menneskets relasjonalitet som "person" (i gudsrelasjonen, som også omfatter det

---

⁶⁸ Prenter 1967: 614

⁶⁹ Njå 2010: 139

⁷⁰ Prenter 1967: 613

⁷¹ Thanatologi er læren om døden. "Døden er definert som et varig opphør av ethvert tegn til liv.", ifølge Aschehoug og Gyldendals STORE NORSKE leksikon, bind 11. Kunnskapsforlaget. Oslo 1983.

skjulte fellesskapet i Kristus), ødelegges av synden. Det som kan kalles teologisk død (døden i gudsrelasjonen) er derfor ikke det samme som biologisk død, men derimot det at Gud bekjemper synden i det gudbilledlige mennesket;

[...] enten ved syndens overvinnelse i troens evige nådesrelasjon (saligheten), eller ved synderens overvinnelse i vantroens evige vredesrelasjon (fortapelsen).⁷³

Prenter forutsetter at alle lemmene fortsatt står i et forhold til Kristus der de mottar tro, håp og kjærlighet. Han sier at det å vente på dommedag, på vei mot oppstandelsen, er noe som er felles og som forener levende og døde i Kirken.⁷⁴ Helgenene venter på oppstandelsen sammen med menigheten på jord.

Vi har derfor ikke noget andet forhold til helgenerne end tros- og bønnefellesskap. Thi det kan døden ikke ophæve. Når vi i gudstjenesten, og frem for alt i nadverens offermåltid véd os forenet med alle Kristi lemmer, på denne og på den anden side graven [...].⁷⁵

Levende og døde har det til felles at de venter på dommen. De døde i mellomtilstanden og de levende på denne side av døden, er knyttet sammen i et tros- og bønnefellesskap, i en kirkelig-liturgisk væren.⁷⁶ Prenter begrunner dette i sin liturgiske kristologi, ikke minst i Hebreerbrevet sin beskrivelse av Kristi tjeneste som øversteprest; den himmelske øversteprest (Hebr. 9,24). Det er i gudstjenesten, og i nattverden spesielt, at alle er forent i Kristus, og det gjelder både levende og døde. Dette fellesskapet der det er gjensidighet i bønn – levende og døde ber for hverandre – ser Prenter som et uttrykk for enheten som eksisterer i Kristus:

Vor forbøn for de døde betyder ikke, at vi har nogen som helst forestilling om, hvordan deres ”opholdssted” er. Det betyder, at vi beder Kristus om ikke at slippe dem, men stadig tage dem sammen med os ind i sit evige offer indtil genkomsten. Når vi ihukommer deres forbøn [...], betyder det igen ikke, at vi udformer et dogme om deres fra vort liv forskellige tilstand efter døden, men ganske enkelt, at vi regner, at vor bøn er hørt, at de sammen med os frembæres af den himmelske offerpræst, at deres livs og deres døds takke- og bønsoffer ikke er gledet ud i glemselen, men bevaret til opstandelsen i Jesu Kristu kærlighed.⁷⁷

De døde er i Kristus, og slik har også de levende fellesskap med dem. I gudstjenesten blir dette fellesskapet mellom levende og døde konkret, og spesielt i nattverden.⁷⁸ Siden fellesskapet er i

---

⁷² Njå 2010: 140

⁷³ Njå 2010: 140

⁷⁴ Prenter 1967: 612

⁷⁵ Prenter 1967: 612

⁷⁶ Njå 2010: 137

⁷⁷ Prenter 1967: 612-613

⁷⁸ Prenter 1967: 612

Kristus, er dette et fellesskap som er sterkere enn døden siden Kristus selv har stått opp fra de døde og overvunnet døden.

Selv om Prenter kunne ha brukt en eksegetisk tankegang når han benytter det nytestamentlige materialet, skjer det ut fra en teologisk helhetsforståelse. Kjølsvik oppsummerer Prenters arbeid med NT slik:

[...] de døde er en skare så stor at ingen kan telle den, av alle nasjoner og stammer, av alle folk og tungemål. Denne store hvite flokk står for Guds trone, og der har den det godt. Videre er de døde verken ubevisste, trette eller sovende. De er ikke i noen sjelesøvn og lutres heller ikke i skjærsilden. Det de hellige derimot gjør, er å prise Gud.⁷⁹

Som en oppsummering kan man si at Regin Prenter sitt hovedpoeng er at fellesskapet i Kristus er sterkere enn døden, for Jesus Kristus har stått opp fra de døde og overvunnet døden. Da er de avdøde kristne først og fremst lemmer på Kristi kropp, og fellesskapet mellom de avdøde og de som fortsatt lever fortsetter i Kristi kropp, der Kristus er reelt nærværende i gudstjenestens fellesskap. De hellige står for Guds trone og priser Gud. Idar Kjølsvik tar i det følgende utgangspunkt i Regin Prenter når han vil utvikle en teologi om de helliges forbønn.

2.7 Idar Kjølsvik og evangelisk-luthersk helgenlære.

Dette delkapitlet handler om avdøde kristne. Hvem er de, og hva gjør de? Hvilket forhold har de til Gud og til mennesker? Kjølsvik gir i boka *Olavssteinen på Stiklestad* en framstilling av en evangelisk-luthersk helgenlære, og samme tema omtales i en artikkel i *Tidsskrift for sjelesorg* 2/2012.⁸⁰ Han tar utgangspunkt i ”de helliges forbønn” når han skal si noe om hva en helgen er og hvordan helgener kan forstås i en evangelisk-luthersk kontekst. Deres forbønn er en forutsetning for at dette skal ha noen interesse.⁸¹ Det er viktig å arbeide med dette temaet fordi menneskers forestillinger om de døde påvirker hvordan de forholder seg til livet her og nå. ”dine hellige” og ”din menighet i himmelen” brukes begge i nattverdiliturgien i tilknytning til Sanctus (”de troende gjennom alle tider” er et tredje alternativ).⁸² Det kan settes likhetstegn mellom disse to uttrykkene, og begge er å forstå som helgener. Når det i det følgende spørres om

---

⁷⁹ Kjølsvik (2012 (a): 129

⁸⁰ Framstillingen bygger på Kjølsvik 2012 (a): 124-131, og Kjølsvik 2012 (b): 101-113

⁸¹ Kjølsvik (2012 (a): 124

⁸² *Gudstjeneste for Den norske kirke* 2011: 2.72-2.77

de døde kan be for de levende, er det avgrenset med tanke på trosbekjennelsen, til å gjelde kristne.

Det finnes mange forestillinger om hvor de døde er fram til Kristi gjenkomst.⁸³ Spennet er stort; alt fra at den døde er i grava til å være i en form for overgangstilstand, fra å være i dødsriket til at den døde har fått del i den himmelske herlighet. Spør man om hva de døde gjør finnes det også mange ulike forestillinger om det. De sover i påvente av Jesu gjenkomst og dommens dag, de er våkne og venter, de gjennomgår en renselse slik at de er klar til å møte Gud eller de utvikler seg til de bli den Gud skapte dem til å være⁸⁴, er noen posisjoner. Menneskers forestillinger om den døde påvirker hvordan de tenker og handler i forhold til den som er død. Det er en stor forskjell mellom å tenke at den døde fortsatt er opptatt av de gjenlevende og det de foretar seg, og det å tenke at den døde helt og holdent har lagt det dennesidige bak seg. Det første utsagnet åpner for et fortsatt eksistensielt og relasjonelt fellesskap med den døde, mens det siste gir et brudd. Men fellesskapet med den døde kan tenkes i andre former eller betydninger: Genetisk gjennom arv, psykologisk gjennom den kulturen man har hatt felles og er oppdratt i, antropologisk-filosofisk i egenskap av det å være menneske, politisk-etisk gjennom ansvaret man har for verden og sin neste. I teologisk forstand kan man snakke om et åndelig fellesskap i Kristus som går utover dette livet. Og da kan man vende tilbake til spørsmålet om de hellige kan be for de levende. Som en følge av reformasjonen har dette vært et kontroversielt tema i forholdet mellom katolikker og lutheranere. Det har vært slik selv om de helliges mulige forbønn i seg selv er et allment spørsmål innen kristenheten. Luthers sjelesøvn-teori utelukker spørsmålet om de helliges forbønn, siden bønn og søvn utelukker hverandre. Teorien er ikke kristologisk, og den har en meget svak begrunnelse i Bibelen – enda svakere enn læren om skjærsilden. Kjølsvik antyder at Luther selv så på teorien som sjelesorg heller enn troslære, og at teorien uansett måtte sies å kun tilhøre individualeskatologien om den skulle forstås som dogmatikk. Fra luthersk side representerer Regin Prenter nærmest et unntak når det gjelder å utvikle teologi om de helliges mulige forbønn.

Kjølsvik henviser til noen nytestamentlige bibeltekster når han vil si noe om de helliges forbønn.⁸⁵ Spør man NT hvor de døde er, kommer man ikke unna spørsmålet om en

---

⁸³ Kjølsvik 2012 (a): 124

⁸⁴ Kjølsvik 2012 (b): 109-110

⁸⁵ Kjølsvik 2012 (a): 129

mellomtilstand; de døde eksisterer i en våken tilstand fram til Jesu Kristi gjenkomst. Men det er uklart hvor de døde er i denne mellomtilstanden; om det skilles mellom dødsrike, skjærsild og salighet. Det har gitt opphav til forskjellige oppfatninger i ulike kirkesamfunn, og der spennet er stort. Nyprotestantismen tenderer mot at det er noe man ikke kan uttale seg om, mens tradisjonell katolsk lære opererer med i hvert fall tre ulike rom i tillegg til himmel og helvete. Kjølsvik viser til den reformerte tyske teologen Jürgen Moltmann som har gått videre med NTs tanke om en mellomtilstand.⁸⁶ Moltmann tenker at de avdøde er i mellomtilstanden, og at de her får sjansen å bli den Gud hadde tenkt at de skulle være.⁸⁷ Her skiller Moltmann imidlertid mellom det som er skapt og det som er ødelagt. Himmelen har rom for det skapte mangfold, og det er bare det som er ødelagt, eller på annen måte hindret i å utvikle seg i livet på jorda, som i mellomtilstanden får modne og utvikle seg, til beste for den det gjelder og slik det var tenkt fra Skaperens hånd. Til grunn for denne nyskapende tanke fra Moltmann, om at det er en modnet og utviklet menneskehet – ja hele skaperverket – som trer inn i evigheten, ligger rettferdigheten som en drivende kraft. Rettferdigheten skal skje fyldest, og det er det gode og rettferdige livet som hver enkelt skal få leve evig, slik det var tenkt fra Skaperens side. Kjølsvik slutter seg til Moltmann sin tanke om at de døde får modne og utvikle seg til å bli slik som Skaperen hadde tenkt.

I forhold til Kjølsvik sitt arbeid med bibeltekstene, nøyer jeg meg her med å trekke fram konklusjonene.⁸⁸ Paulus' formaning om å be (1. Tim. 2,1f) må gjelde alle, både levende og døde. For selv om ikke Paulus sier det eksplisitt, må han kunne forstås slik at bønner er sterkere enn døden. De døde er en del av Kirken og har slik del i oppgaven å ”bekjenne at Jesus Kristus er Herre, Gud vår Far til ære!” (fra Fil. 2,11). Ut fra de nytestamentlige tekstene, og det samlede bibelske budskap, konkluderer han med at Kirken er ett fellesskap som er uavhengig av dødens grense. Den har sin enhet i Kristus, i Kristi kropp. Gud har sin menighet både på jorden og i himmelen, og alle har del i den samme oppgaven med å be for Kirken og lovprise Jesus Kristus.

Grunnlagsspørsmålet, med tanke på å kunne utvikle en evangelisk-luthersk helgenlære, har vært om om de døde kan be for de levende. For å undersøke dette er det i den foregående framstillingen gitt svar på følgende tre spørsmål: Hvem er det snakk om, hva gjør de og hvor er

---

⁸⁶ Kjølsvik 2012 (b): 109-111

⁸⁷ Moltmann: 135-136

⁸⁸ Kjølsvik (2012 (a): 129

de?⁸⁹ Svarene er at det gjelder avdøde kristne, de ber samtidig som de vokser og utvikler seg til slik Skaperen hadde ment, og de er den store hvite flokk som står for Guds trone. Det er ingen tilfeldighet at det er de samme tre spørsmål som stilles når man etterspør den nærværende Jesus Kristus – Christus Praesens: Hvem er Jesus Kristus i dag? Hva gjør Jesus Kristus for oss her og nå? Hvor er Jesus Kristus nå? Det er en sammenheng mellom den nærværende Jesus Kristus og de hellige, og den beskrives i bildet av Kristi kropp. De kristne er der Jesus Kristus er, som lemmer på Kristi kropp, i Kristus. Dette gjelder både levende og døde. Slik kroppen er én er også Kristus én (jamfør 1. Kor. 12,12). Enheten i Kristus er sterkere enn døden.

Kjølsvik henviser til at Prenter har valgt et kristologisk fokus når han går inn i dette temaet.⁹⁰ Her kan Prenter ses å stå i en sammenheng med Paulus gjennom at begge legger stor vekt på bildet av Kirken som Kristi kropp. Prenter kan også støtte seg på Melanchthon sin lære om de helliges forbønn. Kjølsvik hevder at det bør være så å si umulig å ikke akseptere at de kristnes enhet i Kristus overvinnes døden og det onde, at denne enheten består av levende og døde som er ett i Kristus, og som alle skal være Kristi etterfølgere, lemmer som er ”Kristi hender og føtter”. I denne tjenesten vil kanskje bønn være den aller viktigste oppgaven, og det bør være mulig å hevde at de døde også har del i den, slik de hadde det mens de levde. Ut fra Prenter sitt kristologiske fokus, konkluderer Kjølsvik med at alle kristne er i Kristus, i en og samme kropp. Kristi kropp er fylt av Gud som fyller alt i alle, og slik kan alle lemmer i kroppen gjøre Kristi gjerning. Til denne gjerning hører bønn, og det er både levende og døde som ber. ”De døde ber i Kristus” (s. 130).

Kjølsvik etterlyser en refleksjon hos Paulus, Melanchthon og Prenter når det gjelder hva de hellige ber om.⁹¹ Selv trekker han fram at de avdøde ikke skal ha forandret personlighet fra da de levde, for ellers vil de kanskje ikke være gjenkjennelige. Slik som Jesus bevarte sin identitet gjennom døden skal det også være for hans etterfølgere. Den som i sitt liv har vært en ivrig forbeder kan derfor fortsatt tenkes å være det. Skal man kunne si noe mer om de helliges forbønn, kan man finne det i bildet av Kirken som Kristi kropp. De levende, som de døde, er ett med Kristus i Den hellige ånd. Kroppen består av både levende og døde, og den holdes sammen i Kristus. Da ber de døde i Kristus slik som Jesus Kristus selv ber; deres forbønn er identisk med

---

⁸⁹ Kjølsvik 2012 (a): 130

⁹⁰ Kjølsvik 2012 (a): 125

⁹¹ Kjølsvik 2012 (a): 131

hans forbønn. Overgangen fra dette livet til det evige medfører en fortsettelse/kontinuitet når det gjelder forbønn for nesten, lovprisning av Gud, takk og klage. Kjølsvik konkluderer med at de avdøde, som Jesus, ber

a) Fadervår med dens ”la ditt rike komme”, b) Jesu yppersteprestelige bønn med dens bønn om de kristnes enhet og c) nattverdbønnen med dens takk for Guds nærvær i oss og blant oss. (s. 131)

Idar Kjølsvik poengterer at synet på de avdøde kristne har grunnleggende betydning for livet her og nå. Det er en sammenheng mellom den nærværende Jesus Kristus – *Christus Praesens* – og de hellige, og den beskrives i bildet av Kristi kropp. De kristne er der Jesus Kristus er, og som Kristi etterfølgere er de lemmer på Kristi kropp i en enhet, levende som døde. Som Jesus, ber de avdøde Fadervår, Jesu yppersteprestelige bønn og nattverdbønnen. I likhet med Idar Kjølsvik, støtter Ådne Njå seg, i det følgende, på Regin Prenter.

2.8 Ådne Njå om overgivelsesbønn og forbønn for de døde.

Hvordan kan man ta dødens realitet innover seg og likevel snakke om et fellesskap mellom levende og døde? Hvordan kan en slik tanke være forenlig med luthersk fundamentalteologi? Dette er spørsmål som tas opp i dette delkapitlet. Ådne Njå har skrevet en ”[...] refleksjon over berettigelsen av overgivelsesbønn og forbønn for de døde [...]”.⁹² Han argumenterer for at gravferdsritualet burde gis større oppmerksomhet i norsk fagteologisk diskurs, og han ønsker med sin refleksjon å bidra til dette. I denne sammenheng viser han til at gravferdsritualet er den av de kirkelige handlinger i Den norske kirke som samler flest mennesker, og den berører de fleste teologiske loci (standardtema). I sin framstilling viser Njå flere ganger til Inge Lønning, som står for et annet syn. Slik sett kan Lønning ses som en motpol til Njå når det gjelder synet på bønnefellesskap mellom levende og døde.

Den nye ordningen for gravferd, som ble vedtatt av Kirkemøtet i 2002⁹³, er mer sentrert om den døde enn tidligere liturgier, og dette kommer til uttrykk blant annet ved at minnetalen nå skal være med, og i overgivelsen av den døde i ledd 4:

Vi er samlet her for å ta avskjed med (navnet nevnes). Sammen vil vi overgi ham/henne i Guds hender og følge ham/henne til det siste hvilested. (s. 9)

⁹² Framstillingen bygger på Njå 2010: 128-145

⁹³ *Gravferd* 2003

I bønnen i ledd 11 følges dette opp i alternativ A:

Vi takker deg for (navnet nevnes) og det du gav oss gjennom hans/hennes liv.
Barmhjertige Gud, vi overgir ham/henne i dine hender. (del av alternativ A, s. 13-14)

Njå mener at det er uklart hva som ligger i overgivelsen av den døde. Han viser til at i religions- og liturghistorisk sammenheng vil vanligvis en slik overgivelse stå i sammenheng med en forbønn for den døde. I protokollen fra Kirkemøtet i 2002 framgår det at liturgikomiteén avviste formuleringen ”Måtte du gi ham/henne evig hvile”⁹⁴, som ble foreslått under debatten på Kirkemøtet, og tenkt som fortsettelse av alternativ A over. Dette ble begrunnet med at en slik forbønn kunne ”gi inntrykk av at et menneskes nådetid ikke er uttømt med levetiden”⁹⁵. Komiteén legger i samsvar med dette vekten på de etterlattes avskjed med den døde som den dypeste mening i overgivelsen, og det er kun ”moder jord” som nevnes hvortil den døde overgis. Njå tillegger dette teologisk signifikans i et skapelsesteologisk og økologisk perspektiv, men påpeker at det i en monoteistisk sammenheng ville være naturlig å overgi den døde til Gud. Videre hevder han at komiteén i praksis har åpnet for å be for den døde gjennom et av alternativene for bønn ved grava: ”Herre Jesus Kristus, la NN få hvile i fred under korsets tegn til oppstandelsens morgen.” (del av alternativ C; noe lignende finnes i alternativ D).⁹⁶

Inge Lønning er blant de teologer som avviser forbønn for døde. Njå viser til hans artikkel ”Der alle veier møtes” i *Kirke og Kultur* 1/2007.⁹⁷ Her viser Lønning til første setning i punkt 1 under ”Alminnelige bestemmelser”: ”Handlingen gravferd er fellesskapets siste tjeneste overfor sine medlemmer.”⁹⁸ Denne formuleringen åpner, sammen med overgivelsesbønnen, opp for et syn på gravferd som forveksler hvilken fellesskapsdimensjon det bør være snakk om, nemlig fellesskapet av de levende i deres møte med døden – og ikke et fellesskap som også omfatter de døde. Lønning konkluderer med at det er de levende, og ikke den døde, som har behov for gravferden. Njå gir Lønning rett i at tale om trøst og håp må ta dødens radikalitet inn over seg; man har kun tilgang til det evige liv i og med Kristus. Njå påpeker videre at dette handler om noe som er avgjørende viktig i luthersk teologi – å skjelne rett mellom verdensrelasjon og gudsrelasjon. Han merker seg positivt at Lønning i sin artikkel trekker fram det usynlige livsløp

---

⁹⁴ Njå 2010: 129

⁹⁵ Njå 2010: 129

⁹⁶ *Gravferd* 2003: 17

⁹⁷ Njå 2010: 130

⁹⁸ *Gravferd* 2003: 5

som starter ved døpefonten og som gir del i et søskenfellesskap; et fellesskap mellom hver enkelt som er døpt, og Jesus Kristus som de er knyttet sammen med. Og Lønning har med en formulering som viser til dette kristuslivets videre forløp mot Guds fullendelse, selv etter døden: ”For oss er støvet ved veis ende, i Guds hånd er det fortsatt på vei mot fullendelsen.”⁹⁹. I møtet med dødens realitet ligger håpet og trøsten i Kristi oppstandelse og det kommende livet i og med Kristus.

Njå viser til Hans Stifoss-Hansen sin artikkel ”Hva skjer i den nye liturgien? På vei mot en bedre gravferdsrite” i *Nytt norsk kirkeblad* 2/2013.¹⁰⁰ Sett i forhold til en sorgprosess vektlegger Stifoss-Hansen at det kan ligge terapeutiske momenter i overgivelsesbønn, tiltale og forbønn. Til dette synspunktet, og det som er presentert om Lønning sitt syn i det foregående, etterlyser Njå hos begge at ”den dødes presentiske væren”¹⁰¹ medregnes. Begge representerer en avskjedsteologi med fokus på trøst for de gjenlevende; de levende må hente sin trøst blant de levende – og kanskje i håpet om en oppstandelse i en fjern framtid. Den døde er død for de levende. Njå ønsker derfor å se på hvilket fellesskap det kan være snakk om mellom levende og døde. Han henviser til det luthersk-grundtvigske paradigme som han tilslutter seg, der det religiøse i kultisk forstand kan forstås som et grunnfenomen ved det å være menneske. Da forstås den kristne kult som alminnelig religiøs kult, men tolket i lys av Jesus Kristus som evangeliets midtpunkt. Slike religionsfenomenologiske observasjoner vil kunne ha betydning for dogmatikken. Han tilslutter seg i all hovedsak Jone Salomonsen når hun sier at begravelseriter i de forskjellige religioner preges av de samme tre fasene som man finner i overgangsriter generelt. I sin bok *Riter* nevner hun separasjon, liminalfase og integrasjon, og Njå plasserer forbønnen, eller det som vil tilsvare forbønnen i religioner som ikke snakker om bønn i kristen forstand, som en integrert del av liminalfasen.¹⁰² I religionshistorien er eksplisitt forbønn for døde, i sammenheng med overgivelsesbønn, snarere regelen, og det samme gjelder i hovedsak i kristendommens historie. Fra kristendommens første tid og fram til nyere tid har forbønnen for den døde vært en integrert del av gravferdsseremonien. Forbønnen for den døde inngår i dag som et vesentlig element i både anglikansk, ortodoks, romersk-katolsk og til og med i luthersk sammenheng utenfor Norge. Njå vil ut fra at han tilslutter seg en paktsteologisk tenkning som er inspirert av den sene Prenter, tillegge denne liturgiske tradisjon vekt i det

---

⁹⁹ Njå 2010: 130

¹⁰⁰ Njå 2010: 131

¹⁰¹ Njå 2010: 131

¹⁰² Njå 2010: 132

dogmatiske arbeidet. Dette arbeidet består primært i å fortolke fellesreligiøse og fellesliturgiske fenomener sett i forhold til egen forståelse av den kristne åpenbaring, og da stille spørsmålet om det er noe i evangeliet som tilsier at det ikke er mulig med en felleskirkelig forbønn for de døde. Når Den norske kirke utelater forbønn for døde er det oppsiktsvekkende sett i religions- og liturghistorisk sammenheng. Likeledes skiller Den norske kirke seg ut i dagens lutherske sammenheng, der Den danske folkekirke og Svenska kyrkan har begravelseritualer med alternativer der overgivelsesbønn er supplert med eksplisitt forbønn for døde, og de amerikansk-lutherske kirkene har liturgier der dette er inkludert. Når det ikke er snakk om en obligatorisk forbønn for de døde, viser det likevel at den ikke vurderes å være i direkte strid med en luthersk eskatologi. Den tyske evangelisk-lutherske kirke har i sitt begravelserituale flere overgivelsesbønner og forbønner for den døde, og de er obligatoriske. Njå konkluderer med at spørsmål om hva som hører med i begravelserituale må begrunnes fundamentalteologisk og dogmatisk. For å gå videre på dette spørsmålet vender han seg til Regin Prenter sin teologi, og først og fremst slik den uttrykkes dogmatisk i *Skabelse og genløsning* og i hans kommentar til CA i *Kirkens lutherske bekendelse*.¹⁰³

Njå viser til at Prenter anerkjenner bønnefellesskap mellom levende og døde og viser videre til Prenter sin argumentasjon for at mellomtilstanden er en nødvendighet (jamfør delkapittel om Prenter). Njå henviser til at denne tilstanden mellom dødsøyeblikket og oppstandelsen i all klassisk teologi betegnes som mellomværen, og avgrenser den videre gjennomgang til de frelste og deres mellomværen.¹⁰⁴ Som et utgangspunkt for å se på hva reformatorene Luther og Melanchthon mener om dette, slår han fast som grunnbetingelse at de frelstes mellomværen må forstås som en ”væren i Kristus”¹⁰⁵. Luther er ikke konsekvent når det gjelder helgenenes forbønn (jamfør delkapittel om Luther). Apologien tar helgenenes forbønn for gitt, men avviser sjelemesser (jamfør delkapittel om Filip Melanchthon). Når Apologien sier noe om forbønn for de døde, mens CA ikke gjør det, antyder Njå at det kan tyde på at CA tar forbønn for de døde for gitt. Reformatorene opplever en forståelse av messen som ikke samsvarer med Bibelen, og som strider mot rettferdiggjørelsen av tro, og det er dette de problematiserer i bekjennelsesskriftene. Njå konkluderer derfor tilbakeblikket til reformatorene med at det problematiske ikke er

---

¹⁰³ Prenter, R. *Skabelse og genløsning*. Gads forlag. København 1955. / Prenter, R. *Kirkens lutherske bekendelse*. Lohse forlag. Fredericia 1978.

¹⁰⁴ Njå 2010: 136

¹⁰⁵ Njå 2010: 136

bønnerelasjon mellom levende og døde i seg selv.¹⁰⁶ Njå vender seg igjen til Prenter, og sistnevnte vil holde fram det som levende og døde har felles, nemlig at de venter på dommen (jamfør delkapittel om Prenter). De døde i sin mellomværen og de levende på denne side av døden, er knyttet sammen i et tros- og bønnefellesskap, i en kirkelig-liturgisk væren. Njå betegner dette som en liturgisk forståelse av mellomtilstanden. I gudstjenesten, og i nattverden spesielt, alle er levende og døde forent i Kristus.

Siden Prenter sine tanker, om at levende og døde er knyttet sammen i et tros- og bønnefellesskap, er uvant i en norsk-luthersk sammenheng, antar Njå at mange vil stille seg spørrende til om dette er i samsvar med luthersk fundamentalteologi.¹⁰⁷ Han viser derfor til at disse tankene hos Prenter er en integrert og nødvendig del av hans teologi, og de strider ikke mot CA. Men for å vurdere om disse tanker fra Prenter er luthersk, kan det være mer sakssvarende å se på læren om rettferdiggjørelsen og den lutherske skjelning mellom verdensrelasjon og gudsrelasjon. Mens Lønning slår fast at gudsrelasjonen aldri faller sammen med verdensrelasjonen, mener Prenter at de to relasjonene er overlappende i og med at alle troende, levende som døde, tilhører gudsrelasjonens fellesskap på den måten det særlig kommer til uttrykk i gudstjenesten. Videre holder Prenter fast ved at et menneske er å betrakte som en person også mellom død og oppstandelse (jamfør delkapittel om Prenter). I forlengelsen av denne tenkningen hos Prenter, stiller Njå flere spørsmål, som han selv ikke svarer (direkte) på.¹⁰⁸ På hvilken måte kan den dødes væren som person i mellomtilstanden (i gudsrelasjonen, ”i Kristus”) eventuelt tenkes å ha en ”natur”? Eller er den skapte ”naturen” gått fullstendig tapt i den biologiske død (døden i verdensrelasjonen)? Hvordan er denne personværen, med eller uten ”natur”? Prenter sin lære om helliggjørelsen (fra og med omtalen i *Spiritus Creator* i 1944) har i seg et motiv der troen stadig styrkes, mens synden stadig dødes. Er det på noen måte mulig å tenke seg at denne veksten kan finne sted i det man kan forestille seg av en mellomtilstand? Om det skulle være mulig å snakke om en menneskelig natur i mellomtilstanden, vil det ikke da også være mulig å tenke seg denne veksten som en helbredelse, og at denne helbredelsen er en vesentlig del av den dødes væren i Kristus? Når nattverden som sakrament representerer Kristi selvhengivelse og de helliges samfunn som er i Kristus, bør man da eventuelt på noen måte tenke begravelsesritualet og nattverdsgudstjenesten sammen?

---

¹⁰⁶ Njå 2010: 137

¹⁰⁷ Njå 2010: 138

¹⁰⁸ Njå 2010: 141

Lønning trekker i avslutningen av sin artikkel fram salmen ”Her møtes alle veie”.¹⁰⁹ Denne salmen formidler at døden setter en brå stopp for de menneskelige relasjoner mellom de levende og den nå avdøde, mens det kristne håpet ligger i at den døde kan nå fullendelsen. Njå viser til det han kaller en ”prentersk fortolkning av luthersk teologi”¹¹⁰, og etter denne er det noe som mangler i Lønning sin forståelse – det at det eksisterer et bønnefellesskap mellom alle troende i Kristus, levende som døde. Det håpet som ligger i den prenterske forståelsen regner med at Guds omsorg ikke viser seg bare for den avdøde, men også er noe som binder sammen de troendes skjulte fellesskap i Kristus her og nå. Grundtvig har oversatt og fritt gjendiktet en salme av Ch. Wesley, og kalt den ”Helgen her og helgen hisset er i samme menighet.” Det denne salmen formidler er i tråd med Prenter sin forståelse av bønnefellesskapet mellom mennesker på begge sider av dødens grense. Lønning og Njå konkluderer på hver sin måte når det gjelder hva som er poenget med gravferdsgudstjenesten: ”[...] Guds nærvær der alle veier møtes: Ved gravens bratte rand.” henholdsvis ”[...] fellesskapets nærvær – det hellige fellesskaps nærvær i Kristus.”¹¹¹.

Ådne Njå mener at det eksisterer et fellesskap mellom levende og døde, i Kristus, som i liten grad kommer til uttrykk i gravferdsritualet i Den norske kirke. Mens Kjølsvik er opptatt av de dødes forbønn er Njå opptatt av bønn for de døde. Sistnevnte mener at det vil være naturlig at Den norske kirke sitt gravferdsrituale har overgivelsesbønn, supplert med eksplisitt forbønn for den døde, på linje med flere andre lutherske kirker.

2.9 Sammenfattende oppsummering og analyse.

Jeg vil først gi en sammenfattende oppsummering av hvert delkapittel.

Det er Bonhoeffer som gjennom sin nyskapende formulering om ”Kristus som eksisterer som kirke”, legger grunnlaget for tanker som siden følges opp av blant annet Prenter, Kjølsvik og Njå. Denne Kirken, Kristi kropp, inkluderer både levende og døde. Bonhoeffer legger vekt på Kristi personlige kall til etterfølgelse, og hvordan den som sier ja til dette kallet settes inn i et

---

¹⁰⁹ Njå 2010: 141

¹¹⁰ Njå 2010: 142

nytt fellesskap, Kirken, med Kristus som mellommann. Jesus Kristus er levende tilstede på jorden gjennom sin kropp, både som menigheten og seg selv, og er det eneste mulige fellesskap man kan ha med ham. Den som er i menigheten er i Kristus, virkelig og kroppslig. Denne enheten i Kristus kommer mange steder til uttrykk hos Paulus. De døde ”i Kristus” må vente på Kristi gjenkomst, men NT er uklar på hvor de er mens de venter i denne mellomtilstanden, om det skal skilles mellom dødsrike, skjærsild og salighet, og om det skal skilles mellom de døde i mellomtilstanden og de som har nådd fram og fått del i den evige herlighet. Noen mener NT er mer tydelig på hva de døde gjør. De døde er en del av det gudstjenestefeirende fellesskap. I Kirken, som er et verdensvidt fellesskap av alle kristne, på tvers av alle mulige skillelinjer, og der heller ikke døden setter en grense, har alle del i den samme tjenesten; å be og lovprise Jesus Kristus som Herre. Den nytestamentlige virkelighet videreføres i kirkens historie og tradisjoner. Nattverden er kanskje det som tydeligst konkretiserer fellesskapet mellom Gud og mennesker, Jesu Kristi nærvær i menneskers virkelighet, der både levende og døde troende er forent med Kristus i et kjærlighetens fellesskap. Jesu Kristi nærvær i nattverden innebærer både realpresens og personalpresens. Selv de som har gått foran inkluderes i nattverdens fellesskap i en ekklesiologisk-eskatologisk presens.

Luther inkluderer alle kristne, levende som døde, i nattverdens fellesskap, som er sentralt i ”samfunnet av de hellige”. Det er et hovedpoeng for ham at helligheten er noe de hellige har fått utenfra i tråd med læren om rettferdiggjørelsen ved tro alene, dvs. helliggjørelse der Den Hellige Ånd hjelper mennesker til å bli mer og mer lik Kristus (tredje trosartikkel). Han betrakter de helliges forbønn som en motsetning til helgenpåkallelse (*invocatio*), og mener at man ikke skal skille mellom avdøde som befinner seg i skjærsilden og avdøde som befinner seg i himmelen når det er snakk om de hellige. Senere i sitt liv snakker han om at de døde kristne sover, og da blir spørsmålet om de dødes forbønn irrelevant. Det er imidlertid grunn til å tro at det i Luther sin teori om sjelesøvn ligger mer sjelesorg enn troslære. Uansett er det grunn til å merke seg at Luther setter likhetstegn mellom en sann hellig og et sant bønnens menneske, sagt om de hellige på jorden. Melanchthon var en sentral person i utarbeidelsen av CA, som i artikkel XXI blant annet sier at minnet om de hellige skal holdes fram. Apologien, det første forsvarsskriftet for CA, ble skrevet av Melanchthon, og tilsvarende artikkel i Apologien inneholder hans lære når det gjelder de helliges forbønn. Her går det fram at CA tillater at de hellige kan æres. Han mener at de døde fortsetter med sin bønn, som mens de levde.

---

¹¹¹ Njå 2010: 143

Prenter tar utgangspunkt i Paulus sitt bilde av Kristi kropp når han skal si noe om de hellige. Hans hovedpoeng er at fellesskapet i Kristus er sterkere enn døden – han som selv har stått opp fra de døde og overvunnet døden – og da er de avdøde kristne først og fremst lemmer på Kristi kropp. De døde er i Kristus, og slik har også de levende fellesskap med dem konkret i samlingen om ord og sakrament i gudstjenesten, og spesielt i nattverden. I Kristi kropp er Kristus reelt nærværende i gudstjenestens fellesskap. Dette må få konsekvenser for hvordan den enkelte kristne ser på livet og døden, for den enkeltes bønneliv og for fellesskapets gudstjenestefeiring. Prenter forutsetter at alle lemmene fortsatt står i et forhold til Kristus der de mottar tro, håp og kjærlighet. Han sier at det å vente på dommedag, på vei mot oppstandelsen, er noe som er felles og som forener levende og døde i Kirken. De hellige har sin hellighet i kraft av at de har blitt tilregnet rettferdighet, av tro. Det er denne tilregnede rettferdigheten som gjør at de som er døde fortsatt kan tro, og som han bruker til å begrunne læren om de helliges forbønn. De hellige ber, og de står for Guds trone og priser Gud.

Når Kjølsvik skal si noe om hva en helgen er og hvordan helgener kan forstås i en evangelisk-luthersk kontekst, tar han utgangspunkt i ”de helliges forbønn”, for deres forbønn vil være en forutsetning for at dette skal ha noen interesse. Dette er et viktig tema fordi menneskers forestillinger om de døde påvirker hvordan de forholder seg til livet her og nå og hvordan de tenker og handler i forhold til den som er død. Kjølsvik avgrensner sin framstilling til å gjelde kristne. NTs omtale av hvor de døde er gjør det nødvendig å tale om en våken mellomtilstand. Ut fra NT og det samlede bibelske budskap, ser han på Kirken som ett fellesskap som er uavhengig av dødens grense. Det er en sammenheng mellom den nærværende Jesus Kristus – *Christus Praesens* – og de hellige, og den beskrives i bildet av Kristi kropp. De kristne er der Jesus Kristus er, og som Kristi etterfølgere er de lemmer på Kristi kropp, ”Kristi hender og føtter” i en enhet, i Kristus, levende som døde. Kjølsvik slutter seg til Moltmann sin tanke om at de døde får modne og utvikle seg til å bli slik som Skaperen hadde tenkt. Kristi kropp er fylt av Gud som fyller alt i alle, og slik kan alle lemmer i kroppen gjøre Kristi gjerning, ett med Kristus i Den hellige ånd. Kjølsvik konkluderer med at de avdøde, som Jesus, ber Fadervår, Jesu yppersteprestelige bønn og nattverdbønnen.

Nå viser til at gravferdsritualet er den av de kirkelige handlinger i Den norske kirke som samler flest mennesker. Etter Kirkemøtet i 2002 inneholder liturgien en overgivelse av den døde, og

han mener at det er uklart hva som ligger i denne overgivelsen. I en monoteistisk sammenheng ville det være naturlig å overgi den døde til Gud. Njå ønsker derfor å se på hvilket fellesskap det kan være snakk om mellom levende og døde. Han tilslutter seg det luthersk-grundtvigske paradigme der det religiøse i kultisk forstand kan forstås som et grunnfenomen ved det å være menneske, og da forstås den kristne kult som alminnelig religiøs kult, men tolket i lys av Jesus Kristus som evangeliets midtpunkt. Fra kristendommens første tid og fram til nyere tid har forbønnen for den døde vært en integrert del av gravferdsseremonien. Han mener at både denne liturgiske tradisjon og religionsfenomenologiske observasjoner vil kunne ha betydning for dogmatikken. Er det noe i evangeliet som tilsier at det ikke er mulig med en felleskirkelig forbønn for de døde, siden Den norske kirke oppsiktsvekkende nok utelater den? Spørsmål om hva som hører med i begravelsesritualet må begrunnes fundamentalteologisk og dogmatisk, og han vender seg da til Regin Prenter og reformatorene Martin Luther og Filip Melanchthon, som i sin teologi anerkjenner bønnefellesskap mellom levende og døde. Ifølge Prenter er det en form for tid etter døden, oppstandelsen og dommen tenkes å skje ved verdens opphør, og mennesket sin væren kan ikke opphøre grunnet sin evige relasjon til Gud – og da blir mellomtilstanden, også kalt mellomværen, en nødvendighet. Njå avgrenser den videre gjennomgang til de frelste og deres mellomværen (mellomtilstand) og slår fast som grunnbetingelse at de frelstes mellomværen må forstås som en ”væren i Kristus”. De døde i sin mellomværen og de levende på denne side av døden, er knyttet sammen i et tros- og bønnefellesskap, i en kirkelig-liturgisk væren. Njå betegner dette som en liturgisk forståelse av mellomtilstanden. I gudstjenesten, og i nattverden spesielt, alle er levende og døde forent i Kristus. Luther og Melanchthon problematiserer en forståelse av messen som ikke samsvarer med Bibelen, og som strider mot rettferdiggjørelsen av tro, men ikke en bønnerelasjon mellom levende og døde i seg selv. Prenter sier at de døde i sin mellomværen og de levende på denne side av døden, er knyttet sammen i et tros- og bønnefellesskap, i en kirkelig-liturgisk væren begrunnet i en liturgisk kristologi, jamfør Hebr. Ifølge Prenter er det i gudstjenesten, og i nattverden spesielt, at alle er forent i Kristus, og der det er gjensidighet i bønn – levende og døde ber for hverandre. I luthersk teologi er det avgjørende viktig å skjelne rett mellom verdensrelasjon og gudsrelasjon, og Prenter mener at gudsrelasjonen og verdensrelasjonen er overlappende i og med at alle troende, levende som døde, tilhører gudsrelasjonens fellesskap på den måten det særlig kommer til uttrykk i gudstjenesten. For Njå er poenget med gravferdsgudstjenesten ”[...] det hellige fellesskaps nærvær i Kristus.” Mens Kjølsvik er opptatt av de dødes forbønn er Njå opptatt av bønn for de døde.

Analyse.

I denne analysen vil jeg framheve det teologien bidrar med i forhold til mine forskningsspørsmål.

Hvor er de døde i forhold til Kristus?

Bonhoeffer er den, som med utgangspunkt i tekster fra NT, introduserer tanken om „Kristus som eksisterer som menighet“. Jeg tolker ham til å inkludere de døde i Kirken som Kristi kropp. Dette bildet, Kristi kropp, er et fellesskap mellom Jesus Kristus og Kristus-troende – levende som døde. Melancton, Prenter, Kjølsvik og Njå deler dette synet, mens Luther avgrenser det til fellesskapet i nattverden. Kjølsvik poengterer sammenhengen mellom den nærværende Jesus Kristus – *Christus Praesens* – og de hellige; de kristne er der Jesus Kristus er, levende som døde – beskrevet i bildet av Kristi kropp. Njå viser til overgivelsesbønn i dagens gravferdsliturgi.

Hva er forholdet mellom levende og døde?

Det eksisterer et fellesskap i Kristi kropp, jamfør forrige spørsmål. Luther har ment at de hellige i himmelen *kanskje* ber for oss, men har også forfektet sjelesøvn teorien. Sjelesøvn er mulig ifølge CA, men avvises av Melancton, Prenter, Kjølsvik og Njå. Luther ser på det å be for døde som alminnelige mennesker, som et adiaforon. Melancton, Prenter og Njå anerkjenner bønnefellesskap (gjensidig bønn) mellom levende og døde. Mens Kjølsvik fokuserer på de helliges forbønn for de levende, fokuserer Njå på forbønn for de døde. Han mener at det ville være naturlig å supplere overgivelsesbønn i dagens gravferdsliturgi med en eksplisitt forbønn for den døde.

Hvordan kommer de dødes nærvær til uttrykk?

I nattverden konkretiseres et fellesskap som også inkluderer de hellige som har gått foran. Luther og boka *Gudstjeneste for den norske kirke*¹¹² trekker fram nattverdens fellesskap. Prenter trekker fram at fellesskapet blir synlig i Kirkens sakramentale gudstjenestefeiring. Kjølsvik viser til nattverden, men også til at det er en kontinuitet i forbønnen til de hellige som har gått foran – jamfør Luthers utsagn om at ”En sann hellig er derfor et sant bønnens menneske”, sagt om de hellige på jorden. Njå snakker om en kirkelig-liturgisk væren; i gudstjenesten, og i nattverden spesielt, er alle levende og døde forent i Kristus.

Hvordan henvender man seg til de døde?

Melanchton betrakter *invocatio* som et adiaforon, mens Luther og Prenter avviser det.

Dersom man betrakter sjelesøvn og *invocatio* som ytterpunkter av hva som er mulig, med henholdsvis Luther og Melanchton som talsmenn, åpner det seg et ”rom” imellom. Det er her at Prenter, Kjølsvik og Njå utfolder sitt syn om en aktiv tilstand for de hellige som har gått foran, og som går ut over nattverdens fellesskap mellom levende og døde. Disse tre utvider det lutherske perspektivet/synet med tanke på de døde kristne. Og boka ”Gudstjeneste for den norske kirke” kan forstås som å gi de hellige som har gått foran en aktiv tilstand i nattverden.

---

¹¹² *Gudstjeneste for Den norske kirke 2011*

3. Liturgi.

I dette kapittelet vil jeg se på liturgiene for gravferd fra og med alterboken som kom i 1889. Før jeg ser på de konkrete liturgiene, vil jeg gi et lite riss av hvordan gravferdsliturgi og gravferdsskikker har utviklet seg, med hovedvekt på perioden fra 1889. Gravferdsordningen fra 2002 vies størst oppmerksomhet. Den allmenne og kirkelige kultur vil utvikle seg i samme retning ettersom de påvirker hverandre gjensidig, men det er ikke rom for å ta opp dette mer utførlig i denne avhandlingen. Jeg tar også et blikk på forskning og praksis innenfor dette feltet. Hvert delkapittel avsluttes med en kort oppsummering/et sammendrag, og siste delkapittel inneholder en sammenfattende analyse.

3.1 *Historisk tilbakeblikk.*

Aller først vil jeg ta et grovt overblikk for å framheve den store utvikling som har skjedd i liturgien i løpet av noen hundre år. Fæhn skriver at ordinansen 1542 i praksis overlot til de pårørende å bestemme om de ville ha med prest i gravferden.¹¹³ Fra 1700-tallet finnes beretninger om bønder som begravde den døde uten å gi beskjed til presten. I årene som fulgte skjedde det en gradvis utvikling der det kirkelige satte større og større preg på gravferdene på bekostning av familienes preg. Fra å være en seremoni som gjerne hadde utgangspunkt i avdødes heim ble det etter hvert vanlig med gravferd fra den lokale kirken rundt år 1900¹¹⁴.

Jeg vil fortsette med et blikk på hva som var situasjonen i de nærmeste årene før 1889, og så gå veien fram til i dag. Helge Fæhn, som var professor i norsk kirkehistorie, har gitt en framstilling av gravferdsskikker i Norge.¹¹⁵ Han beskriver en utvikling i gravferdsliturgien i århundrene etter reformasjonen, som var drevet av pårørendes krav om å få sin rettmessige plass i gravferdshandlingen. Fra midten av 1800-tallet tegnes det et bilde av stor variasjon, spesielt mellom by og land. Likprekener var blitt mer sjelden mens gravtaler, en tale ved graven over den døde, var mer vanlig – i hvert fall i byene.¹¹⁶ Likprekenen, som var en protestantisk begravellespreken, skulle ifølge Kirkeloven være belærende oppbyggelseslitteratur og ikke

---

¹¹³ Fæhn 1994: 278-279

¹¹⁴ Leer-Salvesen 2011: 66

¹¹⁵ Fæhn 1994

¹¹⁶ Fæhn 1994: 398

handle bare om den avdøde.¹¹⁷ Ifølge Fæhn hadde prestene kun plikt til å foreta jordpåkastelsen under gravferder,¹¹⁸ og inntil 1870-årene er det grunn til å tro at prestene i det store og hele var fornøyd med den ordningen. Etter hvert som prester opplevde en tydeligere forventning fra gravfølger og pårørende om en tale, så også prester et behov for en fyldigere liturgi. Fra kirkens side var stiftsprost Bruun en av dem som innså at liturgien ikke møtte pårørendes behov. En revisjonskomité lanserte i 1887 et utkast laget av Gustav Jensen, og i dette forslaget var en av tankene at denne fyldigere liturgi på sikt skulle komme i stedet for gravtalen.¹¹⁹ Liturgien for gravferd i alterboken fra 1889 ble nesten identisk lik dette utkastet, og denne nye liturgien gav fremdeles åpning for en minimumsvariant med salmesang, jordpåkastelse og salmesang. I praksis var det derfor fremdeles åpning for stor lokal variasjon, og dette gav rom for å holde fast på lokale tradisjoner. Uansett ordning kunne man holde en tale, og denne talen kunne være en erstatning for skriftlesningene. Fæhn antyder at bruken av den fyldige liturgien sikkert har vært med på å la bibelens syn på døden og evigheten tre tydeligere fram i gravferder, enn ved bruk av tidligere og enklere liturgier.

Gravferdsliturgien i alterboken fra 1920 fulgte i det vesentligste liturgien fra 1889, men handlingen i kirke, gravkapell eller hjem er her plassert foran handlingen ved graven. Og i 1920-liturgien var det fortsatt bare handlingen ved graven som var obligatorisk. Det betyr at også denne liturgien i praksis kunne reduseres til et minimum på grunn av de mange valgmuligheter. Fæhn betegner sju alternative skriftord etter jordpåkastelsen som det viktigste nye i denne liturgien. Disse sju kom som et tillegg til 1. Pet. 1,3, som var fra før.¹²⁰ Alterboken fra 1920 inneholder også beskrivelse av prestens medvirkning før kremasjon, som nå var tillatt ved lov. Fæhn trekker fram noe som er karakteristisk og felles for gravferdsliturgiene i alterbøkene fra 1889 og 1920. Ved jordpåkastelsen lyder ordene ”Av jord er du kommen. Til jord skal du blive. Av jorden skal du igjen opstaa.” (liturgien fra 1920). Bortsett fra denne ”du”-tiltalen er det ingenting annet i liturgien som henspiller på den døde eller de pårørende, og den ville derfor fungere uten at kista hadde vært synlig tilstede, som en anonym minnestund. Det er derfor ikke rart at pårørende har prøvd å få dekket sine menneskelige behov knyttet til avskjed med en av sine nære på andre måter, som et tillegg til det religiøse som liturgiene formidlet. De opplevde manglene førte til at pårørende selv prøvde å ivareta sine menneskelige

---

¹¹⁷ Leer-Salvesen 2011: 65

¹¹⁸ Fæhn 1994: 399

¹¹⁹ Fæhn 1994: 401

¹²⁰ Fæhn 1994: 402

behov eksempelvis ved å pynte kista, gjennom sang, ved å invitere andre til gravferden og ved andre måter å gi uttrykk for sin sorg.¹²¹ Fæhn sammenfatter de mange skikker og den tro som var knyttet til dette, til den dødes avskjed med sin heim og familie, med sitt lokalmiljø og -fellesskap, og med kirka. Han spør så, på bakgrunn av at avskjed med kirka er det minst framtreddende av disse og lite synlig i liturgiene, om avskjeden med kirka kunne ha vært mer framtreddende om liturgien hadde vært mer positiv og åpen. Med positiv og åpen antar jeg da at han sikter til å ivareta de menneskelige behov for avskjed med et menneske som står en nær.

Ved kongelig resolusjon ble det vedtatt ny høymesseordning 16. september 1977.¹²² Flere år senere kom det en rød perm, «Gudstjenester og kirkelige handlinger», og hvor en nattverdscene er stanset inn på forsiden.¹²³ Først i 1992 kom det en ny alterbok.¹²⁴ Gravferdsliturgien i del II av Gudstjenestebok fra 1992 har noen endringer i "Alminnelige bestemmelser" og i veiledningsteksten underveis i liturgien, sett i forhold til liturgien i den røde permen, men kun marginale endringer i ordene som sies. Det har skjedd vesentlige endringer dersom man sammenligner 1992-liturgien med 1920-liturgien. 1992-liturgien foreskriver én standard, selv om det gis valgmuligheter med tanke på bønner og skriftlesninger. Det angis tydelig hvorfor man er samlet: "Vi er samlet her ved (navnet nevnes) bære."¹²⁵ 1992-versjonen har også fått med liturgi for bæreandakt og urnenedsettelse. Fæhn trekker fram at man ved bruk av kirkeklokkene bidrar til å framheve sørgesynspunktet.¹²⁶ Under "Tillegg" i Gudstjenesteboken Del II, finnes "Retningslinjer for bruk av kirkens klokker". Under overskriften "Gravferd" finner man her en formulering om at man kan fortsette med lokale ringeskikker. Fra 1. mars 2003 er det de "Alminnelige bestemmelser" for gravferd som Kirkemøtet vedtok i 2002, som gjelder uavhengig av hvilken gravferdsliturgi man bruker.¹²⁷ Følgende er nevnt når det gjelder bruk av kirkeklokkene (punkt 10):

Det kan klemtes med den største klokken i ca. 5 minutter før sammenringingen, som skjer med samme klokke. Det kan klemtes mens følget går til graven og mens kisten

---

¹²¹ Fæhn 1994: 403

¹²² Fæhn 1994: 339

¹²³ Informasjon om den røde permen er gitt av Hans Arne Akerø, seksjonssjef i Kirkerådet. Jeg har hatt tilgang på gravferdsliturgien fra en slik perm, men det står ingenting i permen om når liturgien ble godkjent, eller hvem som er utgiver. Gravferdsliturgien er udatert, med ISBN 82 543 0199 9. Traaen 2004 viser to steder til 1981-liturgien/ritualet.

¹²⁴ *Gudstjenestebok for Den norske kirke, Del I Gudstjenester, Del II Kirkelige handlinger*, 1992.

¹²⁵ *Gudstjenestebok for Den norske kirke, Del II* 1992: 132

¹²⁶ Fæhn 1994: 403

¹²⁷ *Gravferd* 2003

senkes, og ved handlingens slutt kan det slås 3 ganger 3 slag. Det kan ringes mens følget går fra graven.¹²⁸

Ordning for gravferd vedtatt av Kirkemøtet i 2002.

Ordningen for gravferd som ble vedtatt av Kirkemøtet i 2002, er å betrakte som et supplerende alternativ til Gudstjenesteboken Del II sin gravferdsordning.¹²⁹ Det er dermed flere ordninger som kan benyttes. Viktige endringene fra tidligere liturgier er at valgfriheten har blitt enda større, og det er flere ledd som er fakultative (valgfrie). Minneord har kommet inn som et fast ledd. Liturgien har med overgivelse av den døde til Gud, muligheten til å takke for avdøde og den betydning avdødes liv har spilt for de etterlatte, og muligheten til å ta med en bønn ved gravstedet, der navnet på den avdøde nevnes.

Den nye ordningen fra 2002 må kunne ses på som Den norske kirkes mest oppdaterte offisielle syn på de døde – slik den uttrykkes i liturgien og i ”Alminnelige bestemmelser”. Siden presten/liturgen i en gravferd er bundet av disse bestemmelsene, kan det være av interesse å se på noen av disse:¹³⁰

1. Handlingen gravferd er fellesskapets siste tjeneste overfor sine medlemmer.
2. Gravferd etter kirkens ordning er en kirkelig handling av gudstjenestlig karakter. I den liturgiske utforming av handlingen uttrykker kirken det grunnleggende i den kristne tro: at mennesket er Guds skapning, at Gud gjennom Jesu Kristi død og oppstandelse og troen på ham har lagt grunnlaget for menneskets frelse, at det på dommens dag skal stå til ansvar for sitt liv, og at det skal gjenreises i legemets oppstandelse.
3. Gjennom valg av skriftlesninger, bønner og salmer og det som ellers sies og gjøres, skal alle som har ansvar for eller medvirker til gravferdshandlingen, bidra til at det bibelske budskap kommer til uttrykk i sin fylde.

Gravferden er en tjeneste overfor et avdød kirkemedlem, og da vil jeg tenke at denne tjenesten også omfatter den avdødes etterlatte. Hvilken betydning skal den siste tjeneste overfor den avdøde ha for de gjenlevende? Gjør man en tjeneste overfor den avdøde gjennom måten man

---

¹²⁸ *Gravferd* 2003: 8

¹²⁹ Ifølge <http://www.gammel.kirken.no/?event=doLink&famID=9268>, lastet 06.12.2014, er gravferdsliturgi vedtatt av Kirkemøtet 4. - 9. november 2002 et supplement til ordningen gjengitt i Gudstjenesteboken.

¹³⁰ *Gravferd* 2003: Første setning i punkt 1, og punkt 2 og 3 i ”Alminnelige bestemmelser”.

behandler de gjenlevende? Er det slik å forstå at det bibelske budskap sin fylde, som omtales i punkt tre over, er uttømmende beskrevet i punkt to?

Jeg vil nå gi en fullstendig oversikt over leddene i liturgien fra 2002. Liturgien er gjengitt i vedlegg 1. I denne gjennomgangen sier jeg hvilke av disse leddene jeg vil gå nærmere inn på, og tilsvarende ledd i eldre liturgier. En stor del av liturgien fra 2002 består av salmer/musikkinnslag. Det starter med preludium i ledd 2. Så følger ledd 3 (Salme), 7 (Salme eller musikkinnslag), 9 og 14 (Salme), 15 (Postludium), og ved grava ledd 16 og 22 (Salme). Foranstående gjelder ved kistegravferd. Ved bisettelse er det gjerne en salme mindre. Ledd 7 og 9 henger sammen på den måten at ledd 7 kan utgå, og ledd 9 kan utgå dersom ledd 7 er en salme. Salmetekster kommer jeg tilbake til i et senere kapittel. Det er først i liturgien fra 2002 at minneord (ledd 6) skal være med. Minneord omtales i et senere delkapittel. Dersom det er presten som framfører minneordene, kan det være pårørende som i forlengelsen av minneordene vil frambære hilsener i form av korte minneord. Etter minneordene er det vanlig at presten går rett over til lesning av kranser; eventuelt kan det være pårørende eller andre som tar lesning av kransene. Under ledd 8 (Skriftlesning) følger tre lesninger, og her er det et stort utvalg av tekster. Jeg har gått gjennom tekstene i de ulike liturgiene, og vil trekke fram noen av dem i et senere delkapittel. Ledd 10 (Tale) kan være en tale over en av disse tekstene, eller over en selvvalgt tekst som passer til anledningen. Talen omtales i et senere delkapittel. Foruten ledd 1 (Klokkeringing) gjenstår da ledd 4 (Inngangsord), 5 (Inngangsbønn), 11 (Bønn), 12 (I dine hender), 13 (Herrens bønn), og leddene ved grava – 17 (Skriftlesning), 18 (Bønn ved gravstedet), 19 (Senkning), 20 (Jordpåkastelse) og 21 (Skriftord og velsignelse). Ledd 17 og 18 kan utgå. Jeg har sett på alle disse leddene (med unntak av ledd 1) og vil presentere mine funn i et senere delkapittel.

Som en oppsummering kan man si at utviklingen i gravferdsliturgien i århundrene etter reformasjonen har vært drevet av pårørendes krav om å få sin rettmessige plass i gravferdshandlingen, slik at de fikk dekket sine menneskelige behov knyttet til avskjed med en av sine nære. Gravferdsliturgiene i alterbøkene fra 1889 og 1920 kunne i praksis ses på som en anonym minnestund, og hadde åpning for stor lokal variasjon, og dette gav rom for å holde fast på lokale tradisjoner. 1992-liturgien foreskriver én standard, men med valgmuligheter med tanke på bønner og skriftlesninger, og denne utviklingen ble fulgt opp i 2002-liturgien. Svaret

fra kirkens side kan ses på som en standardisering samtidig som det gis alternativer og valgfrihet; en utvikling med tanke på i større grad å ivareta og imøtekomme de menneskelige behov som følger med å ta avskjed med en man har kjær.

3.2 *Hva sier liturgiene om hvor de døde er?*

I denne oppgaven vil jeg se på gravferdsliturgier som er godkjent for bruk i den norske kirke fra og med 1889, og jeg har sett på følgende liturgier i:

- *Alterbog for Den norske kirke*, utgitt 1889.
- *Alterbok for Den norske kirke*, utgitt 1920.¹³¹
- *Gudstjeneste og kirkelige handlinger*, liturgiperm udatert.¹³²
- *Gudstjenestebok for Den norske kirke Del II Kirkelige handlinger*, utgitt 1992.¹³³
- *Gravferd*, liturgibok utgitt 2003.¹³⁴

Det er kun marginale endringer i ordene som sies når man sammenligner gravferdsliturgien i den udaterte liturgipermen med *Gudstjenestebok for Den norske kirke Del II Kirkelige handlinger*, og bibeltekstene som brukes er identiske. Jeg velger derfor i fortsettelsen å se bort fra den gravferdsliturgien jeg oppfatter som forløperen til den man finner i gudstjenesteboka fra 1992. I tabell 1 nedenfor gir jeg en oversikt over alle bibeltekster som er med eller henvist til i de fire gjenstående liturgiene. Jeg har understreket de tekstene som jeg mener sier noe om hvor den døde er. Bibeltekster som er representert i alle liturgier er satt i *kursiv*. Dette gjelder sju tekster, og fire av disse gjenfinnes i samme del av liturgien i de fire liturgiene. Jeg tenker at disse tekstene representerer stabilitet og slitestyrke; de er ”levedyktige”.

---

¹³¹ ”Ved kongelig resolution av 8de oktober 1920 er nærværende utgave av alterbok for den norske kirke godkjendt til benyttelse ved den offentlige gudstjeneste og de kirkelige handlinger i rikets menigheter.”

¹³² ISBN 82 543 0199 9. Rød perm i A5-format hvor en nattverdscene er stanset inn på forsiden: «Gudstjenester og kirkelige handlinger».

¹³³ ”Ved kongelige resolusjoner 1977 – 1990 og etter vedtak i Kirkemøtet 1986 – 1991 er denne boken godkjent til bruk i DEN NORSKE KIRKE”.

¹³⁴ Denne gravferdsliturgien er vedtatt av Kirkemøtet i 2002, og den er et supplerende alternativ til ordningen i *Gudstjenestebok for Den norske kirke Del II Kirkelige handlinger*. Fra 1. mars 2003 gjelder ”Alminnelige bestemmelser” vedtatt i 2002 uavhengig av hvilken gravferdsliturgi man bruker.

Tabell 1: Oversikt over alle bibeltekster som er med eller henvist til i liturgiene fra 1889, 1920, 1992 og 2002. 1) Disse seremoniene er ikke nevnt i liturgiene. For det som ikke er nevnt i liturgien fra 2002, antar jeg at det er tilsvarende i liturgien fra 1992 som gjelder.

	Bibeltekster i liturgiene			
Liturgi	1889	1920	1992	2002 ¹³⁵
Inngangordsord				Joh. 3,16 Matt. 11,28 Salme 50,15
Bønner	<i>Salme 130</i>	<i>Salme 130</i>	<i>Salme 90,1-4.12</i> <i>Salme 130,1-5</i> <u><i>Salme 73,23-26</i></u>	<i>Salme 130,1-7</i> <i>Salme 90,1-4.12</i> Salme 22,2-3.20
Skriftlesning: Livets forjengelighet, om døden og dommen	<i>Salme 90,2-6.12</i> Rom. 5,12 Hebr. 9,27	<i>Salme 90,2-6.12</i> Hebr. 9,27 Joh. 5,28b-29	Salme 103,13-17a Jes. 40,6b-8 Joh. 5,24-27 Rom. 14,7-9.10b-12	Job 19,25-27a.[27b] Salme 23 Salme 42,2-6 <u>Salme 73,23-26</u> Salme 103,13-17 Salme 121 <u>Salme 139,1-12.23-24</u> Fork. 3,1-2.4.6a.11a.14a Jes. 49,14-16a Klag. 3,22-26
Skriftlesning: Årvåkenhet, være beredt	<i>Luk. 12,35-37.40</i>	<i>Luk. 12,35-37.40</i>	Mark. 13,33-37 <i>Luk. 12,35-40</i>	Rom. 6,3-5 <u>Rom. 8,31b-35.38-39</u> Rom. 14,7-12 1. Kor. 13,8-13 <i>1. Kor. 15,53-57</i> 1. Tess. 5,8-11a Åp. 21,1-5a
Skriftlesning: Oppstandelse og evig liv	<i>Joh. 11,25-26</i> <i>1. Kor. 15,53-55.57</i>	<i>Joh. 11,25-26</i> <i>1. Kor. 15,53-55.57</i>	Joh. 6,37-40 Åp. 21,1-4	Matt. 5,3-10 Matt. 28,1-10 Mark. 10,13-16 <i>Luk. 12,35-38</i> Joh. 5,24-27 Joh. 6,37-40 <u>Joh. 10,14.28-29</u> Joh. 14,1-6
Barns gravferd: Skriftlesning	<i>Mark. 10,13-16</i>	<i>Mark. 10,13-16</i>	<i>Mark. 10,13-16</i> <u>Joh. 10,14.28-29</u>	<i>Mark. 10,13-16</i> <u>Joh. 10,14.28-29</u>

¹³⁵ Ledd ”8 Skriftlesning” i liturgien fra 2002 innledes med ordene ”La oss høre hva Guds Ord vitner om livet og døden, om dommen og vårt håp i Jesus Kristus.” Temaene i venstre kolonne av tabellen er satt opp på bakgrunn av tilsvarende skriftlesning i liturgiene fra 1889, 1920 og 1992. Dette gir ikke helt samsvar med temaene i de tre tekstgruppene i liturgien fra 2002.

			Åp. 21,1-4	Åp. 21,1-5a Salme 39,5-8 Salme 139,1-6.13-18
Simeons lovsang				Luk. 2,29-32
Jordfestelse/ jordpåkastelse	<u>Joh. 5,28b-29</u> <i>1. Pet. 1,3</i>	Joh. 5,24 <u>Joh. 5,28b-29</u> Joh. 6,37-39 Joh. 6,40 <i>Joh. 11,25-26</i> 2. Kor. 5,10 Hebr. 4,15-16 <i>1. Pet. 1,3</i> Åp. 21,4	<i>Joh. 11,25-26</i> <i>1. Pet. 1,3</i>	Salme 50,15 Salme 23 Salme 68,21 Salme 121 Matt. 11,28 Matt. 28,1-10 Åp. 1,17b-18 Åp. 21,1-5a <i>Joh. 11,25-26</i> <i>1. Pet. 1,3</i>
Båreandakt: Skriftlesning	1) Ikke med	1) Ikke med	Salme 23 Salme 121 Klag. 3,22-26 Joh. 14,1-6 2. Kor. 1,4-7 2. Kor. 5,1-7	1) Ikke med
Urnedsettelse: Skriftlesning	1) Ikke med	1) Ikke med	Jes. 25,8a <i>1. Kor. 15,53-55.57</i>	1) Ikke med
På havet: -Bønn -Skriftlesning -Jordpåkastelse	1) Ikke med	Salme 130 Joh. 11,25-26 Åp. 20,13 Åp. 21,4 1. Pet. 1,3	<i>Salme 90,1-4.12</i> Salme 103,13-17a Joh. 6,37-40 Åp. 21,1-4 Joh. 11,25-26	1) Ikke med

I det følgende vil jeg vise til de steder i liturgiene hvor jeg mener de sier noe om hvor de døde er. Deretter vil jeg se liturgiene i sammenheng for å se hvordan dette har utviklet seg. Felles for alle liturgiene er de ord som sies under jordpåkastelsen: *Av jorden skal du igjen oppstå*. Her tiltales den døde. Jeg har *kursivert* for å framheve deler av teksten.

3.2.1 Liturgi fra 1889.

Følgende bibelvers forteller om døde i gravene:

Undre dere ikke over dette, for *den tiden kommer da alle de som er i gravene, skal høre hans røst*. De skal komme fram, og de som har gjort det gode, skal stå opp til livet, men de som har gjort det onde, skal stå opp til dom. (Joh. 5,28-29)

I punkt 3 av liturgien er det tre alternative ”Kollekter”. De to første forteller også om graven som den dødes sted:

Barmhjertige, evige Gud! *Du, som ved Din Søns Død har borttaget fra os den evige Døds Dom og helliget Dine troendes Grave til at være trygge Hvilesteder*, hjelp os flittig at betænke vor sidste Avskjedstime, og ved en sand Bod og Tro daglig at afdø fra al Synd og fra alt det forkrænelige Væsen i Verden, og med alle de hellige naa til de dødes salige Opstandelse! Ved Jesus Kristus, Din kjære Søn, vor Herre. Amen.

Evige, miskundelige Gud, himmelske Fader! Du, som i Din Søn Jesus Kristus har skjænket os en fuld Trøst imod Døden, vi bede Dig, styr og regjer os ved Din Helligaand, at vi ikke lade os vende bort fra Dig ved nogen Trængsel eller Anfægtelse, men leve i Din Frygt, *fare herfra i Din Fred, hvile i Graven under Din Varetægt og opstaa af Graven i Din Kraft til et evigt Liv*, ved Jesus Kristus, Din kjære Søn, vor Herre! Amen.

Et utdrag fra den tredje bønnen formidler et dualistisk syn; kroppen i graven, og sjelen hos Gud:

Hjælp os ved Din Naade daglig at afdø fra Synden og leve efter Din hellige Vilje, at vi, naar vor Dødstime kommer, kunne være kristelig beredte og i Fred fare herfra. *Tag da vor Sjæl til Dig og lad vore Legemer paa den yderste Dag opstaa af sine Grave til et evigt Liv!* Ved Jesus Kristus, vor Herre. Amen.

Denne bønnen finnes i liturgien ved barns begravelse og formidler, slik jeg leser det, at barnet er hos Gud Fader:

O Herre Gud, himmelske Fader! Du, som engang har gjort dette Barn til Dit Barn i den hellige Daab og *efter en kort Trængsel har taget det hjem til Dig*, vi takke Dig for Din faderlige Miskundhed og prise Dit Navn for den Trøst imod Døden, som Du har skjænket os i Kristus, og bede Dig ydmygelig: Giv os Din Helligaand, at vi af ganske Hjerte kunne omvende os til Dig og blive som Børn og *efter en liden Stunds Bedrøvelse samles med hverandre i den evige Glæde*, ved Din kjære Søn, Jesus Kristus, vor Herre! Amen.

3.2.2 Liturgi fra 1920.

Liturgien fra 1920 har videreført teksten fra Joh. 5,28-29. De to bønnene fra 1889 som forteller om graven som den dødes sted, er noe endret i 1920-liturgien. Graven nevnes ikke lenger ved

navn. Ifølge Fæhn skyldes dette at kirkelig medvirkning ved kremasjon også hadde blitt en mulighet.¹³⁶ De kursiverte delene fra 1889-liturgien er satt i parantes:

Du har ved din Søns død givet os seier over døden og helliget dine troendes hvile-steder. (Du, som ved Din Søns Død har borttaget fra os den evige Døds Dom og helliget Dine troendes Grave til at være trygge Hvilesteder,).

[...] farer herfra i din fred, hviler under din varetægt, og staar op i din kraft til et evig liv, [...] (fare herfra i Din Fred, hvile i Graven under Din Varetægt og opstaa af Graven i Din Kraft til et evigt Liv,).

Et utdrag fra den tredje bønner viser at dens formidling av et dualistisk syn videreføres fra 1889-liturgien; kroppen i graven, og sjelen hos Gud:

Tag da vor sjæl til dig, og lad vort legeme paa den ytterste dag staa op til et evig liv, ved Jesus Kristus, vor Herre. Amen.

Bønner i liturgien ved barns begravelse er videreført nesten identisk fra 1889-liturgien, men det er sløffet noen ord i den siste delen. ”[...] efter en liden Stunds Bedrøvelse samles med hverandre i den evige Glæde [...]”, har nå blitt til ”[...] engang samles med hverandre i den evige glæde [...]”. Tidsperspektivet har blitt åpent.

3.2.3 Liturgi fra 1992.

Under ”4 Hilsen og bønn” finner man flere alternative bønner. Jeg tolker Salme 73,23-26 (alternativ D) som et uttrykk for at døden ikke skiller den døde fra Herren:

Men jeg blir alltid hos deg, du har grepet min høyre hånd. Du leder meg med ditt råd, og siden tar du imot meg i herlighet. Hvem har jeg ellers i himmelen? Når jeg er hos deg, har jeg ikke glede i noe på jorden. Om kropp og hjerte forgår, er Gud for evig mitt hjertes klippe og min del.

En av de tre tekstene som fortrinnsvis skal brukes under ”5 Skriftlesning” i barns gravferd, gir uttrykk for at de Jesus omtaler som ”mine” alltid er i Jesu hånd:

Jeg er den gode gjeteren. Jeg kjenner mine, og mine kjenner meg. Jeg gir dem evig liv. De skal aldri i evighet gå tapt, og ingen skal rive dem ut av min hånd. Min Far, som har gitt meg dem, er større enn alle, og ingen kan rive noen ut av min Fars hånd. (Joh. 10,14.28-29)

---

¹³⁶ Fæhn 1994: 402

Det er flere bibelsteder som omtaler de døde, men uten å angi direkte hvor de er. Eksempler på dette er Joh. 5,24-25, Rom. 14,7-9 og Joh. 6,40. ”Den siste dag” i Joh. 6,40 henspiller på Jesu gjenkomst. Her følger tekstene:

Sannelig, sannelig, jeg sier dere: Den som hører mitt ord og tror på ham som har sendt meg, har evig liv og kommer ikke for dommen, men er gått over fra døden til livet.

Sannelig, sannelig, jeg sier dere: Den time kommer, ja, den er nå, da de døde skal høre Guds Sønnns røst, og de som hører, skal leve. (Joh. 5,24-25)

For ingen av oss lever for seg selv, og ingen dør for seg selv. Om vi lever, så lever vi for Herren, og om vi dør, så dør vi for Herren. Enten vi da lever eller dør, hører vi Herren til. Det var derfor Kristus døde og ble levende igjen, for at han skulle være Herre over både levende og døde. (Rom. 14,7-9)

For dette er min Fars vilje, at hver den som ser Sønnen og tror på ham, skal ha evig liv, og jeg skal reise ham opp på den siste dag. (Joh. 6,40)

Den innledende bønnen i ”8 Bønn” har et vandringsmotiv. Dette kan forstås som et bilde på mellomtilstanden, skjærsilden. Den lyder slik:

Evige Gud, himmelske Far, du har i din Sønn, Jesus Kristus, gitt oss seier over døden. Vi ber deg, led oss ved din Hellige Ånd, så vi aldri kommer bort fra deg, men lever vårt liv i troen på din Sønn og *engang når fram til det evige liv i ditt rike*, ved Jesus Kristus, vår Herre.

3.2.4 Liturgi fra 2002.

Det er, som i liturgien fra 1992, flere bibelsteder som omtaler de døde uten å angi direkte hvor de er. Liturgien har i del ”11 Bønn” flere bønner som bruker bildet med Guds/Jesu hånd. Dette er et bilde som man kan legge ulik betydning i. Det kan tolkes som et uttrykk for Guds makt/allmakt. Slik bønnene nedenfor er formulert opplever jeg at de sier noe om den dødes/dødes og levendes forhold til Gud/Jesus; den døde overgis i Guds hånd, om å nå fram til det evige liv/Jesus fører oss gjennom liv og død (begge med et vandringsmotiv), både den døde og de gjenlevende overgis i den Himmelske Fars hånd (aktuelle deler er kursivert):

Evige Gud, vår tilflukt i sorgens tid, vær nær med din fred. Styrk oss i troen. Gi oss fremtid og håp. Vi takker deg for (navnet nevnes) og det du gav oss gjennom hans/hennes liv. Barmhjertige Gud, *vi overgir ham/henne i dine hender*. Du som har skapt oss i ditt bilde og gitt oss Jesus Kristus som vår Frelser, reis oss opp på oppstandelsens dag til evig liv hos deg. (Alternativ A)

Evige Gud, himmelske Far, du har i din Sønn, Jesus Kristus, gitt oss seier over døden. Vi ber deg, led oss ved din Hellige Ånd, så vi aldri kommer bort fra deg, men lever vårt liv i troen på din Sønn og *engang når fram til det evige liv i ditt rike*, ved Jesus Kristus, vår Herre. (Alternativ C, videreført fra 1992)

Herre Jesus Kristus, du som bar alle våre synder, vi takker deg for *din kjærlighet som er sterkere enn døden*. Gi oss del i frelsen du vant ved din død og oppstandelse, og *før oss med din mektige hånd gjennom liv, død og dom inn til din evige glede*. (Alternativ D)
Himmelske Far, vi takker deg for hva du gav gjennom (navnet nevnes) som nå er gått bort. Styrk og trøst alle som sitter i sorg og savn. Vi overgir oss i din sterke hånd. Hjelp oss å leve i samfunn med deg, så vi engang kan fare herifra i fred, ved Jesus Kristus, din Sønn, vår Herre. (Alternativ E)

Salme 73,23-26 og Joh. 10,14.28-29 er videreført fra 1992-liturgien. Det har kommet inn flere nye tekster, og to av dem sier noe om hvor de døde er; for Herrens åsyn og (dem Gud har utvalgt) i Guds kjærlighet i Jesus Kristus:

Hvor skal jeg gå bort fra din Ånd, hvor skal jeg flykte fra ditt åsyn? Farer jeg opp til himmelen, er du der, rer jeg leie i dødsriket, er du der. Tar jeg morgenrødens vinger på og slår meg ned der havet ender, så fører du meg også der, din høyre hånd, den holder meg fast. (Salme 139,7-10)

For jeg er viss på at *verken død eller liv, verken engler eller krefter, verken det som nå er, eller det som kommer, eller noen makt, verken det som er i det høye eller i det dype, eller noen annen skapning, skal kunne skille oss fra Guds kjærlighet i Kristus Jesus, vår Herre.* (Rom. 8,38-39)

Bildet om å få være i Guds kjærlighet formidles også gjennom inngangsbønn alternativ E.

Denne bønnen er ny i forhold 1992-liturgien:

Herre vår Gud, hos deg er livets kilde. I ditt lys ser vi lys. I deg er det vi lever, rører oss og er til. *Bevar oss i liv og død i din kjærlighet, ved din Sønn Jesus Kristus, vår Herre.*

I liturgien fra 2002 har det kommet inn en ny del, ”18 Bønn ved gravstedet”. Alternativ D uttrykker tydelig grava som den døde sted:

Herre Jesus Kristus, du som selv ble lagt i en grav, *la dette stedet være et fredens sted, hvor (navnet nevnes) får hvile under korsets tegn til dagen da du kaller alle frem fra gravene.* Hjelp oss i liv og død å sette vårt håp til deg.

Alternativ C har en lignende, men en mer indirekte formulering. Når man tar i betraktning at liturgen tegner korsets tegn over kista/grava, tenker jeg at også alternativ C uttrykker grava som den døde sted:

Herre Jesus Kristus, *la (navnet nevnes) få hvile i fred under korsets tegn til oppstandelsens morgen.* Hjelp oss i liv og død å sette vårt håp til deg.

3.2.5 Utvikling i liturgi fra 1889 til 2002.

Grunnstrukturen i de fire liturgiene er ganske lik. Mens liturgien fra 1889 og 1920 hadde stor valgfrihet, og kunne reduseres til et minimum, har liturgien fra 1992 en fast ramme, men med noe valgfrihet. Valgfriheten er enda større i liturgien fra 2002, og det er flere ledd som er fakultative. I ”Alminnelige bestemmelser” fra 1992 omtales gravferd som en kirkelig handling av gudstjenestlig karakter. Dette gjentas i ”Alminnelige bestemmelser” fra 2002, samtidig som det her legges ytterligere føringer gjennom at alle som har ansvar for eller medvirker til gravferdshandlingen gjennom sine valg skal bidra til at det bibelske budskap kommer til uttrykk i sin fylde. Det har kommet til liturgier for bruk på havet (i 1920), og for bæreandakt og urnenedsettelse (i 1992). Det er sju bibeltekster som er representert i alle liturgier, og fire av disse gjenfinnes i samme del av liturgien i de fire liturgiene. Jeg ser disse tekstene som et tegn på stabilitet og slitestyrke. Fokus på den døde og de pårørende var så å si fraværende i liturgiene fra 1889 og 1920. I liturgien fra 1992 nevnes den døde med navn allerede i åpningshilsen, og dette videreføres i inngangsordene i liturgien fra 2002. Videre har liturgien fra 2002 med overgivelse av den døde til Gud, muligheten for å takke for det den avdøde gav gjennom sitt liv og til å ta med en bønn ved gravstedet – der navnet på den avdøde nevnes. Det har med andre ord skjedd en utvikling med tanke på i større grad å ivareta de menneskelige behov som følger med å ta avskjed med en man har kjær. I liturgiene fra 1889 og 1920 kunne man finne et dualistisk menneskesyn gjennom formuleringer med at kroppen er i graven og sjelen hos Gud, men det finnes ikke i de nyere liturgiene. Dette skyldes en økt teologisk bevissthet på at et dualistisk menneskesyn ikke samsvarer med kristen tro. Liturgien fra 1992 formidler derimot bildet av det vedvarende fellesskap med Gud, som rekker ut over dette livet, gjennom å få være i Jesu hånd. Dette bildet videreføres i liturgien fra 2002, og her finner man også bildet om å være i Guds kjærlighet – der sistnevnte bilde kan ses å være både johanneisk og i samsvar med Jürgen Moltmann sin tenkning. Det disse liturgiene uttrykker om hvor de døde er sier noe om hvordan det teologiske synet på dette har endret seg over tid.

3.3 Innspill fra forskning og praksis.

I dette delkapitlet vil jeg få fram innspill i forhold til forkynnelsen i en gravferd (minneord/tale) og liturgiene fra 1992 og 2002.

3.3.1 Leer-Salvesen om forkynnelsen.

Bjarte Leer-Salvesen gir noen normative føringer for presters forkynnelse i gravferder.¹³⁷ Han hevder at siden destruksjon er en del av skapelsen, så vil skapelsesteologiske gudsbilder alene ikke være i stand til å gi et hinsidig håp i møte med døden. Videre mener han at en forkynnelse om dødens overvinnelse, men av foreløpig karakter i det dennesidige – ”allerede nå, men ennå ikke”, er en fruktbar måte å møte de pårørendes sorg på som virkelig sorg. Pårørendes eventuelle frykt for egen død kan tematiseres i forkynnelsen, men det bør skje i forlengelsen av det han kaller ”den andres død” (avskjeden med avdøde). Leer-Salvesen holder fram det han kaller ”den velsignende gravtalen”, der han i gravtalen inkluderer både minneord¹³⁸ og tale, henholdsvis ledd 6 og 10 i Den norske kirkes ordning for gravferd.¹³⁹ I denne formen for gravtale omtales den avdøde i stor grad, og både i minneord og tale gis pårørendes sorgprosess oppmerksomhet. Man tar utgangspunkt i det konkrete dødsfallet og prøver å tolke evangeliet i lys av dette. Forkynnelsen kombinerer fokus på avdøde og pårørende, noe som kan inneholde skapelsesteologiske gudsbilder, med en sentring om korshendelsen. Til grunn for denne sammenkoblingen har Leer-Salvesen den forståelse

[...] at ”den velsignende Gud” trenger ”den korsfestede og oppstandne Gud” for å forkynne et spesifikt kristent håp på tross av døden.¹⁴⁰

Denne sammenkoblingen fører ifølge Leer-Salvesen til at den velsignende gravtalen gis en eskatologisk tydning gjennom at korshendelsen blir et eskatologisk løfte om overvinnelsen av døden. Mennesket beskrives som begrenset, men menneskets syndighet utbroderes ikke. Vekten ligger på at Jesus dør i solidaritet med de sørgende framfor at han dør ”for våre synder”. Dette begrunner Leer-Salvesen med at de sørgende i en gravferd i en viss forstand også kan ses på som ofre, slik at man bør vektlegge solidaritetsaspektet i håpsforkynnelsen.¹⁴¹ I forkynnelsen kan man legge vekt på verdien av troen som en styrke i møte med det vonde og vanskelige i livet, altså et eksklusivt dennesidig håp. I forhold til det hinsidige kan ikke presten gjøre noe annet enn ”å legge alt i Guds hender”, og av den grunn anbefaler Leer-Salvesen en forkynnelse som ikke har et sterkt fokus på himmelen, men med:

---

¹³⁷ Leer-Salvesen 2011: 13, 311-334

¹³⁸ Det gis følgende anvisning for ledd 6 (minneord): ” Et kort minneord holdes av presten eller av en representant for de pårørende. Det bør inneholde noen biografiske momenter med særlig vekt på hva avdødes liv har betydd for dem som stod ham/henne nær, og for andre livssammenhenger han/hun har stått i. Her kan følge korte hilsminger, pålegging av blomster og/eller krans og eventuelt andre minnehandlinger, som opplesning, musikk, lystenning o. a.”

¹³⁹ Leer-Salvesen 2011: 325

¹⁴⁰ Leer-Salvesen 2011: 326

[...] et inklusivt hinsidig håp der det ikke skilles mellom de pårørende, som en eskatologisk tolket velsignelse.¹⁴²

Den velsignende gravtalen vektlegger naturlig sentrale deler av den klassiske forsoningslæren i og med at konteksten er de pårørendes avskjed med en av sine.¹⁴³ Prester har gode muligheter for å forkynne håp til pårørende ved å tematisere begrepsparet liv/død i en slik gravtale, og det samme gjelder kamp- og seiersmotivet; Jesus seirer over døden påskedagsmorgen og befri mennesket fra lidelsen og døden. Leer-Salvesen konkluderer med at den velsignende gravtalen gjennom sitt fokus på avdøde og pårørende forkynner håp som kan møte behov hos en sammensatt gruppe av pårørende, og den forkynner et spesifikt kristent håp gjennom å fokusere på korshendelsen. Til sammen har den gode muligheter for å ta på alvor prestens dobbelte ansvar ved en gravferd; å ivareta kirkens ordening for gravferd og å møte pårørende i deres behov ved et dødsfall.

3.3.2 Tanggaard og Dahl om dødsritualer og 1992-liturgien.

Per Tanggaard og Per Arne Dahl slår innledningsvis i sin artikkel *Dødkultur og dødsritualer i Norge* fast at

Enten spiller dødens faktum en fremtredende rolle og får vesentlig betydning for dette livet, eller døden minimaliseres og forties slik at livet her i liten grad blir preget av dødens nærvær og mulighet.¹⁴⁴

Ritualene knyttet til død tvinger de etterlatte til å komme sammen, man blir konfrontert med døden som faktisk har skjedd og avskjeden blir definitiv.¹⁴⁵ Når døden etter hvert forsvant fra heimen, førte det til at døden ble fattig på ritualer. Institusjonalisering, profesjonalisering, tabuisering og privatisering har medført at døden i stor grad omgis med taushet, og konsekvensene av dette blir at mennesker opplever usikkerhet, fortregning og handlingslammelse i møte med døden. Tanggaard og Dahl henviser til en undersøkelse som er omtalt av Aagedal i 1992, og den viser til en økende oppslutning om lystenning på gravene.¹⁴⁶ Denne minnekulten kan ifølge Aagedal skyldes det han omtaler som raske ritual, og at gravferdsritualene gir en mangelfull bearbeiding av tapet; når ritualene ikke blir avsluttet, kan

---

¹⁴¹ Leer-Salvesen 2011: 327

¹⁴² Leer-Salvesen 2011: 328

¹⁴³ Leer-Salvesen 2011: 328

¹⁴⁴ Tanggaard og Dahl 1993: 165

¹⁴⁵ Tanggaard og Dahl 1993: 173

det være en viktig årsak til at folk ser behov for slike privatiserte ritual. Døds-kulturen ser ut til å utvikle seg fra det mer ensartede til variasjon, og det gjelder mellom individ, familier, miljø og bygder. Gravferds-seremoniene vil være preget av de forestillinger som kulturen har om det som skjer etter døden; om det er en tilværelse som fortsetter i en eller annen form – et åndelig fokus, eller om det er et dennesidig fokus – døden er noe absolutt. I det sekulære Norge legger folk mindre vekt på gravferdsritualet, og det kan skyldes at det er mindre oppslutning om en tro på et liv etter døden. Men i møtet med døden, søker pårørende tilbake til religion og religiøse tolkninger som kan gi ”[...] en følelse av trygghet og samhörighet med den fjerne fortid og den grenseløse framtid.”¹⁴⁷

Tanggaard og Dahl betegner gravferdsritualet fra 1992 som mer preget av å formidle trøst, enn tidligere tiders ritual, som var preget av et dypt alvor rettet mot de gjenlevende om at de selv skulle dø engang.¹⁴⁸ De mener at det kristne håpet har blitt mindre framtrødende i liturgien, noe de kaller en aveskatalogisering av døden. Både uvissheten om det er noe mer etter døden, og oppstandelsestroen, syns å være nedtonet. Her trekker de en parallell til dødsannonsene som tidligere i større grad gav uttrykk for døden som et kolon – fortsettelsen mot det lovede land. Gravferden har blitt det de kaller et diffust salighetsritual. Som overgangsritual har den fått et sterkere preg av det de kaller et ekspedisjonsritual, der presten lyser velsignelsen over den døde – noe som er viktig for de pårørende – for sett fra deres side er det presten sin oppgave å sørge for at den døde kommer til et sted som er godt og lyst. For presten er seremonien derimot, ifølge Tanggaard og Dahl, først og fremst en gudstjenestelig handling, og den er en minnestund for de etterlatte. Tanggaard og Dahl synes å se at kirken i sitt møte med etterlatte legger større vekt på omsorg, der en mer terapeutisk grunnholdning har tatt plassen for det som tidligere hadde en mer dogmatiske profil. Her refererer de igjen til Aagedal, der sistnevnte stiller spørsmål ved om det ikke er slik at en terapeutisk behandlingkultur bidrar til å opprettholde at folk får et privatisert forhold til døden. I sin oppsummering, trekker Tanggaard og Dahl fram at de som har ansvaret for dødsritualene og gravferden må hjelpe de pårørende til å få et realistisk møte med døden og sorgen, og at de må legge til rette for at de pårørende blir deltakere i dødsritualene i større grad, og ikke så mye tilskuere.¹⁴⁹

---

¹⁴⁶ Tanggaard og Dahl 1993: 171

¹⁴⁷ Tanggaard og Dahl 1993: 175

¹⁴⁸ Tanggaard og Dahl 1993: 177-178

¹⁴⁹ Tanggaard og Dahl 1993: 180

3.3.3 Traaen om 2002-liturgien.

Carl H. Traaen gjennomførte en undersøkelse ved tre krematorier i Osloområdet i det første halvåret den nye liturgien vedtatt i 2002 ble praktisert der.¹⁵⁰ I det følgende gjengir jeg noe fra hans undersøkelse og noen av hans normative utsagn. Han trekker fram at 2002-liturgien gir åpning for en større omsorg for de etterlatte enn det som har vært tilfelle tidligere, og han ser på det at diakonale hensyn igjen blir tatt på alvor som noe av det mest positive. I sin omtale av sin egen undersøkelse refererer han til tidligere undersøkelser som viser en utvikling "[...] fra "å dømme og lære" til "å trøste og bære", fra domsforkynnelse til diakonal omsorg."¹⁵¹ Denne utviklingen viser seg også i den praksis han har observert gjennom sin undersøkelse.

Traaen sier at overgivelse av den døde til Gud er et sjelesørgerisk behov som nå imøtekommes, men det har vært et omdiskutert punkt i liturgien.¹⁵² Noen har uttrykt en frykt for at overgivelsen kan oppfattes som at det settes likhetstegn mellom det å være døpt og det å bli erklært salig. Lutherske søsterkirker har formuleringer som overlater den dodes legeme i Guds hender, og Luther selv skal ha sagt at man kan be for den døde en eller to ganger dersom det gir trøst, men så overlate den døde til Gud og Hans barmhjertighet. Med henvisning til søsterkirkene, foreslår Traaen overgivelse av den døde i Guds hender, som et fast ledd før jordpåkasting. Alternativ A i bønn etter talen, ledd 11, følger opp og inneholder blant annet formuleringen:

Vi takker deg for (navnet nevnes) og det du gav oss gjennom hans/hennes liv.
Barmhjertige Gud, vi overgir ham/henne i dine hender.¹⁵³

Traaen mener at man med denne bønnen imøtekommer et behov hos de pårørende for å takke for det avdøde har fått bety for dem.¹⁵⁴ Han foreslår at det her tilføyes en takk til Gud for det Han har gitt avdøde gjennom et langt liv, og her henviser han til en eksempelbønn, med lignende innhold, som Alex Johnson gav i sin veiledning på praktikum i 1962. Traaen mener det ville være mer naturlig å plassere en slik takkebønn før minneordene, sammen med en bønn om styrke og trøst for de pårørende. Det å ha fått flere tekster og velge mellom under skriftlesning,

---

¹⁵⁰ Traaen 2004

¹⁵¹ Traaen 2004: 37

¹⁵² Traaen 2004: 39

¹⁵³ *Gravferd* 2003: 13-14

¹⁵⁴ Traaen 2004: 39

ledd 8, trekker han fram som en klar forbedring, men han mener det må klargjøres bedre i veiledningen at man ikke må ha en lesning fra hver av de tre tekstgruppene.¹⁵⁵

Traaen legger vekt på at minneordene kan fungere som en døråpner for det som skjer videre i gravferden, og at både talens knytning til den avdøde og tema har betydning for om det blir tatt imot av de sørgende.¹⁵⁶ Det kan være at talen tar utgangspunkt i et skriftsted som var kjær for avdøde, noe som har framkommet i sørgesamtalen eller noe som ellers knytter an til den aktuelle situasjonen. Ifølge Traaen anbefaler både Det teologiske Menighetsfakultet og Det teologiske fakultet ved Universitetet i Oslo en slik aktualisering av talen.¹⁵⁷ I forhold til taler med vekkelses-/domsforkynnelse, stiller han spørsmålet

Er det ikke bedre å skape en lengsel mot en lys himmel som Jesus har åpnet veien til for alle som tror, enn å true med fortapelse?¹⁵⁸

De sørgende vil være åpen for en inkluderende forkynnelse om det kristne håp i Jesus Kristus dersom de har opplevd varme og omsorg fra forrettende prest.¹⁵⁹ Traaen betegner det at 2002-liturgien gir åpning for forbønn for de sørgende, større tekstutvalg, takkebønn for den avdøde sitt liv og betydning for de etterlatte, den dødes overgivelse til Gud, bønner der den avdøde nevnes med navn – som skritt i riktig retning.¹⁶⁰ Gjennom disse endringene er både den avdøde og de sørgende inkludert i større deler av liturgien, noe som stadfester at det skjer en teologisk dreining mot en større diakonal omsorg.

Leer-Salvesen peker, i sine normative føringer for presters forkynnelse i gravferder, på det han kaller ”den velsignende gravtalen”. Den inneholder både minneord og tale og kombinerer fokus på avdøde og pårørende. Evangeliet tolkes i lys av det konkrete dødsfallet, det fokuseres på korshendelsen og vekten ligger på solidaritetsaspektet i håpsforkynnelsen; Jesus dør i solidaritet med de sørgende. I sine vurderinger av henholdsvis 1992- og 2002-liturgien, peker både Tanggaard og Dahl, og Traaen, på at disse liturgiene i større grad enn tidligere liturgier legger vekt på omsorg og trøst - en mer diakonal holdning. Utviklingen kan beskrives som ”[...] fra ”å

---

¹⁵⁵ Traaen 2004: 37

¹⁵⁶ Traaen 2004: 44

¹⁵⁷ Traaen 2004: 45

¹⁵⁸ Traaen 2004: 44

¹⁵⁹ Traaen 2004: 46

¹⁶⁰ Traaen 2004: 46

dømme og lære” til ”å trøste og bære”, fra domsforkynnelse til diakonal omsorg.”¹⁶¹ Tanggaard og Dahl mener å se at det kristne håpet har blitt mindre framtrødende i liturgien, mens Traaen knytter prestens evne til å møte pårørende med varme og omsorg, som en forutsetning for at de skal være mottakelig for en inkluderende forkynnelse om det kristne håp i Jesus Kristus. Gjennom det nye som har kommet med i 2002-liturgien er den avdøde og de pårørende inkludert i større deler av liturgien.

3.4 Sammenfattende analyse.

I denne analysen vil jeg framheve det liturgien bidrar med i forhold til mine forskningsspørsmål.

Hvor er de døde i forhold til Kristus?

Liturgiene tegner et variert bilde. Det dualistiske menneskesyn, med kroppen i grava og sjelen hos Gud, finnes i liturgiene fra 1889 og 1920, men ikke i liturgiene fra 1992 og 2002. Dette skyldes en økt teologisk bevissthet på at et dualistisk menneskesyn ikke samsvarer med kristen tro. I liturgien fra 1992 kommer noe nytt med bildet av det vedvarende fellesskap med Gud, som rekker ut over dette livet, gjennom å få være i Jesu hånd. Dette bildet videreføres i liturgien fra 2002, og her finner man også bildet om å være i Guds kjærlighet. Dette viser at det teologiske synet i dette spørsmålet har endret seg over tid. Foruten det som er nevnt foran har man i 2002-liturgien en bønn ved gravstedet som tydelig uttrykker grava som den dødes sted (alternativ D), og det finnes tekster som omtaler døde uten å angi hvor de er.

Traaen sier at overgivelse av den døde i Guds hender er et sjelesørgerisk behov som nå imøtekommes (del av inngangsordene i 2002-liturgien). Han foreslår overgivelse av den døde i Guds hender, som et fast ledd før jordpåkasting.

Hva er forholdet mellom levende og døde?

Fæhn har beskrevet hvordan liturgiene fra 1889 og 1920 ikke imøtekom pårørende sine menneskelige behov knyttet til avskjed med en av sine nære. Fokus på den avdøde var så og si fraværende. Det førte til at pårørende selv prøvde å ivareta sine menneskelige behov eksempelvis ved å pynte kista, gjennom sang, ved å invitere andre til gravferden og ved andre

---

¹⁶¹ Traaen 2004: 37

måter å gi uttrykk for sin sorg. Han sammenfatter de mange skikker og den tro som var knyttet til dette, til den dødes avskjed med sin heim og familie, med sitt lokalmiljø og -fellesskap, og med kirka. Han spør så, på bakgrunn av at avskjed med kirka er det minst framtrædende av disse og lite synlig i liturgiene, om avskjeden med kirka kunne ha vært mer framtrædende om liturgien hadde vært mer positiv og åpen. Med positiv og åpen antar jeg da at han sikter til å ivareta de menneskelige behov for avskjed med et menneske som står en nær. I 1992-liturgien angis tydelig hvorfor man er samlet: ”Vi er samlet her ved (navnet nevnes) bære.”¹⁶² Liturgien fra 2002 har fått minneord som et fast ledd (og som ifølge liturgiens anvisning bør ha et fokus på avdødes betydning for dem som stod vedkommende nær, og på andre sammenhenger avdøde stod i), muligheten til å takke for avdøde og den betydning avdødes liv har spilt for de etterlatte, og muligheten til å ta med en bønn ved gravstedet, der navnet på den avdøde nevnes. I gjeldende ”Alminnelige bestemmelser” for gravferd, som Kirkemøtet vedtok i 2002, kan man lese at ”Handlingen gravferd er fellesskapets siste tjeneste overfor sine medlemmer.”¹⁶³

Leer-Salvesen mener at pårørendes eventuelle frykt for egen død kan tematiseres i forkynnelsen, men det bør skje i forlengelsen av avskjeden med avdøde. Jeg tenker at det kan forstås som et fellesskap i døden, der den avdøde er død, og de pårørende skal dø. I ”den velsignende gravtalen” kombineres fokus på avdøde og pårørende med en sentring om korshendelsen. Vekten ligger på at Jesus dør i solidaritet med de sørgende framfor at han dør ”for våre synder” begrunnet med at de sørgende i en gravferd i en viss forstand også kan ses på som ofre, slik at man bør vektlegge solidaritetsaspektet i håpsforkynnelsen. I den velsignende gravtalen gis pårørendes sorgprosess oppmerksomhet både i minneord og tale.

I forhold til det hinsidige kan ikke presten gjøre noe annet enn ”å legge alt i Guds hender”, og av den grunn anbefaler Leer-Salvesen en forkynnelse med et inklusivt hinsidig håp der det ikke skilles mellom de pårørende. Han konkluderer med at den velsignende gravtalen gjennom sitt fokus på avdøde og pårørende forkynner håp som kan møte behov hos en sammensatt gruppe av pårørende, og den forkynner et spesifikt kristent håp gjennom å fokusere på korshendelsen.

Tanggaard og Dahl viser til en økende oppslutning om lystenning på gravene, en minnekult som kan skyldes at gravferdsritualene gir en mangelfull bearbeiding av tapet; når ritualene ikke blir avsluttet, kan det være en viktig årsak til at folk ser behov for slike privatiserte ritual.

---

¹⁶² *Gudstjenestebok for Den norske kirke, Del II Kirkelige handlinger 1992: 132*

¹⁶³ Første setning i punkt 1 i ”Alminnelige bestemmelser”. Gravferd. Verbum Forlag. Oslo 2003.

Dødskulturen ser ut til å utvikle seg fra det mer ensartede til variasjon. I møtet med døden, søker pårørende tilbake til religion og religiøse tolkninger som kan gi en følelse av trygghet og samhørighet for tid og evighet. Det er viktig for de pårørende at presten lyser velsignelsen over den døde, for sett fra deres side er det presten sin oppgave å sørge for at den døde kommer til et sted som er godt og lyst.

Traaen mener at det er et behov hos de pårørende, for å takke for det avdøde har fått bety for dem, og at bønnen i alternativ A i ledd 11 (2002-liturgien) imøtekommer et slikt behov:

Vi takker deg for (navnet nevnes) og det du gav oss gjennom hans/hennes liv.
Barmhjertige Gud, vi overgir ham/henne i dine hender.¹⁶⁴

Han foreslår at det her tilføyes en takk til Gud for det Han har gitt avdøde gjennom et langt liv. Traaen mener det ville være mer naturlig å plassere en slik takkebønn før minneordene, sammen med en bønn om styrke og trøst for de pårørende. Han legger vekt på at minneordene kan fungere som en døråpner for det som skjer videre i gravferden, og at både talens knytning til den avdøde og tema har betydning for om det blir tatt imot av de sørgende. Traaen viser til flere når det gjelder minneord og tale: For å ta skapelsesteologi, inkarnasjon og diakoni på alvor må man sørge for at en menneskeskjebne får en religiøs mening – ellers sitter man ikke igjen med at dette var et menneske som var elsket av Gud (Hauge); minneordenes oppgave er å hente fram det menneskelige og gjøre det betydningsfullt (Lappegard); det er en dobbelt utfordring ved en gravferd gjennom at man skal løfte fram både menneskelivet og evangeliet, mens det å bygge bro mellom minneord og tale er noe av det viktigste og mest utfordrende (Nordhaug).

Hvordan kommer de dødes nærvær til uttrykk?

I en gravferd kommer dette til uttrykk når den døde omtales/tiltales: ”Vi er samlet her for å ta avskjed med (navnet nevnes).”¹⁶⁵; minneord; overgivelse av den døde til Gud; muligheten til å takke for avdøde og den betydning avdødes liv har spilt for de etterlatte; muligheten til å ta med en bønn ved gravstedet, der navnet på den avdøde nevnes; jordpåkastelse.

Leer-Salvesen holder fram det han kaller ”den velsignende gravtalen”, der han i gravtalen inkluderer både minneord og tale. I denne formen for gravtale omtales den avdøde i stor grad. Man tar utgangspunkt i det konkrete dødsfallet og prøver å tolke evangeliet i lys av dette.

---

¹⁶⁴ *Gravferd* 2003: 13-14

Traaen tar opp noe av det samme når han viser til Nordhaug som framholder at man må prøve og finne tilknytningspunkter til menneskelivet når evangeliet skal forkynnes, slik at man bygger bro mellom minneord og tale.

Hvordan henvender man seg til de døde?

Ved jordpåkastelsen lyder ordene ”Av jord er du kommet. Til jord skal du bli. Av jorden skal du igjen oppstå.”¹⁶⁶

Liturgiene uttrykker Den norske kirkes offisielle syn på de døde, og den nye ordningen fra 2002 må kunne ses på som det mest oppdaterte synet – slik den uttrykkes i liturgien og i ”Alminnelige bestemmelser”. Fæhn beskriver mangler ved tidligere liturgier som gir opphav til pårørendes ønske om endringer, Leer-Salvesen gir normative føringer for den forkynnelsen i en gravferd som liturgen selv utformer (minneord og tale), Tanggaard og Dahl har synspunkt på dødsritualer og 1992-liturgien spesielt, Traaen gir en vurdering av 2002-liturgien med noen normative utsagn.

---

¹⁶⁵ *Gravferd* 2003: 9

¹⁶⁶ *Gravferd* 2003: 18

4. Salmer.

Salmene er kalt ”den erfarte bibel”, og de kan gi ord til folks hverdagstro. Sett i forhold til liturgien, som skal sette ord på offisiell kirkelig luthersk lære, speiler salmene bredere teologisk. Salmetekster bruker ofte bilder og metaforer når de prøver å sette ord på menneskelig erfaring, og lengsler i dette liv og for et kommende liv. Jeg tenker at det er naturlig at det brukes et poetisk og billedlig språk når man vil sette ord på noe som man ikke kan vite noe helt sikkert om, men som bare kan gripes i tro. Dette gjør at innholdet i mange salmer åpner for tolkning, og at jeg som leser kan argumentere for min tolkning. Hvert delkapittel avsluttes med en kort oppsummering, og siste delkapittel inneholder en sammenfattende analyse.

4.1 *Salmebøker.*

Jeg har sett på seks salmebøker som favner vel 140 års salmehistorie i kirka. Den eldste av disse salmebøkene er utgitt i 1871, og den yngste er fra 2013:

- *Kirkesalmebog, efter offentlig Foranstaltning samlet og udarbeidet ved M. B. Landstad* (MBL). (1869: Autorisert til bruk ved den offentlige gudstjeneste).
- *M. B. Landstads Kirkesalmebok. Revidert og forøket av stiftsprost Gustav Jensen med bistand av en komité* (MBLrev). (1920/1924: Autorisert til bruk ved den offentlige gudstjeneste i Norge).
- *Nynorsk salmebok for kyrkja og heim og skule* (NyNoS). (1925: Godkjent til bruk i gudstjenesten).
- *Norsk salmebok* (NoS). (29. juni 1984: Godkjent for bruk i menigheter).
- *Salmer 1997*. Tillegg til Norsk salmebok (S97). (15. november 1996: Godkjent av Kirkerådet som liturgisk forsøkssak til bruk i menigheter).
- *Norsk salmebok 2013* (N13). (April 2013: Autorisert av Kirkemøtet til bruk i Den norske kirke).

Når jeg i det følgende viser til salmer, bruker jeg forkortelsene (vist i parantes over) som referanse til salmebok. For noen salmer viser jeg til at de står i flere salmebøker, men jeg har ikke systematisk gått gjennom salmene slik at jeg gir referanse til alle salmebøker de står i. Dette viser seg mest tydelig ved at det er få referanser til N13.

Jeg har vært på leting etter hva salmene uttrykker om hvor de døde er, etter døden og før Jesu gjenkomst. Som en hjelp har jeg brukt registeret i salmebøkene, og jeg har tatt utgangspunkt i temaene ”Dødsleiet”, ”Graven”, ”Sykepleie, død og jordeferd”, ”Sjukdom og daude og jordeferd”, ”Foran døden”, ”Livets forgjengelighet”, ”Ved livets grense og gravferd”, ”Det kristne håp”, ”Det kristne håpet”, ”Påsketiden”, ”Kveld”, ”Aften”. Det er under disse temaene jeg forventer å finne noe om det jeg er på utkikk etter. For noen salmetekster sin del syns jeg det har vært vanskelig å skille mellom hvilken tid det er salmen mener å si noe om; er det før eller etter Jesu gjenkomst? De salmene jeg velger å si noe om syns jeg er klarere på dette punkt. Jeg mener å ha identifisert fem ulike svar i salmebøkene, i forhold til spørsmålet om hvor de døde er, men tar også med et sjette svar fra en annen kilde. Jeg gir flere eksempler under fire av svarene, og jeg har markert det jeg spesielt ønsker å fremheve ved å sette det i *kursiv*. For det meste gjengir jeg bare enkeltvers. Da har jeg som en kontroll lest salmen i sammenheng for å se at ikke helheten gir et annet svar på spørsmålet om hvor de døde er.

Jeg vil først gi en kommentar til to av de seks svarene jeg mener å ha funnet, før jeg nevner ytterligere ett svar. Katolsk teologi har en forestilling om at de døde befinner seg i skjærsilden, som er å betrakte som en mellomtilstand. I en katolsk salmebok ville man kunne forvente å finne uttrykk for denne tanken, men det ligger utenfor denne oppgaven å gå nærmere inn på dette. Reformert teologi har en forestilling om at de døde er våkne i påvente av dommen, som et venterom. I en hollandsk salmebok ville man kunne forvente å finne uttrykk for denne tanken, men det ligger utenfor denne oppgaven å gå nærmere inn på dette. I tillegg til de seks som nevnes i det følgende, kan det også være at det finnes salmer som uttrykker helvete som stedet for døde.

4.1.1 Det sies ikke noe om hvor den døde er.

Det er mange salmer blant de som jeg har sett på som ikke sier noe om hvor de døde er. Spørsmålet er derfor uavklart ut fra disse salmene.

4.1.2 Den døde er i grava til Jesu gjenkomst.

Det er mange salmer som tegner et bilde av den døde som sover i grava. ”I Fred er jeg nu faret hen” (MBL 622), vers 1:

I Fred er jeg nu faret hen, Jeg fundet har min Hjertens Ven, Den Frelser, Gud har mig bered, Et Lys for al sin Kristenhed; *Nu sover jeg godt i min Grav, Til selv han vækker mig deraf.*

”Dagen viker og går bort” (MBLrev 830), vers 8 og 9:

Akk, jeg vet det så er fatt Jeg engang den lange natt Skal iblandt de dødes tall Sove i den mørke dal. (v. 8).

Fire fjeler er den prakt Hvori hen jeg bliver lagt Med et laken og litt mer, Eier ikke så en fjær. (v. 9).

”No luter blom på enger” (NoS 822), vers 3:

Og når vi eingong kviler i lega døkk og duld, * vekk oss som blom om våren til liv for Kristi skuld, til liv for Kristi skuld. (* d. e.: i grava)

4.1.3 Den døde kroppen er i grava, og sjelen er hos Herren (Gud).

”Tænk, Menneske, paa Enden vel” (MBL 455), vers 1:

Tænk, Menneske, paa Enden vel, Se, *Døden skiller Krop og Sjæl!* Adlyd din Gud, gjør hjertens Bod, Med Synd besvær ei Sind og Mod! Her bliver du ei, men bortgaar, Og som du lever, Løn du faar.

”Med Graad vi hans Legem nedgrave” (MBL 624), vers 1:

Med Graad vi hans Legem nedgrave, Hans Sjæl Gud i Himmelen have! Han kan den alene husvale, Her Graad følger Døden i Dale.

”O Herre Krist, sann Gud og mann” (MBLrev 603), vers 4:

Når bort skal fare da min ånd, Motta den, Herre, i din hånd; Mitt legeme gi hvile blid, Å sove ut fra all sin strid!

”Jeg vet meg en søvn i Jesu navn” (NoS 856), vers 1:

Jeg vet meg en søvn i Jesu navn, den kveger de trette lemmer. Der redes en seng i jordens favn, så moderlig hun meg gjemmer. Min sjel er hos Gud i himmerik og sorgene sine glemmer.

4.1.4 Den døde er hos Kristus (Gud).

”Nu Gud skje lov at stunden” (MBLrev 737), vers 3, 5 og 6:

Før var jeg eders glede, *Nu sørger I her nede; Men jeg er vel forvart.* Når I det rett betrakter, Guds gjerning nøie akter, Skal eders tårer tørres snart. (v. 3).

Når I skal se mig trede For Gud i høitidsklæde Med livets krone på, Med seirens prydd og palmer, Med himlens gledesalmer For lammet yndefull å stå, - (v. 5)

Da skal I eder fryde Og begge to fortryde At I for mig har grett. Vel den som i Guds vilje Sig overgiver stille, Hans hjerte visst vil blive lett. (v. 6).

”Som fagre blomen ydder” (NyNoS 570), vers 6:

I Jesu namn eg liver, Eg døyr i Jesu namn, Og ingen ting meg river Ut or hans trygge famn. Eg toler og eg tegjer, I tru eg held meg still; I Kristi kraft eg segjer: Kom daude, når du vil!

”Hvor mektig er den sabbat” (S97 147), vers 3:

Men om de fete retter ved himlens gjestebud, om hvile, legedom og kraft, om gleden i vår Gud, må de gi vitnesbyrd og svar som sitter ved hans bord, så langt da hjertets rikdom kan fortolkes gjennom ord.

”Han sto opp før dagen demret” (N13 214), vers 4:

Han (min kommentar: Kristus) sto opp før dagen demret; ut av natt brøt lyset fram. Kristus lever, han har seiret; evig lever vi med ham. Han er her og han vil skape liv der natt og mørke bor. Kristus lever, vi skal bære Herrens seierstegn på jord.

”Guds kirkes grunnvoll ene” (N13 532), vers 5:

Så er hun (min kommentar: Guds kirke) alt her nede forent med Gud og dem som står for ham med glede og alt er kommet frem. Hør deres jubel tone! Å Herre, hjelp at vi får synge for din trone med dem til evig tid!

4.1.5 Den døde er i mellomtilstanden (skjærsilden).

”Jeg er i Herrens hender” (NoS 497) har et vandringsmotiv i det fjerde, og siste, verset:

Jeg er i Herrens hender når dødens bud meg når. Mens lyset stilt nedbrenner, fra ham jeg hilsen får. Han gir meg stav i hånde, han gir meg trøst i sinn, og glemt er ve og vånde på vei til himlen inn.

Vandringsmotivet kan forstås som et bilde på mellomtilstanden (skjærsilden). Slik jeg leser

”Den siste skilnad er vel sår” (MBLrev 742/NoS 847) formidler denne salmen et innslag av vandring, altså mellomtilstand (vers 5):

Så er den venen ikkje mist som sovnar inn i Jesus Krist, men går igjennom skodde-eim til liv og ljøs i himmelheim.

4.1.6 Den døde er i et venterom.

I ”Venner samlet om min bære” (står ikke i kirkesalmebøker – se tabell 14 i vedlegg 2) finner man noe som kan minne om venterom. Det kan forstås som en våken tilstand:

Dekk meg til og *la meg hvile, o, jeg er så trett, så trett!* Tidens jammer, syndens pile når ei hit til denne plett. Hver en smerte her er glemt, jeg i Herrens fred er gjemt.

Salmebøkene jeg har undersøkt formidler et variert bilde av hvor de døde er fram til Jesu gjenkomst. Mange salmer sier ingenting om dette. Noen salmer viser til at de døde er i grava, at kroppen er i grava og sjelen hos Gud (dualistisk), den døde er hos Kristus (Gud) eller i mellomtilstanden (skjærsilden). Én sang som ikke står i kirkesalmebøkene formidler noe som kan minne om at den døde er i et venterom.

4.2 Gravferdsprogram.

Jeg vil nå se på gravferdsprogram og hvilke salmer som faktisk har vært brukt i to sokn som tilhører Sør-Innherad prosti, Frosta og Åsen, og to sokn som tilhører Namdal prosti, Grong og Harran, alle fire i Nord-Trøndelag. Gustav Danielsen var sokneprest i Frosta og Åsen i perioden 1. desember 1986 – 1. oktober 2012. I hans tid som sokneprest i Frosta og Åsen var det i all hovedsak familiene som valgte salmene, uten innblanding fra kirkelig ansatte. Unntaket var gravferder for unge, der han har blitt bedt om å gi råd. Inger-Fredrikke Trapness har vært sokneprest i Grong og Harran i hele den aktuelle perioden for disse to soknene, og hun er fortsatt sokneprest der. Familiene har i all hovedsak valgt salmene selv innenfor de retningslinjene som finnes for valg av salmer. Av og til blir hun spurt om råd av pårørende som ikke har noe særlig kjennskap eller forhold til salmer. Det skjer gjerne under samtalen med de pårørende. Noen få ganger har hun måttet ta en avgjørelse med hensyn til om en sang kan erstatte en salme.

4.2.1 Materialet.

Jeg har hatt tilgang på gravferdsprogram fra gravferder i Frosta kirke og Åsen kirke. Materialet dekker perioden august 1985 – april 2009 for Frosta, med totalt 660 gravferder og der 116 ulike salmer er benyttet. Materialet for Åsen dekker perioden oktober 1961 – oktober 2008, med totalt 477 gravferder og der 97 ulike salmer er benyttet. Jeg antar at materialet for Frosta er komplett. Det hefter en usikkerhet i om det mangler noe i materialet fra Åsen i og med at antall gravferder svinger prosentvis mye enkelte år. Det er ingen gravferdsprogram i årene 1964 og 1967, og det finnes ett program i hvert av årene 1963, 1965, 1979, 1998 og 1999. I dette

materialet finnes det noen få program som er blank på side 2 og 3 eller som er delt (side 3 og 4 mangler). Jeg har valgt å ta disse med, selv om de er ufullstendige.

Materialet fra Grong kirke og Harran kirke består av henholdsvis 230 og 99, til sammen 329 gravferdsprogram, og dekker henholdsvis perioden september 1997 – oktober 2014 og januar 1998 – juli 2014. I Grong er det benyttet 52 ulike salmer og i Harran 33. I Harran svinger antall begravelser prosentvis mye enkelte år, slik at det kan være at materialet ikke er komplett. I Grong er det mindre svingninger i antall gravferder fra år til år.

Mange av salmene som er benyttet i gravferdene har jeg allerede sett på i min gjennomgang av gravferdssalmer i seks salmebøker. I gravferdsprogrammene er en del av salmene hentet fra Sangboken, og jeg har hatt tilgang på Melodiboken¹⁶⁷ og brukt den som oppslagsverk. De fleste av de resterende salmene har jeg funnet referanse til på internett. Salmer jeg ikke har funnet referanse til verken i salmebøker eller på internett er i vist i en tabell 14 i vedlegg 2.

4.2.2 Hva formidles gjennom gravferdsprogram benyttet i gravferder i Frosta, Åsen, Grong og Harran?

Gravferdsprogrammene viser at det har foregått en utvikling i liturgi. Dette blir spesielt tydelig i materialet fra Åsen, som dekker en periode på nesten 50 år. De første årene var det vanlig å ha forskjellige salmer før og etter jordpåkastelsen, mens de siste årene er det unntaksvis at det er forskjellig salme før og etter. Overgangen skjer ved årsskiftet 1981 – 1982. Ved samme årsskifte skjer det en annen tydelig endring i gravferdsprogrammene ved at åpningssalme kommer inn. Ved enkelte gravferder er det en salme etter "Etter tale" og før "Ved graven"; noen ganger kalt "Etter kranspåleggingen", eller "Utgang". Dette opphører også ved årsskiftet 1981 – 1982.

Det har også vært en utvikling i utførelse av programmene i Åsen. Fra 1961 til 1970 er det like vanlig å utelate fødselsdato på programmets forside, som det er å ta det med. Fra 1970 til 1981 har de fleste med fødselsdato, og fra 1981 er det kun ett program i Åsen som ikke har med fødselsdato. Fram til ca. 1996 er programmene i svart/hvitt, med unntak av at det fra starten av 1980-tallet brukes glanset papir, og gullfarget kors på forsiden. Fra ca. 1996 er programmene

---

¹⁶⁷ *Melodiboken for sangboken Syng for Herren* 1987

gjærne trykt på papir med en gulfarge, og med fargeillustrasjon på forsiden, gjærne med naturmotiv. Noen få har et bilde av avdøde eller et naturbilde på forsiden. I den perioden som programmene fra Frosta dekker, ser man den samme utviklingen som tilsvarende periode i  sen. Ett av programmene hadde barnetegninger. Gravferds-programmene for Grong og Harran har i hovedsak likt utseende som programmene fra  sen og Frosta i tilsvarende periode. Men gravferdsprogrammene for Grong og Harran utmerker seg ved at henholdsvis 12 % og 37 % av programmene har bilde av avdøde på forsiden, i gjennomsnitt for perioden 2006 – 2014; Grong og Harran sett sammen gir 20 %. F r 2006 er det bare 2 program med bilde av avdøde på forsiden i Grong, og i Harran er det ingen. Noen få av programmene har, i tillegg til personbilde på forsiden, bilde av blomst, hytte, eller natur på baksiden. Ett program har bilde av Grong kirke på forsiden; ett program har et naturbilde på forsiden. Jeg tenker at den utviklingen jeg har beskrevet, i alle de fire soknene, sier noe om at programmene har blitt mer personlige. Fødselsdato, illustrasjoner og eventuelle bilder uttrykker noe om hvem den avdøde var, og de etterlattes bilde av den avdøde. Den døde setter i større grad preg på gravferden gjennom at programmet setter større fokus på den døde enn det som var vanlig tidligere.

I vedlegg 2 finnes en tabellarisk oversikt over alle salmer som er brukt i de fire soknene i de gjeldende periodene; Frosta i perioden august 1985 – april 2009,  sen i perioden oktober 1961 – oktober 2008, Grong i september 1997 – oktober 2014 og Harran i januar 1998 – juli 2014. Det framgår av tabell 10 – 13 i vedlegget at 26 av totalt 116 salmer i Frosta er brukt mer enn ti ganger. Tilsvarende tall for  sen er 23 av totalt 97. I Grong er 14 av totalt 52 salmer brukt flere enn ti ganger; i Harran 12 av totalt 33. De aller fleste av salmene er med andre ord brukt få ganger. Til gjengjeld er de mest populære brukt svært mange ganger. De salmene som benyttes oftest står i den salmeboka som brukes i kirka. Dette tolker jeg som et uttrykk for at de aller fleste velger tradisjonelt, mens det er noen få som av en eller annen grunn velger utradisjonelt. I samme vedlegg er det også figurert som viser hvor mange ganger de mest populære salmene er brukt pr.  r, for hvert av de fire soknene. Tabell 15 i vedlegg 2 viser en alfabetisk oversikt over alle salmer som er brukt i gravferder i de fire soknene i de gjeldende periodene.

Tabell 2 til tabell 5 i det følgende viser en oversikt over de 15 mest brukte salmene ved gravferder i Frosta,  sen, Grong og Harran kirker i de gjeldende periodene.

Tabell 2: De 15 mest brukte salmene i Frosta i perioden august 1985 – april 2009. I denne perioden er det totalt 660 gravferder, og det er benyttet 116 ulike salmer. Antall ganger de 15 salmene er brukt utgjør 82 % av det antall man får når man summerer bruken av alle salmer.

1) Ved graven er summen av før og etter jordpåkastelse. Unntaksvis er det forskjellig salme før og etter jordpåkastelsen.

Bruk av salmer, i sum og deres antall i ulike plassering.	Åpning	Før tale	Etter tale	Ved graven 1)	Sum
Så ta da mine hender (MBLrev 865/NoS 608)	2	18	63	297	380
Gud når du til oppbrudd kaller (MBLrev 732/NoS 838)	244	36	13	2	295
O bli hos meg (MBLrev 842/NoS 814)	81	84	108	9	282
Kjærlighet fra Gud (MBLrev 845/NoS 669)	54	86	49	11	200
Lei, milde ljøs (MBLrev 866/NoS 414)	58	58	71	1	188
Å, tenk når engang samles skal (MBLrev 69/NoS 508)	0	0	4	126	130
Nærmere deg, min Gud (MBLrev 863/NoS 468)	8	24	45	51	128
Alltid freidig når du går (MBLrev 864/NoS 416)	15	76	15	14	120
Fager kveldssol smiler (MBLrev 840/NoS 812)	1	18	22	70	111
Deilig er jorden (MBLrev 110/NoS 56)	2	8	46	34	90
Jeg er i Herrens hender (NoS 497)	22	17	26	1	66
Å leva, det er å elska (MBLrev 846/NoS 698)	15	21	24	2	62
Bedre kan jeg ikke fare (MBLrev 744/NoS 836)	14	10	16	5	45
Dype, stille, sterke, milde (MBLrev 13/NoS 552)	19	3	6	0	28
Skriv deg, Jesus, på mitt hjerte (MBLrev 312/NoS 597)	0	25	2	0	27

Tabell 3: De 15 mest brukte salmene i Åsen i perioden oktober 1961 – oktober 2008. I denne perioden er det totalt 477 gravferder, og det er benyttet 97 ulike salmer. Antall ganger de 15 salmene er brukt utgjør 80 % av det antall man får når man summerer bruken av alle salmer. 1)

Ved graven er summen av før og etter jordpåkastelse. De første årene i perioden var det vanlig å ha forskjellige salmer før og etter jordpåkastelsen, mens de siste årene er det unntaksvis at det er forskjellig salme før og etter. Overgangen skjer ved årsskiftet 1981 – 1982. Ved samme årsskifte skjer det en annen tydelig endring i gravferdsprogrammene ved at åpningssalme kommer inn. 2) "Mellom" er aktuell der det er en salme etter "Etter tale" og før "Ved graven"; noen ganger kalt "Etter kranspåleggingen", eller "Utgang". Dette brukes ved enkelte gravferder de første årene av perioden, men opphører ved årsskiftet 1981 – 1982.

Bruk av salmer, i sum og deres antall i ulike plassering.	Åpning	Før tale	Etter tale	Ved graven 1)	Mellom 2)	Sum
Så ta da mine hender (MBLrev 865/NoS 608)	1	15	47	192	3	258
Gud når du til oppbrudd kaller (MBLrev 732/NoS 838)	100	75	20	0	3	198
Lei, milde ljøs (MBLrev 866/NoS 414)	32	65	70	6	5	178
O bli hos meg (MBLrev 842/NoS 814)	29	47	80	20	0	176
Å, tenk når engang samles skal (MBLrev 69/NoS 508)	0	2	2	146	0	150
Nærmere deg, min Gud (MBLrev 863/NoS 468)	3	22	30	44	3	102
Kjærlighet fra Gud (MBLrev 845/NoS 669)	38	25	26	4	1	94
Fager kveldssol smiler (MBLrev 840/NoS 812)	3	9	26	51	0	89
Alltid freidig når du går (MBLrev 864/NoS 416)	8	43	10	2	0	63
Deilig er jorden (MBLrev 110/NoS 56)	2	5	27	10	2	46
Jeg vet meg en søvni i Jesu navn (MBLrev 640/NoS 856)	4	18	8	9	0	39
Bedre kan jeg ikke fare (MBLrev 744/NoS 836)	0	3	15	10	1	29
Jeg er i Herrens hender (NoS 497)	8	7	11	0	0	26
Dype, stille, sterke, milde (MBLrev 13/NoS 552)	10	13	1	1	0	25
Jesus, det eneste, helligste reneste (MBLrev 871/NoS 423)	3	13	9	0	0	25

Tabell 4: De 15 mest brukte salmene i Grong i perioden september 1997 – oktober 2014. I denne perioden er det totalt 230 gravferder, og det er benyttet 52 ulike salmer. Antall ganger de 15 salmene er brukt utgjør 90 % av det antall man får når man summerer bruken av alle salmer.

Bruk av salmer, i sum og deres antall i ulike plassering.	Åpning	Før tale	Etter tale	Ved graven	Sum
Fager kveldssol smiler (MBLrev 840/NoS 812)	0	1	7	139	147
Kjærlighet fra Gud (MBLrev 845/NoS 669)	42	39	20	2	103
O bli hos meg (MBLrev 842/NoS 814)	21	24	55	0	100
Gud når du til oppbrudd kaller (MBLrev 732/NoS 838)	90	2	2	0	94
Så ta da mine hender (MBLrev 865/NoS 608)	2	9	12	65	88
Lei, milde ljos (MBLrev 866/NoS 414)	11	26	7	0	44
Jeg er i Herrens hender (NoS 497)	0	18	24	0	42
Blott en dag (NoS 490)	16	17	8	1	42
Deilig er jorden (MBLrev 110/NoS 56)	3	5	26	1	35
Alltid freidig når du går (MBLrev 864/NoS 416)	5	20	9	1	35
Å leva, det er å elska (MBLrev 846/NoS 698)	7	13	6	1	27
Bred dina vida vingar (NoS 816)	1	7	15	0	23
Deg være ære (NoS 187)	2	5	9	1	17
Nærmere deg, min Gud (MBLrev 863/NoS 468)	2	6	4	1	13
Med Jesus vil eg fara (MBLrev 505/NoS 418)	3	3	3	1	10

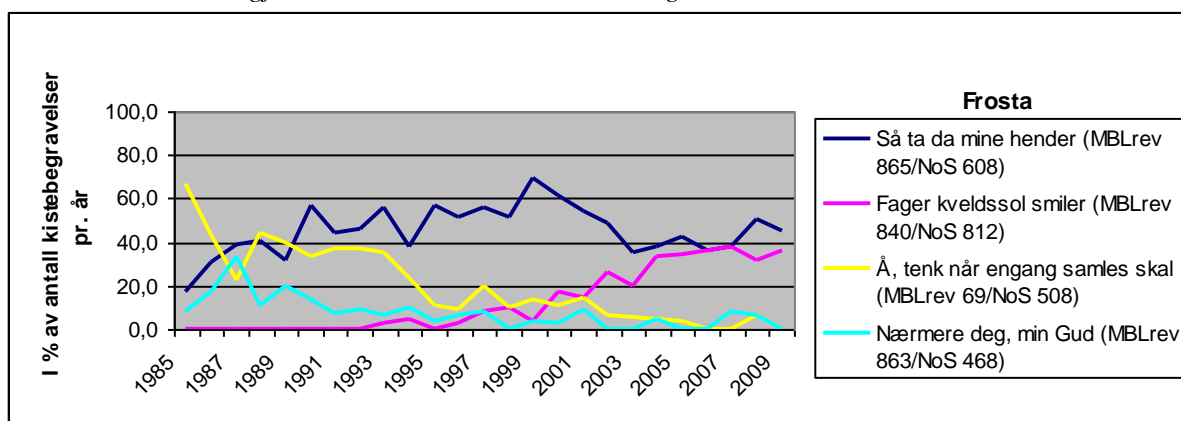
Tabell 5: De 15 mest brukte salmene i Harran i perioden januar 1998 – juli 2014. I denne perioden er det totalt 99 gravferder, og det er benyttet 33 ulike salmer. Antall ganger de 15 salmene er brukt utgjør 91 % av det antall man får når man summerer bruken av alle salmer.

Bruk av salmer, i sum og deres antall i ulike plassering.	Åpning	Før tale	Etter tale	Ved graven	Sum
Fager kveldssol smiler (MBLrev 840/NoS 812)	0	1	5	49	55
O bli hos meg (MBLrev 842/NoS 814)	18	9	25	0	52
Så ta da mine hender (MBLrev 865/NoS 608)	0	2	4	37	43
Kjærlighet fra Gud (MBLrev 845/NoS 669)	12	20	8	0	40
Gud når du til oppbrudd kaller (MBLrev 732/NoS 838)	30	3	0	0	33
Lei, milde ljos (MBLrev 866/NoS 414)	5	16	3	0	24
Alltid freidig når du går (MBLrev 864/NoS 416)	6	13	2	2	23
Jeg er i Herrens hender (NoS 497)	2	4	11	0	17
Blott en dag (NoS 490)	6	6	5	0	17
Bred dina vida vingar (NoS 816)	2	6	6	0	14
Deilig er jorden (MBLrev 110/NoS 56)	0	1	12	0	13
Å leva, det er å elska (MBLrev 846/NoS 698)	7	3	2	1	13
Å, tenk når engang samles skal (MBLrev 69/NoS 508)	0	0	0	7	7
Nærmere deg, min Gud (MBLrev 863/NoS 468)	2	0	1	1	4
Eg veit i himmerik ei borg (MBLrev 86/NoS 843)	0	0	4	0	4

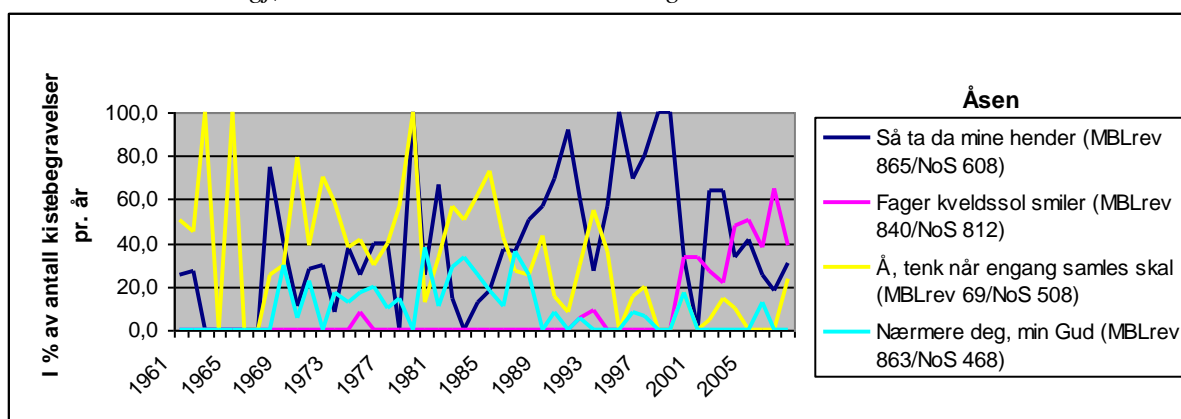
Selv om det er ulike perioder som sammenlignes er ”Gud når du til oppbrudd kaller” den salmen som er brukt mest som åpningssalme i alle fire sokn. Tilsvarende er ”O bli hos meg” den mest brukte salmen etter talen. For øvrig henviser jeg til vedlegg 2 der det er gjort en mer grundig analyse.

Når det gjelder salme benyttet ved grava, er det tydelig at det har foregått en endring over tid, og dette kommer spesielt tydelig fram i Frosta. Figur 1 – 4 viser utviklingen i de fire soknene. I Åsen og Harran, der det er veldig få gravferder enkelte år, er det store sprang mellom enkeltår.

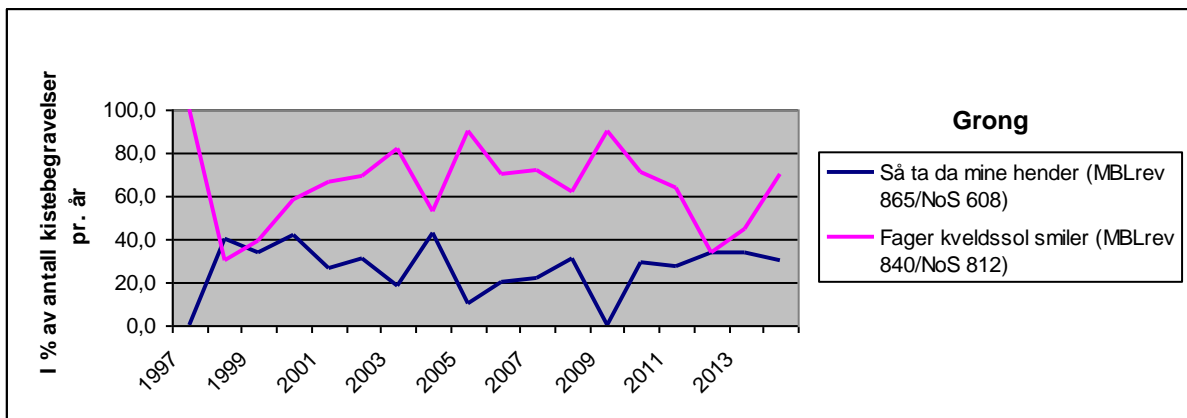
Figur 1: De 4 mest benyttede salmer ved grava i Frosta i perioden august 1985 – april 2009. Bruken av disse 4 salmene utgjør 83 % av alle salmer brukt ved grava.

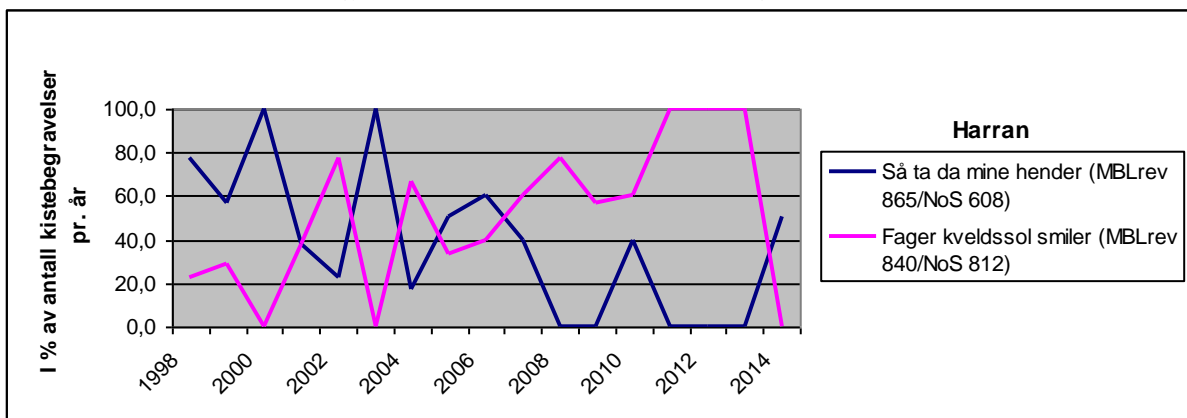
Figur 2: De 4 mest benyttede salmer ved grava i Åsen i perioden oktober 1961 – oktober 2008. Bruken av disse 4 salmene utgjør 75 % av alle salmer brukt ved grava.

Figur 3: De 2 dominerende salmer benyttet ved grava i Grong i perioden september 1997 – oktober 2014. Bruken av disse 2 salmene utgjør 91 % av alle salmer brukt ved grava.

Figur 4: De 2 dominerende salmer benyttet ved grava i Harran i perioden januar 1998 – juli 2014. Bruken av disse 2 salmene utgjør 88 % av alle salmer brukt ved grava.

Figur 1 og 2 viser at ”Å, tenk når engang samles skal” og ”Nærmere deg, min Gud” har hatt en betydelig prosentandel i Frosta og Åsen, men at de er blitt lite brukt de siste årene. Til gjengjeld har ”Så ta da mine hender” og ”Fager kveldssol smiler” blitt mye brukt de siste årene. Frosta viser denne utviklingen mest tydelig, der ”Å, tenk når engang samles skal” og ”Nærmere deg, min Gud” går mer og mer ut av bruk, mens ”Fager kveldssol smiler” kommer inn. ”Så ta da mine hender” er den salmen som er brukt i alle sokn i nesten alle år, og som fortsatt benyttes mye. I Grong og Harran er det ”Så ta da mine hender” og ”Fager kveldssol smiler” som er de dominerende salmene ved grava i den aktuelle perioden (figur 3 og 4).

Gravferdsprogram formidler noe gjennom både gjennom det man ser og det man kan lese, gjennom sin utførelse og sitt innhold. Den utvikling jeg har referert til viser at programmene har

gitt mer fokus på den avdøde. Hvilke salmer/sanger som synges sier noe om folks tro og om den kulturen kirken er en del av. Nå vil jeg se mer på hva salmene formidler om de døde.

4.2.3 Hva formidles om de døde i salmene som er brukt i Frosta?

Først vil jeg si noe om de mest brukte salmene som formidler noe om de døde. Den desidert mest brukte salmen er ”Så ta da mine hender”. Første strofe i første vers og siste strofe i tredje og siste vers er identisk: ”Så ta da mine hender og før meg frem inntil jeg salig ender i himlens hjem!” Her formidles det, slik jeg leser det, en bønn/lengsel til Jesus om fellesskap og nærvær i liv og død. ”Gud, når du til oppbrudd kaller” er den nest mest brukte salmen. Det femte verset (NoS) lyder slik (min kursivering):

Gud, som meg til arbeid kalte, og som nå meg hvile bød, du som mine dager talte, og som gav meg livets brød, /: *hjelp meg i den siste vakt! Kle meg i din hvite drakt! :/*

Den hvite drakt kan forstås som en bønn om å få stå feilfri og ren framfor Gud; om å bli tatt inn i Guds nærvær. Dette kan være inspirert av Åp. 7,9ff, som beskriver den store hvite skare:

Dette er de som kommer ut av den store trengsel, de har vasket sine kapper og gjort dem hvite i Lammets blod (Åp. 7,14b).

Den store hvite skare, som beskrives i Åpenbaringsboken, kan forstås som de avdøde kristne i mellomtilstanden, men det er uklart om det er slik eller om det er den eskatologiske fullendelse som skildres.¹⁶⁸ På tredje plass kommer ”O bli hos meg”. Femte, og siste vers, avsluttes med strofen ”I liv og død, o Herre, bli hos meg!” Gjennom denne bønn formidles et fellesskap med Herren som rekker ut over livet og inn i døden. Jeg synes det er uklart hva som formidles i ”Lei, milde ljøs”. Dersom det første verset handler om døden, vil jeg tenke at dette verset også formidler et fellesskap med Gud som rekker ut over livet og inn i døden. Jeg tenker at det også er mulig å tolke alle tre vers i ”Lei, milde ljøs” til å handle om det dennesidige liv. Første vers av ”Å, tenk når engang samles skal” lyder slik:

Å, tenk når engang samles skal de frelstes menighet av alle folkeslekters tall i himlens herlighet, i himlens herlighet!

Er dette å forstå som samlingen av alle som består dommen? ”Nærmere deg, min Gud” har i det andre verset en strofe som kan tolkes som om Gud kommer den døde i møte, men det kan være knyttet til Jesu gjenkomst (min kursivering):

---

¹⁶⁸ Hegstad 2009: 44

Vandrer jeg viden om, solen går ned, mørkt blir det, kun en sten å hvile ved. * *I nattens dyp til meg finner du, Gud, din vei.* Nærmere deg, min Gud, nærmere deg!

*1. Mos. 28,11

Siden det henvises til Jakobs drøm (1. Mos. 28,11), kan det også tolkes som å handle om det dennesidige livet. Fjerde vers av "Fager kveldssol smiler" lyder slik: "Så mitt hjarta stundar, bankende i barm, til eg eingong blundar, i Guds faderarm." Jeg tenker at dette kan forstås som den dødes felleskap med Gud. "Deilig er jorden" bruker begrepet "sjel" i alle tre vers. Det andre verset lyder slik (med min kursivering):

Tider skal komme, tider skal henrulle, slekt skal følge slekters gang; aldri forstummer tonen fra himlen i *sjelens* glade pilgrimssang.

Er dette å forstå som menneske, eller som menneskets sjel, eller er det forskjellig betydning på ulike steder? Dersom sjel i vers to er brukt i betydningen menneskets sjel, vil dette være en dualistisk framstilling, med skille mellom kropp og sjel. "Jeg er i Herrens hender" har et vandringsmotiv i det fjerde, og siste, verset (med min kursivering):

Jeg er i Herrens hender når dødens bud meg når. Mens lyset stilt nedbrenner, fra ham jeg hilsen får. *Han gir meg stav i hånde, han gir meg trøst i sinn, og glemt er ve og vånde på vei til himlen inn.*

Vandringsmotivet kan forstås som et bilde på mellomtilstanden (skjærsilden).

Slik jeg leser det sier "Kjærlighet fra Gud", "Alltid freidig når du går" og "Å leva, det er å elska" ingenting om de døde. Fokuset ligger på Guds kjærlighet, livet og tjenesten, og det er lite fokus på frelse og 2. trosartikkel. Oppsummert omfatter de salmene som jeg nå har nevnt vel 75 % av alle salmer som er brukt i Frosta på de 660 gravferdene. Dersom de tolkes slik jeg har antydnet foran formidler de fleste et nærvær med Gud/Herren/Jesus som går utover livet og inn i døden, eller en bønn/lengsel om dette. Mellomtilstanden og dommen er også representert, og muligens også en dualistisk framstilling, med skille mellom kropp og sjel.

De resterende salmene formidler et variert bilde av de døde med søvn, i grava/jorda, hos Gud/Jesus, med Jesus, i himmelen, mellomtilstand, sjel hos Gud, dualistisk med kroppen i jorda/grava og sjelen hos Gud, eller de sier ingenting om de døde. Jeg vil her trekke fram noen karakteristiske eksempler. Man finner en tydelig dualistisk tanke i "Jeg vet meg en søvn i Jesu navn": "Der redes en seng en seng i jordens favn"/"Min sjel er hos Gud i himmerik"; jamfør

omtale i delkapittel om salmebøker. Den dualistiske tanken kommer like tydelig fram i ”Ein fin liten blome i skogen eg ser”, i det åttende verset:

Som blomen om vinteren visnar eg av, men gled meg, for då står eg brud. Lat lekamen kvila med fred i si grav, mi sjel, ho er heime hos Gud!

Det fjerde verset av ”Han tek ikkje glansen av livet” tegner et bilde av at fellesskapet med Jesus strekker seg fra livet og inn i døden:

Han fører deg frelst over fjorden, heilt fram til den himmelske strand. Når døden sin brotsjø du møter, vil Jesus dra båten i land.

Slik jeg leser ”Den siste skilnad er vel sår” formidler denne salmen både søvn fram til dommedag (vers 4) og et innslag av vandring, altså mellomtilstand (vers 5):

Oppreiser Gud så ved sitt ord det liv som døyr og vert til jord, så kan hans ord og andedrag óg vekkja oss på domedag. (vers 4)
Så er den venen ikkje mist som sovnar inn i Jesus Krist, men går igjennom skodde-eim til liv og ljós i himmelheim. (vers 5)

I salmen ”Jesus er mitt håp, min trøst” uttrykkes det eksplisitt at døden ikke setter noe skille, at kroppen må bli til støv og aske og at Jesus skal oppvekke den døde fra jorden (min kursivering):

Jeg til ham med håpets bånd Uopløselig er bundet; Inntil enden troens hånd Fast i hans skal blive funnet, Så jeg vet, i hjertet glad, *Døden skiller oss ei ad.* (vers 3)
Jeg er kjød og ganske visst Må til støv og aske vorde, Men min Frelser, Jesus Krist, Skal oppvekke mig av jorde, At jeg må i evighet Se ham i hans herlighet. (vers 4)

Når det gjelder salme ved grava, har jeg tidligere vist at spesielt Frosta viser en tydelig utvikling der ”Å, tenk når engang samles skal” og ”Nærmere deg, min Gud” går mer og mer ut av bruk, mens ”Fager kveldssol smiler” kommer inn. Hva tilsvarende dette skiftet i Frosta og Åsen innholdsmessig i forhold til de døde? ”Å, tenk når engang samles skal” og ”Nærmere deg, min Gud” kan tolkes som å si noe om det som skjer i tilknytning til dommen, men lite om det som skjer med den døde før dommen? Jeg opplever at ”Fager kveldssol smiler” sier noe som kan forstås som den dodes felleskap med Gud. ”Så ta da mine hender” formidler en bønn/lengsel til Jesus om felleskap og nærvær i liv og død. Slik sett kan skiftet ses på som en dreining fra det som skjer med den døde i dommen, til noe som gjelder den dodes tilstand før dommen.

4.2.4 Hva formidles om de døde i salmene som er brukt i Åsen?

Bildet er nokså likt det som gjelder for Frosta, men salmen ”Jeg vet meg en søvn i Jesu navn” kommer høyere opp på lista i Åsen enn Frosta. Denne salmen formidler et tydelig dualistisk bilde i det første verset (jamfør omtale foran). I det følgende viser jeg noen andre eksempler fra Åsen. Jeg stiller spørsmål ved om ”Legg meg ned forutan gråt” (tabell 14 i vedlegg 2) formidler både et bilde av mellomtilstanden ved uttrykket ”dødens bære” (jamfør omtale foran), og et dualistisk bilde (min kursivering):

Legg meg ned forutan gråt venter fylg meg utan tåre. Han som styrde livsens båt skal og greia dødens bære. *Jorda skal få att sitt lån eg er heime hos Guds son.*

”Som en herlig guddomskilde” formidler et fellesskap med Jesus som går utover livet og inn i døden. Det siste verset lyder slik:

Når jeg en gang livets aften, jeg for porten banker på. Da ved Jesu store nåde, skal den åpen for meg stå.

”Akk en plass er tom” ser ut til å være skrevet med tanke på barns død og formidler at Herren favner den unge som er død (min kursivering):

Herre, løft vårt blick Dit hvor barnet gikk! La oss kjenne midt i savnet *At du selv det nu har favnet!* Gjennom sorgen frem Led oss til ditt hjem! (vers 3)

”Jeg vet en deilig have” tegner et tydelig skille; det er ikke alle som får del i Guds gave (min kursivering):

Jeg vet en deilig have, hvor roser står i flor. Den skapte Gud til gave for alle barn på jord. *Hvert barn med tanker fromme, med øm og kjærlig sjel, får lov der inn å komme og plukke roser selv.*

Der kan de seg fornøye i solens klare skinn. Gud fader i det høye, lukk meg i haven inn! Så ber jeg deg å bøye mitt hjerte og mitt sinn. Gud Fader i det høye, lukk meg i himlen inn.

4.2.5 Hva formidles om de døde i salmene som er brukt i Grong og Harran?

Jeg velger å se Grong og Harran sammen. Det skyldes at det er få gravferder i Harran, og disse to soknene har bare 8 salmer som er nye i forhold til de salmene som er brukt i Frosta og Åsen. Jeg vil se på disse 8 salmene, selv om de er brukt bare et fåtall ganger, for å se hvilket syn på de døde som formidles i de utradisjonelle salmer som velges i Grong og Harran. Her bruker jeg utradisjonell både i betydningen at det er salmer som benyttes et fåtall ganger, med andre ord av noen få, og at det er salmer som ikke benyttes i Frosta og Åsen. ”I dine hender, Fader blid”, Vær

meg nær, å Gud”, ”Guds kjærleik er som stranda og som graset”, ”Det er så yndig å følges ad” og ”Morgon mellan fjällen” (tabell 14 i vedlegg 2) sier ingenting om de døde. ”Ikke en spurv til jorden” formidler et håp i møte med døden i strofen ”Ikke en sjel mot døden uten hans (min kommentar: Guds) kjærlighet!” (fra vers 1). Jeg tolker ”Jeg vet en hvile så skjønn og lang” å formidle himmelen som stedet for den døde, ”For Lammets trone” (fra vers 2). ”Han er min sang og min glede” sier noe om den døde, men i forbindelse med oppstandelsen (”Etter den ytterste dagen. I det nye Jerusalem”, fra vers 2). Oppsummert kan man si at 7 av de 8 sier ingenting om de døde mellom død og oppstandelse, og én salme formidler himmelen som stedet for den døde.

Når det gjelder de andre salmene som er brukt i Grong og Harran, er de fleste av de mest brukte allerede omtalt under Frosta og Åsen. Jeg vil her komplettere bildet med to salmer. ”Blott en dag” kan forstås som å handle om det dennesidige livet, men følgende strofe fra vers 3 kan også tolkes som en bønn for en vandring (mellomtilstand) som går utover døden (min kursivering):

Hjälp mig, Herre, att vad helst mig händer, taga ur din trogna fadershand blott en dag, ett ögonblick i sänder, *tills jag nått det goda land.*

”Bred dina vida vingar” tolker jeg til å handle om det dennesidige livet.

Oppsummert kan man si at salmene/sangene som er brukt i de fire soknene formidler et variert bilde med tanke på de døde, der de fleste formidler et nærvær med Gud/Herren/Jesus som går utover livet og inn i døden, eller en bønn/lengsel om dette. Materialet jeg har hatt tilgang på dekker ulike perioder i de fire soknene. Jeg vil derfor foreta en analyse basert på en periode som er felles for alle fire sokn; perioden 1998 til og med 2008 (1998 – 2008). Men først et blick på to ulike kristendomsformer – vekkelserkristendom og folkekirkekristendom.

4.2.6 To ulike kristendomsformer.

Ifølge en undersøkelse utført av Stiftelsen kirkeforskning i 2000, oppgir befolkningen i Nidaros bispedømme, som omfatter både Nord- og Sør-Trøndelag, landets høyeste oppslutning om dåp og konfirmasjon.¹⁶⁹ Det samme er tilfelle når det gjelder kirkegang der feiring av livsriter, slik som gravferd, er inkludert. Når feiring av livsriter holdes utenfor er bildet motsatt, med lavest

---

¹⁶⁹ Kjølsvik og Holmen (red.) 2008: 140

kirkegang i landet. Nidaros har den høyeste opplevde tilhørighet til sin lokale kirke. Med sine 3,3 % har Nidaros den laveste tilslutning til troen på fortapelsen.

Befolkningen i Nord-Trøndelag utmerker seg i norsk sammenheng ved en høy andel som er medlemmer i Den norske kirke, og som praktiserer sin religion slik som det forventes i de folkekirkelige normene.¹⁷⁰ En slik praksis gir folk tilhørighet eller fungerer som et sosialt lim.

Vekkelsene i Norge førte til at det ble dannet organisasjoner for både ytre og indre misjon innenfor det som da var statskirkens rammer, og med virksomhet lokalt i foreninger knyttet til bedehus.¹⁷¹ Pietisme og lavkirkelighet har vært et preg i disse organisasjonene sin kristendomsform. Når man ser på Nord-Trøndelag, var det i sørdelen av fylket at vekkelsesbevegelsene stod sterkest, mens de i andre deler av fylket har hatt liten betydning. Haugianismen førte til at det ble dannet slike grupperinger i blant annet Åsen og Frosta første del av 1800-tallet, og disse fikk stor betydning.¹⁷² I vekkelseskristendom (pietisme) er trosspørsmål en individuell sak og noe som forutsetter individuelle valg og tilslutning. Troen er noe som er personlig og basert på den enkeltes følelser og opplevelser gjennom bibellesning, bønn og fellesskap; noe inderlig som berører hjertet.¹⁷³ Slike relativt klare kriterier åpner for en vurdering av hvem som kan regnes som ”innenfor”, og hvem som blir stående ”utenfor”. I lokalsamfunn finner man ofte den sammenhengen mellom livssyn at sekulære alternativ står sterkest der vekkelseskristendommen står sterkt.

I folkekirkekristendom (ortodoksi) vil spørsmål som hører til tro oppfattes som en felles sak; noe som er en del av det kollektive på den plassen man bor, eller nasjonalt. I trosbegrepet legger man læren, altså noe som forutsetter det kognitive, og hierarki. Det er på en måte noe man blir født inn i, og de konvensjoner og tradisjoner som følger med det kollektive setter grenser. Siden folkekirkekristendommen har sitt sterkeste uttrykk i kirkelige ritualer som dåp, konfirmasjon og gravferd, vil et brudd med disse tradisjonelle handlingene kunne medføre sosiale sanksjoner; man setter seg da utenfor den kirkelige tradisjon. Det er snakk om en kollektiv religionsutøvelse.¹⁷⁴ Et annet utslag av det kollektive trekk på det religiøse området kan være at

---

¹⁷⁰ Kjølsvik og Holmen (red.) 2008: 137

¹⁷¹ Kjølsvik og Holmen (red.) 2008: 146-147

¹⁷² Kjølsvik og Holmen (red.) 2008: 160

¹⁷³ Kjølsvik og Holmen (red.) 2008: 168

¹⁷⁴ Kjølsvik og Holmen (red.) 2008: 156-157

man avgrenser seg fra det å kunne bli oppfattet som særlig kristen, eller ”religiøs”. Nattverden kan være en slik signalhandling. Man kan føle stor tilhørighet til kirken uten å føle seg forpliktet på de trosforestillinger kirken legger til grunn. Den ortodokse kristendom har forandret seg og tilpasset seg det samfunnet den er en del av, og den er blitt liberal.¹⁷⁵ Med unntak av fjellbygdene, vil man i selve Namdalen lete nesten uten resultat etter grupperinger utenom det som tidligere kunne omtales som statskirkestrukturen.¹⁷⁶ Grong og Harran tilhører midtre Namdal og området for folkekirkekristendom.

Disse to kristendomsformene gjør seg ulike utslag, og det viser seg også når det skal være begravelse. Kjølsvik opererer med en pietismegrensa i Nord-Trøndelag, der Frosta og Åsen ligger på sørsiden av grensa og Grong og Harran på nordsida. I en begravelse vil salmen ”Så ta da mine hender” kunne bli sunget til slutt, både sør og nord for denne inntrønderske pietismegrensa.¹⁷⁷ Sør for grensa er salmer som ”Bred dina vida vingar”, ”Jag kan icke räkna dem alla” (NoS 309), ”Navnet Jesus blekner aldri” og ”Hjemme i himlen skal ingen mer gråte” aktuelle i en begravelse. Nord for grensa synger man heller ”Alltid freidig når du går”, ”Å leva det er å elska”, ”Kjærlighet fra Gud” og ”No livnar det i lundar”. I sør kan vekkelsessanger dukke opp i begravelser der presten ikke hadde forventet det, mens i nord er vekkelsessanger mer sjelden. I nord oppleves nasjonale sanger, i større grad enn i sør, som kristelige. I sør har pietismens kristendomsform hatt gjennomslag i hele samfunnet slik at den har fått definere hva som er standard kristendom. Det er enighet om at troen er personlig og den enkeltes ansvar, og denne enigheten deles av både de som tror og de som ikke tror. Slik er det ikke i nord, der kristendom ses som samfunnets ansvar, og troen er noe som tilhører fellesskapet i bygda, i regionen og ikke minst nasjonen – for Norge ses på som er kristent land.¹⁷⁸

Ifølge Kjølsvik tilhører Frosta og Åsen området med vekkelseskristendom, og Grong og Harran området for folkekirkekristendom. Han forventer at type kristendomsform har betydning for valg av salmer i en gravferd.

---

¹⁷⁵ Kjølsvik og Holmen (red.) 2008: 167

¹⁷⁶ Kjølsvik og Holmen (red.) 2008: 163-164

¹⁷⁷ Kjølsvik og Holmen (red.) 2008: 164-166

¹⁷⁸ Kjølsvik og Holmen (red.) 2008: 165

4.2.7 Sammenligning av fire sokn i perioden 1998 til og med 2008.

For å kunne sammenligne de fire soknene Frosta, Åsen, Grong og Harran, samt Frosta og Åsen sammenslått, og Grong og Harran sammenslått, har jeg valgt den lengste rekken av år som er sammenfallende. Når det gjelder 2008 er dette en liten tilnærming siden Åsen har data fram til og med oktober 2008; det mangler altså to måneder. Dataene for Åsen i 2008 inneholder 13 gravferder. Jeg antar at dette ikke gir noen signifikant, i betydningen betydningsfull, feil siden snittet for hele dataperioden på 47 år er 10 gravferder, snittet for tiårsperioden før 2008 er 11 gravferder og snittet for femårsperioden før 2008 er 14 gravferder.

Forholdet mellom antall gravferder i Frosta og Åsen sammenslått, og Grong og Harran sammenslått, er 1,7:1. Når jeg slår sammen Frosta og Åsen blir Frosta den dominerende, og Grong blir den dominerende når jeg slår sammen Grong og Harran. Jeg har valgt å slå sammen to og to sokn som ifølge Idar Kjølsvik hører til samme kristendomsform. Fire enkeltsockn og to og to sammenslått gir til sammen seks ulike varianter. Beskrivelsen i det følgende tar utgangspunkt i prosentvis bruk av salmene. Antallet gravferder i de fire soknene varierer i forholdet 3,7:1, mellom Frosta som har flest, og Harran som har færrest. Forholdstallet for de samme to sokn, for antall ulike salmer i sum (brukt til åpning, før og etter tale og ved grava) er 2,9:1. Til sammenligning er forholdstallet for antall gravferder i Grong og Harran 2,1:1, mens for sum antall ulike salmer som er brukt 1,5:1; for Frosta og Åsen er forholdstallene henholdsvis 2,4:1 og 2,0:1. Ut fra disse forholdstallene ser man en klar tendens i retning av at jo større antall gravferder, jo flere ulike salmer er i bruk. Men antallet salmer som benyttes øker ikke i samme takt som antall gravferder. Tabell 6 viser ”15 på topp liste” for alle seks varianter, og som forventet er den prosentandel bruken av de femten salmer utgjør av alle brukte salmer, høyere i Harran enn i Frosta. Dette skyldes at de femten salmene i Harran vil dekke en vesentlig større andel av det totale antall enn for Frosta. Men dette skulle ikke nødvendigvis medføre at de tre-fire mest brukte i Harran i vesentlig grad skulle ha høyere verdi enn de tre-fire mest brukte i Frosta. Jeg vil tolke vesentlige forskjeller i verdi på de aller mest brukte salmene i et sokn, sammenlignet med et annet sokn, som et tegn på at man velger mer tradisjonelt i soknet med høyest verdier. Lavere verdi indikerer at det velges mer variert.

Tabell 6: De femten mest brukte salmene i sum (sum av åpning, før og etter tale og ved grava) for perioden 1998 – 2008. Verdiene er gitt i prosent av antall gravferder i de angitte sokn. Frosta og Åsen sammenslått er referanse, dvs. bestemmer rekkefølgen på de femten første salmene. For lettere å kunne sammenligne er den mest brukte skrevet med **fet** skrift, den nest mest brukte er understreket og den tredje mest brukte er *kursivert*.

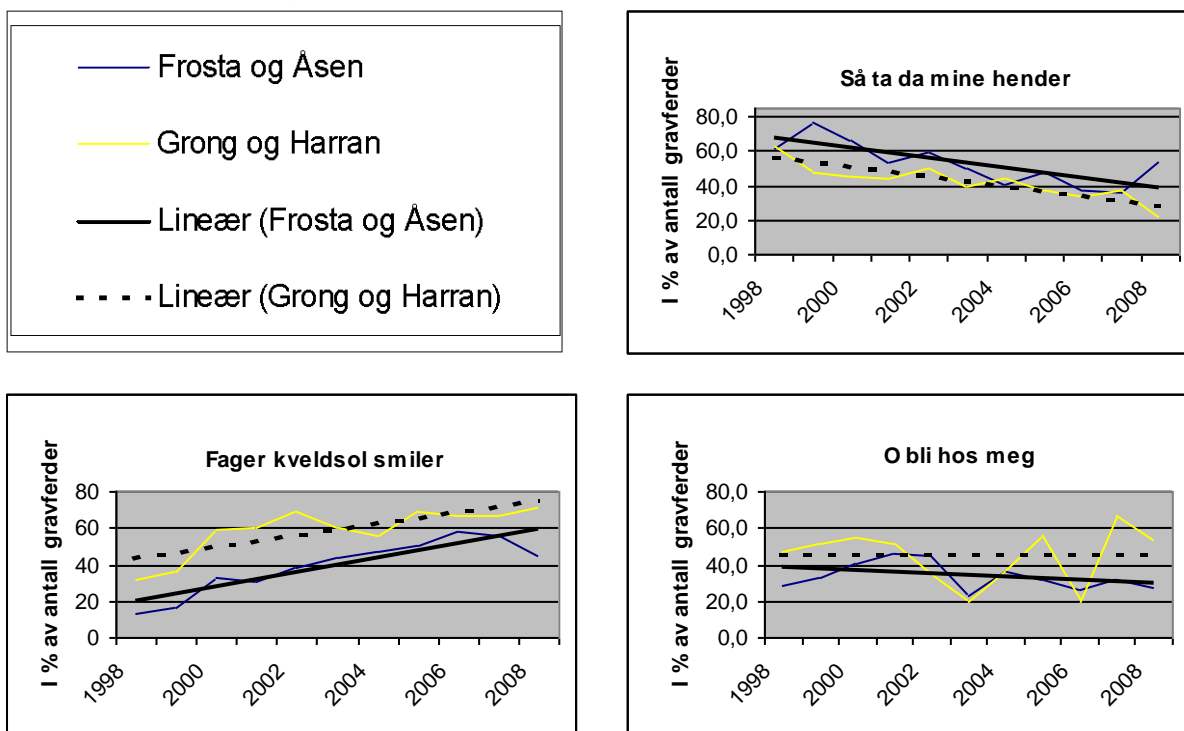
Bruk av salmer i sum, i prosent av antall gravferder.	Frosta og Åsen	Grong og Harran	Frosta	Åsen	Grong	Harran
Så ta da mine hender (MBLrev 865/NoS 608)	53	42	56	<u>46</u>	41	46
Kjærlighet fra Gud (MBLrev 845/NoS 669)	<u>42</u>	45	<u>43</u>	39	<u>48</u>	39
Fager kveldssol smiler (MBLrev 840/NoS 812)	39	58	32	57	62	<u>51</u>
Gud når du til oppbrudd kaller (MBLrev 732/NoS 838)	35	41	37	31	44	34
O bli hos meg (MBLrev 842/NoS 814)	35	<u>46</u>	36	31	41	57
Alltid freidig når du går (MBLrev 864/NoS 416)	24	16	23	26	15	18
Lei, milde ljøs (MBLrev 866/NoS 414)	23	23	23	24	20	28
Deilig er jorden (MBLrev 110/NoS 56)	20	12	19	21	14	8
Å leva, det er å elska (MBLrev 846/NoS 698)	13	13	12	14	13	12
Nærmere deg, min Gud (MBLrev 863/NoS 468)	11	6	10	12	6	5
Jeg er i Herrens hender (NoS 497)	9	19	10	8	20	18
Å, tenk når engang samles skal (MBLrev 69/NoS 508)	9	4	9	8		7
Navnet Jesus blekner aldri (NoS 86)	7		6	8		
Herre Gud ditt dyre navn og ære (MBLrev 25/NoS 268)	7			11		
Blott en dag (NoS 490)	6	14	7		12	17
Bred dina vida vingar (NoS 816)		11			7	17
Deg være ære (NoS 187)		7	6	6	9	
Med Jesus vil eg fara (MBLrev 505/NoS 418)					5	
Eg veit i himmerik ei borg (MBLrev 86/NoS 843)						5
Sum prosent av de femten mest brukte salmer	332	358	329	343	357	363
Prosent de femten salmer utgjør av alle brukte salmer	83	90	83	86	90	91
Antall ulike salmer	96	50	89	49	45	31
Antall gravferder	399	238	280	119	162	76

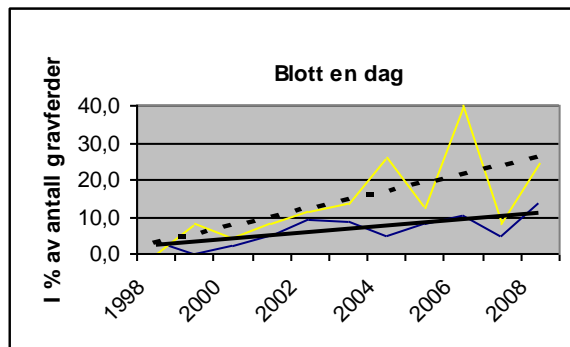
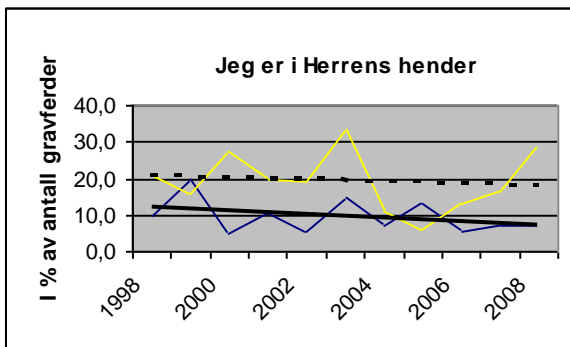
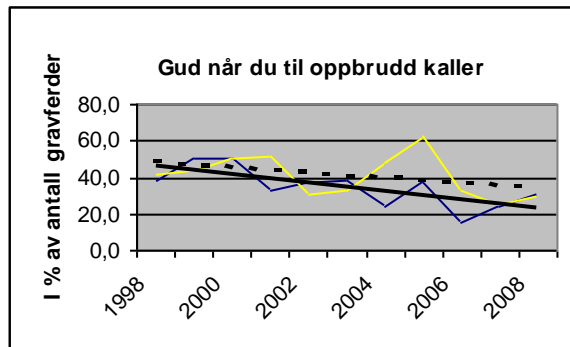
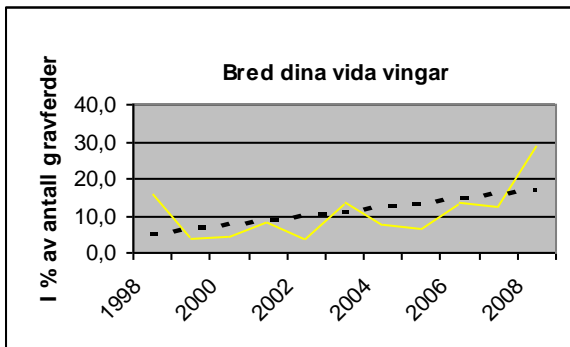
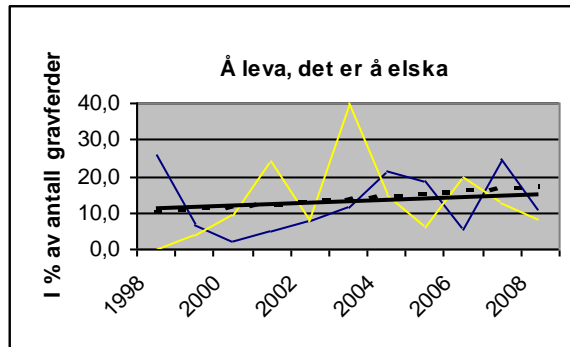
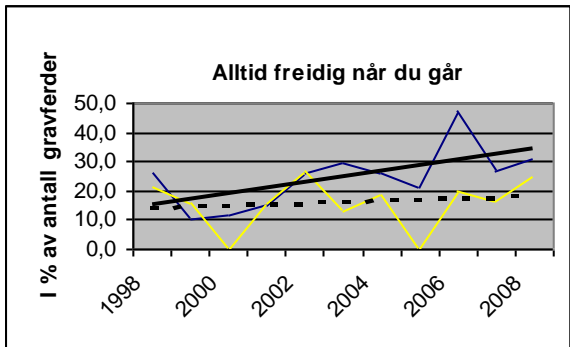
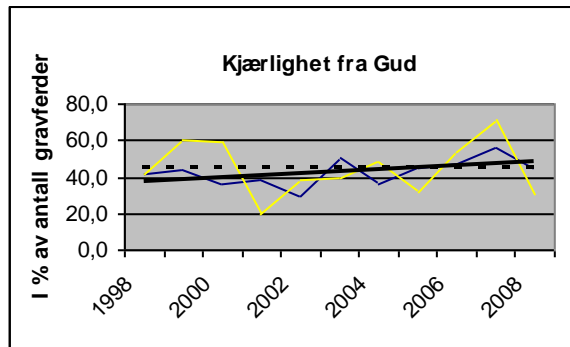
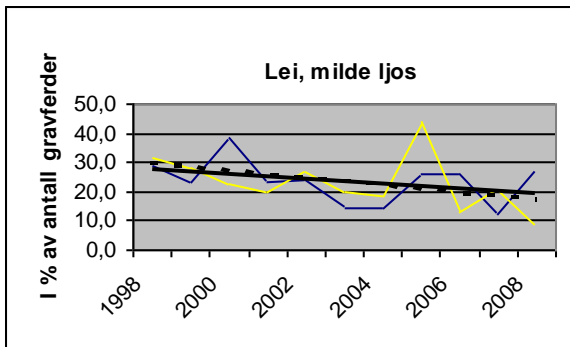
”15 på topp lista” viser sum bruk av salme (sum av åpning, før og etter tale og ved grava). Jeg har tatt med femten salmer for å få med mange av de mest brukte i alle sokn. De fem mest brukte i sum er felles for alle sokn, men i forskjellig rekkefølge. Dette er salmene ”Så ta da mine hender”, ”Kjærlighet fra Gud”, ”Fager kveldssol smiler”, ”Gud når du til oppbrudd kaller” og ”O bli hos meg”. I Frosta og Åsen sammenslått og Frosta er ”Så ta da mine hender” mest brukt med henholdsvis 53 og 56 %. Det betyr at de brukes i over halvparten av alle gravferder. I Grong og Harran sammenslått, Grong og Åsen er ”Fager kveldssol smiler” mest brukt med henholdsvis 58, 62 og 57 %; i Harran er ”O bli hos meg” mest brukt med 57 %. De fem mest

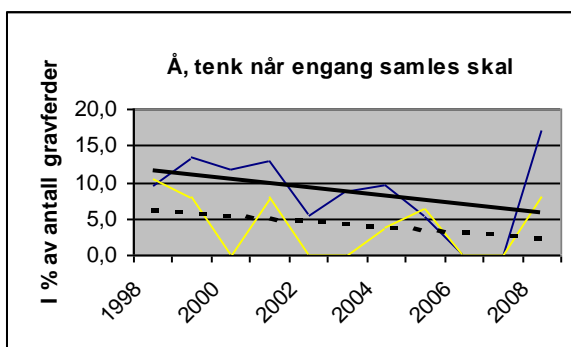
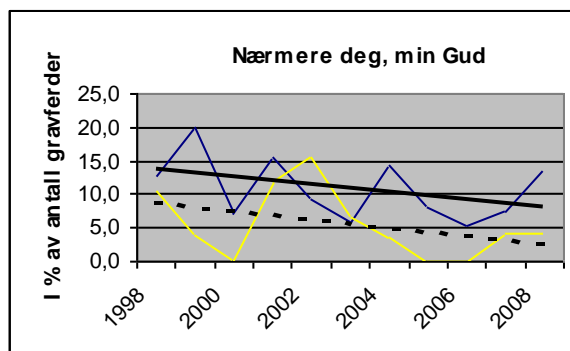
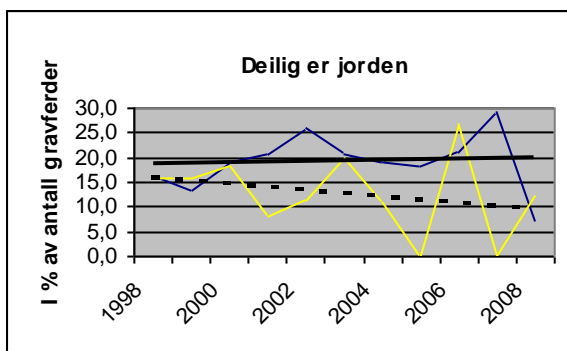
brukte salmene i sum er svært mye brukt; alle brukes i mer enn 30 % av alle gravferder i sine respektive sokn.

I tillegg til de fem jeg har nevnt over, velger jeg å se nærmere på ytterligere ni salmer. Til sammen tilsvarer dette utvalget salmer som brukes i 9 % eller mer av gravferdene i Frosta og Åsen sammenslått og/eller Grong og Harran sammenslått. Jeg ønsker å se om det er noen trend i bruken av disse 14 salmene i perioden 1998 – 2008. Siden Åsen har bare én gravferd i årene 1998 og 1999 – og ellers stor variasjon i antall fra år til år, og Harran også har stor variasjon i antall gravferder mellom år, velger jeg å se på Frosta og Åsen sammenslått og Grong og Harran sammenslått. Da unngår jeg de største i sprangene i prosentvis bruk av salmene, for slike sprang vil virke forstyrrende på trendanalysen. Figur 5 viser utviklingen i bruken av disse 14 mye benyttede salmene i Frosta og Åsen sammenslått og Grong og Harran sammenslått; alle står i salmebøker som har vært og/eller er i bruk i Den norske kirke (NoS/N13). Jeg vil kommentere utviklingen til de enkelte salmer i neste delkapittel.

Figur 5: Utvikling i bruk av de 14 prosentvis mest brukte salmer i Frosta og Åsen sammenslått og/eller Grong og Harran sammenslått i perioden 1998 – 2008, i % av antall gravferder for det aktuelle år. Kurvene er laget i Excel. Excel sin funksjonalitet "Trendlinje", med lineær regresjon, er brukt for å kunne si noe om utviklingstendenser.

Grunnlagsmaterialet for følgende analyse er vist i ”10 på topp liste” i tabell 16 i vedlegg 3. Når det gjelder salme til åpning er ”Gud når du til oppbrudd kaller” den mest benyttede i alle seks varianter¹⁷⁹, og den er tydelig mest brukt i Grong. Hos alle, bortsett fra Harran, kommer ”Kjærlighet fra Gud” på andre plass; Harran har ”O bli hos meg” på andre plass mens ”Kjærlighet fra Gud” er på tredje plass. ”O bli hos meg” er på tredje plass hos alle bortsett fra i Åsen og Harran. I Frosta og Åsen sammenslått kommer ”Lei, milde ljøs” på fjerde plass, mens Grong og Harran sammenslått har ”Blott en dag”. 7 av 10 salmer fra ”10 på topp lista” er felles for alle seks varianter. De fire mest brukte for Frosta og Åsen sammenslått og Grong og Harran sammenslått omfatter henholdsvis 59 og 74 % av alle salmer brukt til åpning. Det er med andre ord et større antall salmer som brukes en god del i Frosta og Åsen sammenslått sammenliknet med i Grong og Harran sammenslått.

”Kjærlighet fra Gud” er mest benyttet som salme før talen, bortsett fra i Åsen og Harran. ”Kjærlighet fra Gud”, ”Alltid freidig når du går”, ”O bli hos meg” og ”Lei, milde ljøs” er de fire mest brukte salme, felles for alle bortsett fra Grong; i Grong kommer ”Jeg er i Herrens hender” foran ”Lei, milde ljøs”. Den innbyrdes rekkefølgen for de fire første er imidlertid forskjellig. I Grong og Harran sammenslått kommer ”Lei, milde ljøs” på andre plass, mens for Frosta og Åsen

¹⁷⁹ De seks variantene er Frosta, Åsen, Grong, Harran, Frosta og Åsen sammenslått, Grong og Harran sammenslått.

sammenslått kommer ”Alltid freidig når du går” på andre plass. 6 av 10 salmer fra ”10 på topp lista” er felles for alle seks varianter. De fire mest brukte for Frosta og Åsen sammenslått og Grong og Harran sammenslått omfatter henholdsvis 49 og 51 % av alle salmer brukt før talen.

”O bli hos meg” er den mest benyttede salme etter talen i alle seks varianter, og den er tydelig mer brukt i Grong og Harran (ca. 10 % differanse sammenlignet med Frosta og Åsen).

”Kjærlighet fra Gud” og ”Deilig er jorden” er med hos alle, men varierer mellom andre, tredje eller fjerde plass. ”Lei, milde ljøs” er på fjerde plass i Frosta, Åsen og de to sammenslått, men er ikke med blant de fire mest brukte i Grong og Harran. ”Jeg er i Herrens hender” kommer på andre plass i Harran og Grong og Harran sammenslått, og delt tredje plass i Grong. 4 av 10 salmer fra ”10 på topp lista” er felles for alle seks varianter. De fire mest brukte for Frosta og Åsen sammenslått og Grong og Harran sammenslått omfatter henholdsvis 44 og 55 % av alle salmer brukt etter talen. Det er med andre ord et større antall salmer som brukes en god del i Frosta og Åsen sammenslått sammenliknet med i Grong og Harran sammenslått.

”Så ta da mine hender” og ”Fager kveldssol smiler” er på første og andre plass, som salme ved grava, i alle seks varianter, men i motsatt rekkefølge. ”Så ta da mine hender” er på første plass i Frosta, Åsen og Frosta og Åsen sammenslått; ”Fager kveldssol smiler” i Grong, Harran og Grong og Harran sammenslått. ”Å, tenk når engang samles skal” er på tredje plass i alle seks varianter. I Frosta, Åsen og Frosta og Åsen sammenslått kommer ”Deilig er jorden” på fjerde plass; i Grong og Harran sammenslått ”Kjærlighet fra Gud” / ”Nærmere deg, min Gud” / ”Alltid freidig når du går” – alle med bare 0,9 %. 5 av 10 salmer fra ”10 på topp lista” er felles for alle seks varianter. De fire mest brukte for Frosta og Åsen sammenslått og Grong og Harran sammenslått omfatter henholdsvis 88 og 97 % av alle salmer brukt ved grava. For de to mest brukte er verdiene henholdsvis 74 og 91 %. Det er med andre ord et fåtall antall salmer som brukes svært mye i både Frosta og Åsen sammenslått og i Grong og Harran sammenslått, og mest konsentrert til de to mest brukte salmene i Grong og Harran sammenslått.

Tabell 7 nedenfor viser en analyse av forskjell i bruk av salmer i gravferder for menn og kvinner. Her har jeg vist fjorten av de prosentvis mest brukte salmene, samt tre av de øvrige med størst forskjell (forholdstall i uthevet skrift). Tabell 17 i vedlegg 3 viser en mer fullstendig oversikt. Av de fjorten mest brukte er det ”Alltid freidig når du går”, ”Deilig er jorden”, ”Å leva, det er å elska”, ”Nærmere deg, min Gud”, ”Jeg er i Herrens hender”, ”Å, tenk når engang samles

skal” og ”Bred dina vida vingar”, sju – altså halvparten, som har en forskjell mellom kjønnene på større enn 30 % (forholdstall understreket). Av disse sju har Grong og Harran sammenslått seks, og Frosta og Åsen sammenslått har to; én er felles (”Nærmere deg, min Gud”). Gitt at jeg bruker 30 % forskjell mellom kjønn som kriterium for hvilke salmer som skal undersøkes, hva sier bruken av disse salmene om forskjeller mellom kjønnene?¹⁸⁰ Grupperingen som jeg benytter i det følgende, etter hva salmene formidler om de døde slik jeg har tolket dem, er nærmere beskrevet i neste delkapittel. Tre av de nevnte salmene som gjelder Grong og Harran sammenslått brukes mest i gravferder til menn/gutter, og i disse tre salmene sies det ikke noe om den døde (”Alltid freidig når du går”, ”Å leva, det er å elska”, ”Bred dina vida vingar”). De fire som gjenstår brukes mest i gravferder til kvinner/jenter. Disse fire kan forstås som å formidle dualisme (”Deilig er jorden”; Grong og Harran sammenslått), Jesu gjenkomst – dommen (”Nærmere deg, min Gud”; felles for Frosta og Åsen sammenslått og Grong og Harran sammenslått), vandring – mellomstilstand (”Jeg er i Herrens hender”; Frosta og Åsen sammenslått) og fellesskap etter dommen (”Å, tenk når engang samles skal”; Grong og Harran sammenslått). De øvrige tre salmene er lite brukt, men de har en tydeligere forskjell i bruk mellom kjønnene. ”Jeg er en seiler på livets hav” brukes mest i gravferder til menn/gutter. Slik jeg leser denne salmen formidler den i vers fem og seks et vandringsmotiv gjennom seilassen etter den siste storm; den fører fram til ”hjemmets kyster” (i vers fem) og ”Frelserens favn” (i vers seks). I salmen ”Han tek ikkje glansen av livet” som brukes mest i gravferder til kvinner/jenter, tegnes det et bilde av at fellesskapet med Jesus strekker seg fra livet og inn i døden. ”No livnar det i lundar” brukes mest i gravferder til kvinner/jenter og sier ingenting om de døde. Denne enkle analysen sier ikke noe entydig om forskjeller. Men for de mest brukte salmene med en forskjell mellom kjønnene på større enn 30 %, er det en tendens til at salmer som ikke sier noe om den døde brukes mer i gravferder til menn/gutter i Grong og Harran sammenslått enn i gravferder til kvinner/jenter samme sted. Likeledes er det en tendens til at salmer som formidler fellesskap mellom den døde og Gud, før eller etter dommen, brukes mer i gravferder til kvinner/jenter i både Frosta og Åsen sammenslått og Grong og Harran sammenslått enn i gravferder til menn/gutter samme sted.

---

¹⁸⁰ Undheim 1985: 145-146: Undheim opererer med begrepet statistisk signifikans, og det betyr at resultatet av en undersøkelse faller utenfor intervallet for normal variasjon, for eksempel i en undersøkelse mellom grupper av individer. Begrepet kan forstås med viktig eller betydningsfull. Jeg velger å bruke forskjell større enn 30 % som et kriterium for hvilke salmer som skal undersøkes nærmere, uten å ta stilling til om dette er statistisk signifikant.

Tabell 7: Sammenligning av bruk av salmer i menns og kvinners gravferder, for Frosta og Åsen sammenslått og Grong og Harran sammenslått, i perioden 1998 – 2008. Tabellen viser det faktiske antall ganger salme er brukt i en gravferd for en mann/gutt, antall ganger salme er brukt i en gravferd for ei kvinne/jente, og i sum, samt forholdstallet gitt som antall ganger salme er brukt i en gravferd for en mann/gutt dividert på antall ganger salme er brukt i en gravferd for ei kvinne/jente. Dette forholdstallet er justert for forskjell i antall gravferder for menn/gutter og kvinner/jenter. Forholdstall større enn 1,3 eller mindre enn 0,7 tilsvarer en forskjell på over 30 %.

Frosta og Åsen: Gravferd menn 202 ; gravferd kvinner 197 Grong og Harran: Gravferd menn 127 ; gravferd kvinner 111	Frosta og Åsen				Grong og Harran			
	Mann	Kvinne	Sum	Forholdstall	Mann	Kvinne	Sum	Forholdstall
Så ta da mine hender (MBLrev 865/NoS 608)	101	112	213	0,88	50	51	101	0,86
Kjærlighet fra Gud (MBLrev 845/NoS 669)	85	81	166	1,02	55	52	107	0,92
Fager kveldssol smiler (MBLrev 840/NoS 812)	85	72	157	1,15	80	59	139	1,19
Gud når du til oppbrudd kaller (MBLrev 732/NoS 838)	70	70	140	0,98	55	42	97	1,14
O bli hos meg (MBLrev 842/NoS 814)	67	72	139	0,91	56	54	110	0,91
Alltid freidig når du går (MBLrev 864/NoS 416)	53	41	94	1,26	24	15	39	<u>1,40</u>
Lei, milde ljøs (MBLrev 866/NoS 414)	47	46	93	1,00	32	22	54	1,27
Deilig er jorden (MBLrev 110/NoS 56)	41	38	79	1,05	11	18	29	<u>0,53</u>
Å leva, det er å elska (MBLrev 846/NoS 698)	27	24	51	1,10	18	12	30	<u>1,31</u>
Nærmere deg, min Gud (MBLrev 863/NoS 468)	14	29	43	<u>0,47</u>	6	8	14	<u>0,66</u>
Jeg er i Herrens hender (NoS 497)	15	22	37	<u>0,66</u>	21	25	46	0,73
Å, tenk når engang samles skal (MBLrev 69/NoS 508)	15	19	34	0,77	3	7	10	<u>0,37</u>
Blott en dag (NoS 490)	14	11	25	1,24	19	14	33	1,19
Bred dina vida vingar (NoS 816)	0	0	0	-	16	9	25	<u>1,55</u>
Jeg er en seiler på livets hav (MBLrev 771/NoS 862)	13	1	14	12,68	1	0	1	-
Han tek ikkje glansen av livet (NoS 346)	1	11	12	0,09	0	0	0	-
No livnar det i lundar (MBLrev 395/NoS 765)	0	0	0	-	1	6	7	0,15

De 3 mest brukte salmene i sum i Grong og Harran brukes prosentvis likt eller mer enn de 3 mest brukte salmene i sum i Frosta og Åsen. De 5 mest brukte salmene i sum er felles for alle sokn, men i forskjellig rekkefølge. Noen av de tidligere mye brukte salmene mister oppslutning mens andre salmer har økende oppslutning. Det er 2 salmer som brukes svært mye ved grava; til åpning og før og etter talen er det flere salmer som brukes mye. Halvparten av de prosentvis mest brukte salmene viser en forskjell på større enn 30 % mellom bruk i menns og kvinners gravferder.

4.2.8 Er det forskjell i det som formidles om de døde når man sammenligner Frosta og Åsen sammenslått med Grong og Harran sammenslått – i perioden 1998 til og med 2008?

Jeg velger å sammenligne to og to sokn ut fra tanken om at det er to ulike kristendomsformer; at Frosta og Åsen tilhører vekkelseskristendom og at Grong og Harran tilhører folkekirkekristendom. Når jeg skal si noe om hva som formidles om de døde gjennom de salmene som er brukt i perioden 1998 – 2008, vil jeg ta utgangspunkt i 14 salmer som prosentvis er benyttet mest i sum i minst én av de sammenslåtte enhetene (Frosta og Åsen/Grong og Harran), og som er omtalt tidligere. Med referanse til Frosta og Åsen sammenslått dekker dette utvalget åtte av de ni mest brukte salmene til åpning, ni av de ti mest brukte salmene før talen, de ti mest brukte salmene etter talen pluss ”Bred dina vida vingar” og åtte av de ti mest brukte salmene ved grava. De tilsvarende tallene for Grong og Harran sammenslått er åtte av de ni mest brukte salmene til åpning, de ti mest brukte salmene før talen, ni av de ti mest brukte salmene etter talen og sju av de ti mest brukte salmene ved grava. Jeg tenker at det må kunne sies å være et representativt utvalg.

I det følgende har jeg gruppert de 14 salmene slik jeg velger å tolke dem. Utviklingstrend i bruk av salmene viser til figur 5 i forrige delkapittel. Når prosenttallene omtales, er det Frosta og Åsen sammenslått mot Grong og Harran sammenslått. Jeg finner at de kan deles inn i fem grupper:

De dødes fellesskap med Herren/Gud.

- ”Så ta da mine hender” 53 mot 42 %. Bruken av salmen viser en betydelig fallende trend i både Frosta og Åsen og i Grong og Harran. Trendlinjen viser et bortfall i ca. hver femte gravferd, start periode sammenlignet med slutten av perioden. Salmen formidler slik jeg leser det en bønn/lengsel til Jesus om fellesskap og nærvær i liv og død.
- ”Fager kveldssol smiler” 39 mot 58 %. Bruken av salmen viser en kraftig stigende trend i både Frosta og Åsen og i Grong og Harran. Trendlinjen viser en bruksprosent som øker 30 - 40, start periode sammenlignet med slutten av perioden (størst økning i Frosta og Åsen). Salmen kan forstås å formidle den dødes fellesskap med Gud.
- ”O bli hos meg” 35 mot 46 %. Bruken av salmen i perioden viser en svakt fallende trend i Frosta og Åsen og tilnærmet uendret bruk i Grong og Harran. Salmen formidler en bønn om fellesskap med Herren som rekker ut over livet og inn i døden.

- ”Lei, milde ljos” 23 mot 23 %. Bruken av salmen viser en fallende trend. Trendlinjen viser et bortfall i ca. hver tiende gravferd, start periode sammenlignet med slutten av perioden (mest fallende i Grong og Harran). Salmen kan tolkes både å formidle et fellesskap med Gud som rekker ut over livet og inn i døden, og til å handle om det dennesidige livet.
- Summerte prosenter: 150 mot 169. Utviklingstrend er både fallende og stigende; de fleste er fallende, men den mest tydelige trenden er stigende (”Fager kveldssol smiler”).

Salmer som ikke sier noe om de døde:

- ”Kjærlighet fra Gud” 42 mot 45 %. Bruken av salmen viser en stigende trend i Frosta og Åsen (trendlinjen viser en bruksprosent som øker ca. 10, start periode sammenlignet med slutten av perioden) og tilnærmet uendret bruk i Grong og Harran.
- ”Alltid freidig når du går” 24 mot 16 %. Dette var overraskende, for her hadde jeg forventet det motsatte ut fra tanken at det er en ”folkekirkekristendomssalme”. Bruken av salmen viser en stigende trend i Frosta og Åsen (trendlinjen viser en bruksprosent som øker knapt 20, start periode sammenlignet med slutten av perioden) og en svakt stigende trend i Grong og Harran.
- ”Å leva, det er å elska” 13 mot 13 %. Bruken av salmen viser en stigende trend i både Frosta og Åsen og i Grong og Harran. Trendlinjen viser en bruksprosent som øker ca. 5-7, start periode sammenlignet med slutten av perioden; størst økning i Grong og Harran.
- ”Bred dina vida vingar” (brukes ikke i Frosta og Åsen) 0 mot 11 % (7 % i Grong og 17 i Harran, så her er det Harran som drar snittet opp). Bruken av salmen viser en stigende trend i Grong og Harran. Trendlinjen viser en bruksprosent som øker ca. 12, start periode sammenlignet med slutten av perioden.
- Summerte prosenter: 79 mot 85. Utviklingstrend er med ett unntak stigende; Frosta og Åsen har mest markert stigende trend, der ”Alltid freidig når du går” utmerker seg. Salmer som ikke sier noe om de døde, og som har lite fokus på frelse og 2. trosartikkel, betyr etter alt å dømme klassisk folkekirkekristendom, med en hovedvekt på første trosartikkel. Som forventet brukes disse salmene mest i Grong og Harran, men forskjellen er ikke vesentlig.

Salmer som sier noe om mellomtilstanden:

- ”Gud når du til oppbrudd kaller” 35 mot 41 %. Bruken av salmen i perioden viser en betydelig fallende trend i Frosta og Åsen. Trendlinjen viser et bortfall i ca. hver femte gravferd, start periode sammenlignet med slutten av perioden. I Grong og Harran er trenden også fallende, ca. halparten så raskt som trenden i Frosta og Åsen. Salmen kan forstås å si noe om avdøde kristne i mellomtilstanden som deltar i lovsangen for Guds trone.
- ”Jeg er i Herrens hender” 9 mot 19 %. Bruken av salmen i perioden viser en langsomt fallende trend i både Frosta og Åsen og i Grong og Harran, minst fallende i Grong og Harran. Salmen formidler et bilde av mellomtilstanden som en vandring.
- ”Blott en dag” 6 mot 14 %. Bruken av salmen viser en stigende trend i Frosta og Åsen og en betydelig stigende trend i Grong og Harran. Trendlinjen viser en bruksprosent som øker i overkant av 20 for Grong og Harran, start periode sammenlignet med slutten av perioden, og knapt halparten så stor økning for Frosta og Åsen. Salmen kan forstås som å handle om det dennesidige livet, men kan også tolkes som en bønn for en vandring (mellomtilstand) som går utover døden.
- Summerte prosenter: 50 mot 74. Utviklingstrend er både fallende og stigende; det største fallet (”Gud når du til oppbrudd kaller”, i Frosta og Åsen) er omtrent like stor som den største stigning (”Blott en dag”, i Grong og Harran).

Salme som formidler et dualistisk syn:

- ”Deilig er jorden” 20 mot 12 %. Bruken av salmen i perioden viser en langsomt økende trend i Frosta og Åsen og en fallende trend i Grong og Harran. Trendlinjen for Grong og Harran viser en bruksprosent som reduseres ca. 5, start periode sammenlignet med slutten av perioden. Dette er den eneste salmen der det er motsatt trend i Frosta og Åsen sammenlignet med Grong og Harran. Salmen kan tolkes som å ha en dualistisk framstilling, med skille mellom kropp og sjel.

Salmer som kan knyttes til dommen på den siste dag:

- ”Nærmere deg, min Gud” 11 mot 6 %. Bruken av salmen i perioden viser en fallende trend i både Frosta og Åsen og i Grong og Harran. Trendlinjen viser en bruksprosent som reduseres ca. 6 for begge, start periode sammenlignet med slutten av perioden.

Salmen kan tolkes som om Gud kommer den døde i møte, men det kan være knyttet til Jesu gjenkomst. Salmen kan også tolkes som å handle om det dennesidige livet.

- ”Å, tenk når engang samles skal” 9 mot 4 %. Bruken av salmen i perioden viser en fallende trend i både Frosta og Åsen og i Grong og Harran. Trendlinjen viser en bruksprosent som reduseres ca. 6 for Frosta og Åsen og litt mindre i Grong og Harran, start periode sammenlignet med slutten av perioden. Salmen formidler et fellesskap av alle folkeslekters tall i himlens herlighet som består dommen?
- Summerte prosenter: 20 mot 10. Utviklingstrend er fallende. I den grad man kunne forvente at det brukes salmer som sier noe om dommen, er det som forventet at disse brukes mest i Frosta og Åsen.

Dersom man tar utgangspunkt i de summerte prosentene, får man følgende rekkefølge: Salmer som formidler de dødes fellesskap med Herren/Gud (150/169 %), salmer som ikke sier noe om de døde (79/85 %), salmer som sier noe om mellomtilstanden (50/74 %), salme som formidler et dualistisk syn (20/12 %), salmer som kan knyttes til dommen på den siste dag (20/10 %). Jeg har tidligere påpekt at forholdet mellom antall gravferder i Frosta og Åsen sammenslått, og Grong og Harran sammenslått, er 1,7:1, og at dette har en viss betydning når man skal sammenligne prosentverdier. Jeg tenker derfor at jeg må avgrense bruken av de verdiene jeg har fått, ved å summere prosenter, til å si noe om (mulige) tendenser. Oppsummert er tendensen at det er valgt salmer i Frosta og Åsen, sammenlignet med salmer som er valgt i Grong og Harran, som i mindre grad formidler den dødes fellesskap med Herren/Gud, som i mindre grad ikke sier noe om de døde, som i mindre grad sier noe om mellomtilstanden, som i større grad formidler et dualistisk syn med skille mellom kropp og sjel, som i større grad sier noe om dommen på den siste dag. Dette vil jeg sammenholde med utviklingstrend for salmene:

- De fleste salmer som sier noen om de dødes fellesskap med Herren/Gud er fallende i bruk, mens ”Fager kveldssol smiler” har den mest tydelige stigende trenden. Dette opprettholder tendensen nevnt over for disse salmene.
- Bruken av salmer som ikke sier noe om de døde er med ett unntak stigende (”Kjærlighet fra Gud” tilnærmet uendret bruk i Grong og Harran). Frosta og Åsen har mest markert stigende trend, der ”Alltid freidig når du går” utmerker seg. Dette motvirker tendensen nevnt over for disse salmene.
- Bruken av salmer som sier noe om mellomtilstanden er både fallende og stigende; fallet er størst i Frosta og Åsen (”Gud når du til oppbrudd kaller”), og stigning er størst i

Grong og Harran ("Blott en dag"). Dette forsterker tendensen nevnt over for disse salmene.

- Bruken av "Deilig er jorden" som formidler et dualistisk syn, viser en langsomt økende trend i Frosta og Åsen og en fallende trend i Grong og Harran. Dette forsterker tendensen nevnt over for denne salmen.
- Bruken av salmer som kan knyttes til dommen på den siste dag viser en fallende trend, mest fall i Frosta og Åsen. Dette motvirker tendensen nevnt over for disse salmene.

4.2.9 Salmer som er brukt under gravferder – andres funn sammenlignet med mine funn.

Lars Johan Danbolt har i en undersøkelse kartlagt salmer brukt i gravferder forrettet høsten 1992.¹⁸¹ De fem bispedømmene Borg, Hamar, Stavanger, Nidaros og Nord-Hålogaland ble regnet som representative for landet, og prester fra disse fem bispedømmene fikk tilsendt spørreskjema. I utvelgelsen av prester ble det lagt vekt på geografisk spredning og "[...] en rimelig fordeling mellom byer, større tettsteder og landsbygder [...]"¹⁸² I hans materiale på 169 gravferder er det benyttet 88 forskjellige salmer og sanger. Tabell 8 viser de ti mest brukte salmene.¹⁸³

Tabell 8: De ti mest brukte salmene i Danbolts undersøkelse. Verdier er oppgitt i prosent av antall gravferder. Til sammenligning er prosentvis bruk av de samme salmene oppgitt for alle fire sokn sammenslått, Frosta og Åsen sammenslått, og Grong og Harran sammenslått; for perioden 1998 – 2008. Hos Danbolt mest brukt: 1) Avslutning 2) Salme 1 eller 2 3) Åpning¹⁸⁴

De ti mest brukte salmene i % av antall gravferder.	Danbolts undersøkelse	Alle fire sokn	Frosta og Åsen	Grong og Harran
Så ta da mine hender (MBLrev 865/NoS 608)	1) 65	49	53	42
O bli hos meg (MBLrev 842/NoS 814)	2) 42	39	35	46
Gud når du til oppbrudd kaller (MBLrev 732/NoS 838)	3) 25	37	35	41
Kjærlighet fra Gud (MBLrev 845/NoS 669)	23	43	42	45
Lei, milde ljos (MBLrev 866/NoS 414)	19	23	23	23
Jeg er i Herrens hender (NoS 497)	15	13	9	19
Nærmere deg, min Gud (MBLrev 863/NoS 468)	14	9	11	6
Alltid freidig når du går (MBLrev 864/NoS 416)	14	21	24	16
Deilig er jorden (MBLrev 110/NoS 56)	14	17	20	12
Å, tenk når engang samles skal (MBLrev 69/NoS 508)	11	7	9	4

¹⁸¹ Danbolt 1998

¹⁸² Danbolt 1998: 42

¹⁸³ Danbolt 1998: 80

¹⁸⁴ Danbolt 1998: 80

Av de fire soknene jeg har materiale fra, er det bare Frosta og Åsen som har data for 1992. Jeg antar at det i materialet fra Danbolt vil være en god blanding av menigheter med hovedvekt på vekkelseskristendom og folkekirkekristendom. Da finner jeg det mer relevant å benytte de fire soknene i perioden 1998 til og med 2008 som referanse. Det mest iøynefallende er at ”Fager kveldssol smiler” ikke er med på lista til Danbolt, men det stemmer med den utviklinga som har vært i Frosta, der denne salmen forsiktig tas i bruk som salme ved grava rundt 1992. Av de tolv mest brukte i de fire soknene sammenslått er det i tillegg ”Å leva, det er å elska” og ”Blott en dag” som ikke er med i Danbolts ”ti på topp”, mens ”Å, tenk når engang samles skal”, som er med i Danbolts liste, ikke er med i de tolv mest brukte. Det vil si at ni av de tolv mest brukte er sammenfallende, men rekkefølgen og prosentverdiene er noe forskjellig.

Jeg har tidligere referert til Idar Kjølsvik sin beskrivelse av to ulike kristendomsformer, som gjør seg ulike utslag – også når det er gravferd. Frosta og Åsen tilhører området for vekkelseskristendom og ligger sør for pietismegrensen; Grong og Harran tilhører området for folkekirkekristendom og ligger nord for pietismegrensen. Jeg vil nå sammenligne Kjølsvik sin kvalitative analyse med funn fra min kvantitative analyse. Ifølge Kjølsvik vil salmen ”Så ta da mine hender” kunne bli sunget til slutt i en gravferd i begge områder. Dette bekreftes av mine funn. Videre har Kjølsvik funnet at salmer som ”Bred dina vida vingar”, ”Jag kan icke räkna dem alla”, ”Navnet Jesus blekner aldri” og ”Hjemme i himlen skal ingen mer gråte” er aktuelle i en gravferd i området for vekkelseskristendom, mens man i området for folkekirkekristendom heller synger ”Alltid freidig når du går”, ”Å leva det er å elska”, ”Kjærlighet fra Gud” og ”No livnar det i lundar”.

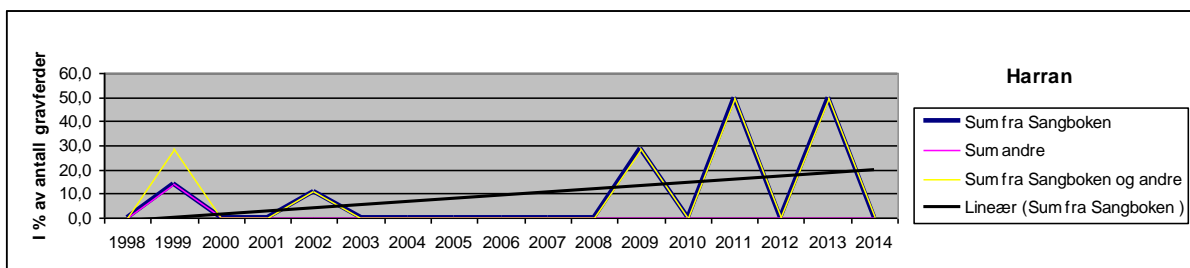
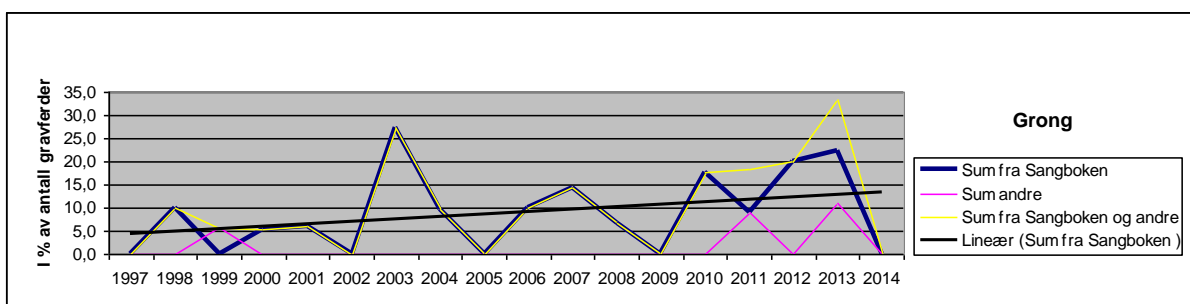
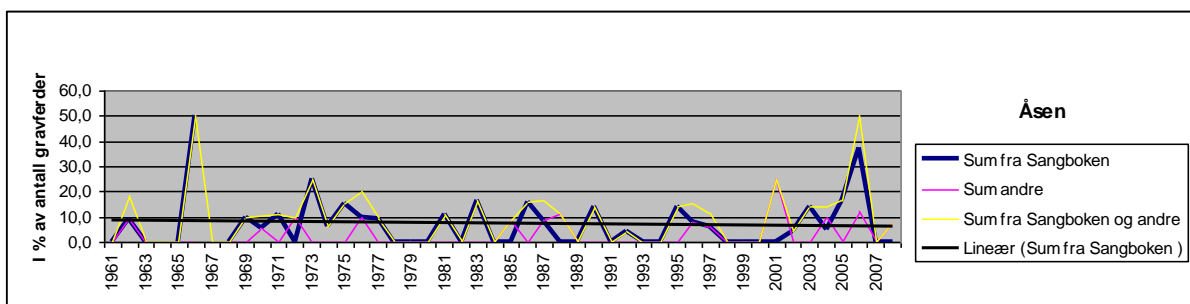
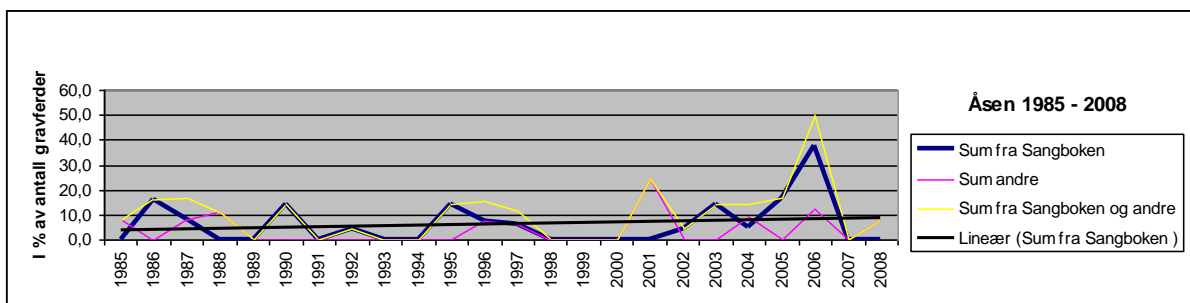
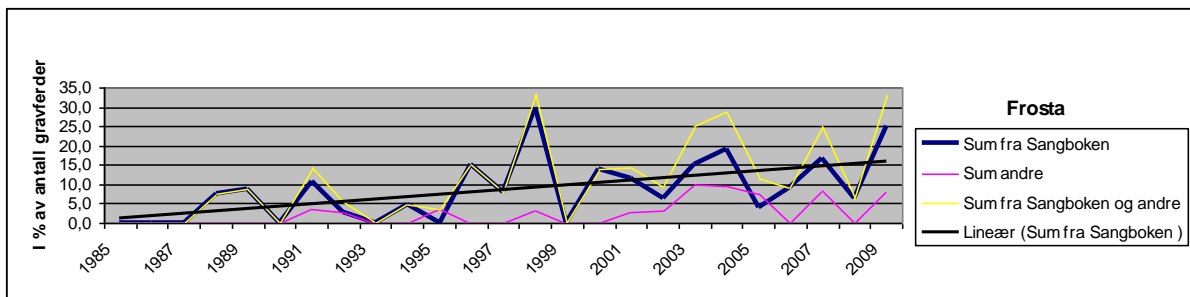
Tabell 9 bekrefter at ”Navnet Jesus blekner aldri” og ”Hjemme i himlen skal ingen mer gråte” er aktuelle i en gravferd i området for vekkelseskristendom. Den første brukes i begge områder, men mest i området for vekkelseskristendom; den siste brukes bare i området for vekkelseskristendom. ”Bred dina vida vingar” brukes ikke i sør, men derimot i nord, mens ”Jag kan icke räkna dem alla” ikke brukes i noen av områdene. Mine funn bekrefter ikke Kjølsvik sine når det gjelder disse to salmene. I perioden 1998 til og med 2008 brukes ”Alltid freidig når du går” og ”Å leva det er å elska” mer i sør enn i nord, mens ”Kjærlighet fra Gud” brukes mest i nord. Slik jeg tolker utsagnet om at man ”heller synger” bekrefter mine funn i liten grad Kjølsvik sine når det gjelder disse tre salmene. Når det gjelder ”No livnar det i lundar” så synges den utvilsomt mest i nord, så for denne salmen bekrefter mine funn Kjølsvik sine.

Tabell 9: Bruk av noen utvalgte salmer som er nevnt i Kjølsvik sin undersøkelse. Verdier er gitt i prosent av antall gravferder. Unntak er forholdstall, som framkommer som prosent for Frosta og Åsen sammenslått dividert med prosent Grong og Harran sammenslått; begge for perioden 1998 – 2008. Det er vist både en sammenlignbar periode (1998-2008) og hele dataperioden for å kunne se om det skjer en utvikling i bruken av disse salmene.

Utvalgte salmer nevnt i Kjølsvik sin undersøkelse	Hele perioden med data			1998 til og med 2008		
	Frosta (august 1985 til april 2009)	Åsen (oktober 1961 til – oktober 2008)	Grong og Harran (september 1997 til oktober 2014)	Frosta og Åsen	Grong og Harran	Forholdstall (Frosta og Åsen/Grong og Harran)
Bred dina vida vingar (NoS 816)	0,2	0,0	11,2	0,0	10,5	-
Jag kan icke räkna dem alla (NoS 309)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
Navnet Jesus blekner aldri (NoS 86)	3,6	4,4	2,1	6,8	2,5	2,7
Hjemme i himlen skal ingen mer gråte (S97 146)	0,3	0,0	0,0	0,3	0,0	-
Alltid freidig når du går (MBLrev 864/NoS 416)	18,2	13,2	17,6	23,6	16,4	1,4
Å leva, det er å elska (MBLrev 846/NoS 698)	9,4	5,0	12,2	12,8	12,6	1,0
Kjærlighet fra Gud (MBLrev 845/NoS 669)	30,3	19,7	43,5	41,6	45,0	0,9
No livnar det i lundar (MBLrev 395/NoS 765)	0,2	0,6	3,6	0,0	2,9	-
Antall gravferder i perioden	660	477	329	399	238	

Ifølge Kjølsvik kan det i gravferder i sør uventet dukke opp vekkelsessanger, mens i nord vil vekkelsessanger være mer sjelden. Jeg kan ikke etterprøve utsagnet om det uventede, men jeg kan si noe om vekkelsessanger brukes mer eller mindre i sør enn i nord. Med vekkelsessanger velger jeg å forstå sanger fra Sangboken, eventuelt andre sanger som hverken står i Sangboken eller i kirkesalmebøker som er eller har vært i bruk. Bruken av slike sanger er vist i figur 6.

Figur 6: Bruk av sanger fra Sangboken i prosent av antall gravferder pr. år. Det er også vist andre sanger, som hverken står i Sangboken eller i kirkesalmebøker som er eller har vært i bruk, samt summen av nevnte og sanger fra Sangboken – begge i prosent av antall gravferder pr. år. For å kunne sammenligne Frosta og Åsen har jeg valgt å vise Åsen også innenfor en periode som sammenfaller mest mulig med Frosta. I Frosta finnes data for perioden august 1985 – april 2009, Åsen i perioden oktober 1961 – oktober 2008, Grong i september 1997 – oktober 2014 og Harran i januar 1998 – juli 2014. Kurvene er laget i Excel. Excel sin funksjonalitet "Trendlinje", med lineær regresjon, er brukt for å kunne si noe om utviklingstendenser.

Figur 6 viser at bruken av sanger fra Sangboken og andre sanger som heller ikke står i kirkesalmebøker som er eller har vært i bruk andre, varierer mye fra år til år. Sanger fra Sangboken dominerer, og det er bare i enkeltår at dette ikke stemmer. Foranstående gjelder for

alle fire sokn. I det følgende vil jeg konsentrere meg om bruken av Sangboken. I Frosta ligger bruken på 8,7 % i snitt for dataperioden, mens snittet fra 1998 og ut dataperioden er på 13,8 %; tendensen er økende bruk. I Åsen ligger bruken på 7 % i snitt for dataperioden. Tendensen i Åsen er svakt stigende innenfor perioden til Frosta, og svakt fallende i hele perioden. I både Grong og Harran ligger bruken på 9,3 % i snitt for de respektive dataperioder. Tendensen i både Grong og Harran er økt bruk. Harran har svært store variasjoner mellom enkeltår, og noe av forklaringen på det kan ligge i at det er et lite antall gravferder enkelte år. Hovedtendensen er med andre ord økt bruk av salmer som ikke står i kirkesalmebøker som er eller har vært i bruk. Dette skyldes i hovedsak bruk av Sangboken. Mine funn bekrefter ikke at vekkelsessanger brukes mer sjeldent i nord, men her må man ta med i betraktning at det er delvis ulike dataperioder som sammenlignes.

Det er et stort sammenfall i hvilke salmer som brukes mest, og deres plassering i liturgien, når jeg sammenligner med Danbolt sin undersøkelse. Dette tolker jeg som at trender i valg av gravferdssalmer endrer seg langsomt og at de fire soknene jeg har undersøkt ikke skiller seg vesentlig ut fra Danbolt sitt utvalg. Jeg er mer usikker på hvordan jeg skal tolke de avvik jeg har funnet i forhold til Kjølsvik sin undersøkelse.

Gravferdsprogram formidler et konkret innhold gjennom skrevne ord. Disse ordene er gjenstand for tolkning på linje med symboler, illustrasjoner og bilder. Programmene formidler noe om pårørendes bilde eller ønskede bilde av avdøde, noe om avdøde gjennom det personlige som knytter an til avdøde og noe om kulturen avdødes familie er en del av.

4.3 Sammenfattende analyse.

I denne analysen vil jeg framheve det salmebøker og gravferdsprogram bidrar med i forhold til mine forskningsspørsmål.

Hvor er de døde i forhold til Kristus?

Det brukes mange salmer som ikke sier noe om hvor de døde er (stigende trend). Andre salmer: Den døde sover i grava, kroppen er i grava og sjelen er hos Herren (Gud) (finnes ikke i 1992 og

2002 liturgien), (bønn om) fellesskap/nærvær med/hos Kristus (Gud), i mellomtilstanden (skjærsilden), i et venterom (finnes ikke i liturgien). For alle disse er trend mindre entydig.

Skifte/dreining i hvilke salmer som synges ved grava kan ses på som en dreining fra det som skjer med den døde i dommen, til noe som gjelder den dødes tilstand før dommen.

Jeg velger å ikke trekke fram eventuelle forskjeller mellom bruk av salmer i menns og kvinners gravferder.

Hva er forholdet mellom levende og døde?

Gravferdsprogrammene har blitt mer personlige. Fødselsdato, illustrasjoner og eventuelle bilder uttrykker noe om hvem den avdøde var, og de etterlattes bilde av den avdøde. Den døde setter i større grad preg på gravferden gjennom at programmet setter større fokus på den døde.

Hvordan kommer de dødes nærvær til uttrykk?

Noen gravferdsprogram har et bilde av avdøde på forsiden.

Hvordan henvender man seg til de døde?

.....

Tilleggsspørsmål:

Hvordan påvirker kristendomsform valg av salmer i en gravferd – er det forskjeller mellom vekkelsekristendom og folkekirkekristendom?

Tendensen er at det er valgt salmer i Frosta og Åsen, sammenlignet med salmer som er valgt i Grong og Harran, som i mindre grad formidler den dødes fellesskap med Herren/Gud (trend uendret), som i mindre grad ikke sier noe om de døde (trend motvirker denne tendensen), som i mindre grad sier noe om mellomtilstanden (trend forsterker denne tendensen), som i større grad formidler et dualistisk syn med skille mellom kropp og sjel (trend forsterker denne tendensen), som i større grad sier noe om dommen på den siste dag (trend motvirker denne tendensen). Både i Frosta og Åsen (1985 – 2008), og Grong og Harran (1998 – 2014), er det prosentvis økt bruk av salmer fra Sangboken.

Salmene er kalt ”den erfarte bibel” og speiler bredere teologisk enn liturgien – også når det gjelder hva som formidles om de døde. Salmene åpner dessuten for en tolkning gjennom bruk av poetisk og billedlig språk. Gravferdsprogram gir et inntrykk av et menneskes liv, og den kulturen avdøde har vært en del av, gjennom symboler, illustrasjoner, bilder og valg av salmer.

5. Drøfting/Konklusjon.

I dette kapitlet vil jeg bruke systematisk teologisk metode og se på forholdet mellom teologi (kap. 2) og praksis (kap. 3 og 4). Luther sitt standpunkt er på en måte hovedalternativet til det syn som Prenter med flere står for. Jeg tenker at det er Luther sitt syn som i størst grad viser seg i dagens gravferdsliturgi i Den norske kirke. Da jeg finner det mer interessant å bruke denne oppgaven til å fokusere på hvilke muligheter som gis dersom man tar utgangspunkt i et annet standpunkt enn Luthers sjelesøvn, velger jeg å ikke utdype denne delen av Luther sitt syn ytterligere. Prenter, Kjølsvik og Njå utfolder sitt syn om en aktiv tilstand for de hellige som har gått foran, og som går ut over nattverdens fellesskap mellom levende og døde. Disse tre utvider det lutherske perspektivet/synet med tanke på de døde kristne, og de kan derfor ses på som å stå for en ”alternativ” luthersk teologi. Det ligger utenfor rammene for denne oppgaven å gi en selvstendig systematisk behandling av deres teologi. Jeg forholder meg derfor til den i hypotesens form: Gitt at jeg legger en slik forståelse til grunn, hvilke konsekvenser kan det få for gravferdsliturgien? Vil det løse mangler/svakheter i dagens liturgi eller gjøre det lettere å komme til rette med slike?

Etter å ha gått gjennom NT-tekster og annen teologi i kapittel 2, er det etter min mening et bilde som står i en særstilling: Menigheten som Kristi kropp. Jeg ønsker å se om og hvordan dette bildet kan brukes i en gravferd. Er det inkluderende slik at det kan møte behov hos en sammensatt gruppe av pårørende? I det følgende avgrensner jeg derfor drøftingen til å se på Kristi kropp bildet anvendt i gravferdsliturgien. Med dette valget avstår jeg fra å undersøke nærmere andre deler av liturgien og andre bilder som brukes – noe som også ville vært relevant å se mer på: Bildene å være ”i Herren/Kristus”, Kristus ”i” den troende, eller sett på liturgiens utvalg av bibeltekster, bønner og ordvalg for øvrig. Jeg tar utgangspunkt i mine forskningsspørsmål, samt tillegsspørsmål fra kapittel 4, og vil se på hvilket bidrag tankene til Prenter, Kjølsvik og Njå kan gi til gravferdsliturgien, sammen med andre stemmer jeg velger å trekke fram, og begrunne det jeg ser praktisk-teologisk, dvs. ut fra min erfaring/virkelighet. Jeg avslutter hvert delkapittel fram til konklusjon med en oppsummering.

5.1 Hvor er de døde i forhold til Kristus ifølge gravferdsliturgien og gravferdssalmer?

Liturgiene tegner et variert bilde av hvor de døde er. Det dualistiske menneskesyn, med kroppen i grava og sjelen hos Gud, finnes ikke i liturgiene fra 1992 og 2002 (med unntak av i enkelte salmer). Det teologiske synet i dette spørsmålet har endret seg over tid. Den folkereligøse forestilling om kroppen i grava og sjelen som lever videre bekreftes derfor ikke lenger i liturgien. Sagedal viser til undersøkelser der tendensen er en svekket betoning av dualismen frelse – fortapelse og himmel – helvete.¹⁸⁵ Det at både sjel – legeme og frelse – fortapelse i mindre grad har blitt tema i gravferder, mener Sagedal trolig i stor grad bidrar til at liturgen blir usikker på hva som kan sies om den dødes forhold til Gud. Det brukes mange salmer i gravferder som ikke sier noe om hvor de døde er (stigende trend i min undersøkelse). Andre salmer formidler at den døde sover i grava, kroppen er i grava og sjelen er hos Herren (Gud), (bønn om) fellesskap/nærvær med/hos Kristus (Gud), i mellomtilstanden (skjærsilden), i et venterom. For alle disse er trend mindre entydig. Her kan vi jamføre med Westphal. Han hevder at dersom vi ønsker å forstå bibelen og dens budskap om Gud, og vår relasjon til Gud, vil det være lurt å la dette bli uttrykt gjennom ulike, men holdbare, teologier.¹⁸⁶ I forhold til gravferdsliturgien tenker jeg at dette skjer gjennom lesning av ulike typer bibeltekster. Det skjer også gjennom en veksling mellom bibeltekster, bønner, sanger/salmer m.m., som uttrykker teologien på ulike måter.

Hegstad sier det er mulig å tenke seg at de døde kristne i mellomtilstanden oppholder seg i himmelen, der deres Herre er (jamfør Luk. 24,51).¹⁸⁷ Her viser han til Paulus i både 2. Kor. 5,8 og Fil. 1,23. Som Prenter påpeker han at de avdøde kristne i mellomtilstanden venter på fullendelsen. Når Hegstad velger å omtale den mulige ”menighet i himmelen” som ”denne kirke”¹⁸⁸, tolker jeg ham til å inkludere de døde i bildet av kirken som Kristi kropp. Han påpeker at det ikke finnes bibelsk belegg for at de avdøde kristne kan ta del i vår historie her og nå.¹⁸⁹ Vi kan derimot minnes dem og håpe på å møte dem i fullendelsen. Kjølsvik peker på sammenhengen mellom den nærværende Jesus Kristus – *Christus Praesens* – og de kristne – levende som døde; de kristne er der Jesus Kristus er, beskrevet i bildet av Kristi kropp. Prenter

---

¹⁸⁵ Sagedal 2001: 20

¹⁸⁶ Westphal 2009: 107.

¹⁸⁷ Hegstad 2009: 43

¹⁸⁸ Hegstad 2009: 44

¹⁸⁹ Hegstad 2009: 45

og Luther ser forskjellig på spørsmålet om tid på den andre siden av døden. Prenter argumenterer mot tanken om evighetens tidløshet fordi det vil utelukke muligheten for et virkelig forhold mellom Gud og hans skaperverk. Luther kan forklare evighetens tidløshet med at dommedag er i det enkelte menneske sitt dødsøyeblikk. På denne måten unngår han spørsmålet om hva de døde gjør i en eventuell våken og aktiv tilstand. Men hva gjør tidløshetens tanke med menneskers tro – det menneskelige aspekt? Og hva gjør Luthers sjelesøvn med relasjonen mellom levende og døde? Beholder den døde sin menneskelighet? Jamfør Kjølsvik som sier at de hellige beholder sin personlighet. Jeg tenker at troen kan beskrives som en relasjon som er gitt mennesker i gave fra Gud. Gud valgte å gå inn i tiden i og med inkarnasjonen. Gud viser at han ”godtar” det menneskelige i og med inkarnasjonen. Jesus Kristus er fortsatt både sann Gud og sant menneske. Er det da Jesus Kristus som sann Gud som ”møter” de hellige i det tidløse på den andre siden av døden? Er det Jesus Kristus som sann Gud eller sant menneske som holder mennesker i relasjonen til Gud? Sagedal viser til at prestene ikke er tydelige i sine gravferdsprekener på når de snakker om mellomtilstanden og når de snakker om fullendelsen.¹⁹⁰ Jeg tenker at det kan skyldes den spenningen han beskriver prestene å stå i, når de skal forvalte et folkekirkelig rituale – det åpne og inkluderende kontra det eksklusive kristne budskap. Her kommer folkereligøse forestillinger hos pårørende inn som et kompliserende moment, som for eksempel dualisme mellom kropp og sjel. Ville en klarere tale om det hinsidige kunne ta bort noe av behovet for folkelige forestillinger? Sagedal mener man trenger gravferdsprekener som tydeligere sier noe om at den døde og de levende alle venter på dommen og er del av kirkefelleskapet.¹⁹¹ Kanskje bildet av Kristi kropp kan favne (mye av) dette bedre? For i dette bildet tenker jeg at relasjonen er, uavhengig av tid, men i tiden. Enkelte gravferdssalmer og bibeltekster uttrykker noe av det samme gjennom at de uttrykker et fellesskap med Herren/Gud gjennom liv og død.

Hegstad sier at det er kirkens – det menneskelige, sin nære relasjon til det guddommelige – den opphøyde Kristus, som uttrykkes i bildet av Kristi kropp.¹⁹² Dette bildet av kirken som Kristi kropp må ses i sammenheng med andre bilder som Paulus bruker for å beskrive det nære forholdet mellom Kristus og de troende.¹⁹³ Dette gjelder først og fremst at den troende er ”i Kristus” eller Kristus ”i” den troende. ”[...] det handler om at Kristus på en konkret måte er til

---

¹⁹⁰ Sagedal 2001: 11-12

¹⁹¹ Sagedal 2001: 22

¹⁹² Hegstad 2009: 29

¹⁹³ Hegstad 2009: 28

stede i den enkeltes liv.” (s. 28 hos Hegstad), og i kirkens liv. Jamfør for eksempel ”[...] Kristus bor i dere [...]” (Rom. 8,10). Selv ikke døden skiller ”[...] oss fra Guds kjærlighet i Kristus Jesus, vår Herre.” (Rom. 8,39). Men hvem er å betrakte som de troende? Er det tilstrekkelig å ha trodd mens man levde? Bonhoeffer sier at frelsen bare finnes i Kristi kropp. Frelse forutsetter tro, og av det slutter jeg at den døde også tror. Prenter argumenterer for de dødes tro. De hellige som har gått foran, er eksempler på mennesker som er rettferdiggjort ved tro. Av dette slutter jeg at de fortsatt er i stand til å tro.

I forhold til det hinsidige kan ikke presten gjøre noe annet enn ”å legge alt i Guds hender”, og av den grunn anbefaler Leer-Salvesen en forkynnelse med ”[...] et inklusivt hinsidig håp der det ikke skilles mellom de pårørende, som en eskatologisk tolket velsignelse.”¹⁹⁴ Dette tolker jeg som et uttrykk for at forkynnelsen ikke skal sette et skille, hvor noen er ”innenfor” og andre ”utenfor”. Han vil legge fokus på korshendelsen, men ikke ha et sterkt fokus på himmelen. Bildet av Kristi kropp inkluderer alle og er, slik jeg oppfatter det, jordvendt. Det vil derfor kunne oppfylle Leer-Salvesen sin anbefaling. Traaen mener at de sørgende vil være åpne for en inkluderende forkynnelse om det kristne håp i Jesus Kristus dersom de har opplevd varme og omsorg fra forrettende prest. Jeg tenker man skal være tro mot det bibelske materialet som tilhører liturgien, og stiller derfor spørsmål ved hvordan det er mulig at ”det bibelske budskap kommer til uttrykk i sin fylde”, når Traaen hevder at man kan velge fritt innenfor det samlede tekstutvalg.¹⁹⁵

De levende står fortsatt i en relasjon til de døde, men på ulikt vis. Bonhoeffer inkluderer alle mennesker i bildet av Kristi kropp, et bilde som jeg forstår å uttrykke et fellesskap som også inkluderer de døde. Det er derfor et vedvarende fellesskap mellom mennesker som ikke brytes av døden. På den andre side er det et skille mellom levende og døde, et før og et nå, der man må gi slipp på noe som var og som ikke er lenger. Og det er kanskje her at overgivelsesbønnen kommer inn; den døde er i et vedvarende fellesskap med sine nære i Kristi kropp, men likevel overgis den døde til Gud som et tegn på at dette fellesskapet har endret karakter. I overgivelsesbønnen overgis den avdøde i Guds hender. Nå etterlyser i sin omtale av 2002-liturgien en tydeliggjøring av hva som ligger i overgivelsen av den døde. Slik jeg forstår

---

¹⁹⁴ Leer-Salvesen 2011: 328

¹⁹⁵ Traaen 2004: 37

”Sammen vil vi overgi ham/henne i Guds hender [...]”¹⁹⁶ er dette tydelig nok for den som sitter i kirkebenken og hører ordene bli fremført som tale, selv om liturgikomiteén i sine saksdokumenter kun har nevnt ”moder jord” hvortil den døde overgis. Jeg antar at det er den teologiske tolkningen/begrunnelsen Njå ikke finner tilfredsstillende. Traaen sier at overgivelse av den døde i Guds hender er et sjelesørgerisk behov som nå imøtekommes (del av inngangsordene i 2002-liturgien). Han foreslår overgivelse av den døde i Guds hender, som et fast ledd før jordpåkasting. Jeg støtter Traaen på dette punktet, slik at overgivelsen skjer på det punkt i liturgien der livets begrensning, dødens realitet og ikke minst håpet anskueliggjøres, jamfør Halvorsen.¹⁹⁷ Han sier at gjennom jordpåkastelsen kommer dette livets begrensning til uttrykk gjennom ”Av jord er du kommet”, dødens realitet her og nå gjennom ”Til jord skal du bli”, og håpet om oppstandelse og evig liv, på grunn av Jesu egen død og oppstandelse, gjennom ”Av jorden skal du igjen oppstå”. Jeg foreslår et liturgisk ledd/en bønn med bildet av Kristi kropp, før jordpåkastelsen:

Vi er alle lemmer på Kristi kropp. Dersom et lem mangler blir ikke kroppen hel/ (For) om ett lem lider, lider alle de andre med (1. Kor. 12,26 a). Vi overgir < navnet nevnes > i Guds hender.

Oppsummering: Bildet av Kristi kropp formidler noe organisk og levende i seg selv, samtidig som en kropp som helhet er i bevegelse; Kristi kropp er i bevegelse mot det lovede land. Bildet av Kristi kropp bidrar skapelsesteologisk ved at det gir assosiasjoner til det fysiske og skapte – alle mennesker er skapt av Gud, og kristologisk ved at det har et fokus som åpner for at Kristustroende kan finne trøst i Kristi nærvær, som et lem på Kristi kropp. Jeg foreslår et liturgisk ledd/en bønn med bildet av Kristi kropp, før jordpåkastelsen.

5.2 Hva uttrykker gravferdsliturgien om forholdet mellom levende og døde?

Minneordene er det som mest konkret og direkte uttrykker relasjonen mellom avdøde og pårørende. Som Bjelland, i artikkelen til Traaen¹⁹⁸, trekker Sagedal fram hvor stor betydning minneordene har for de pårørende.¹⁹⁹ Han antyder at avdødes livshistorie – og i det det nære og lokale – får en spesiell betydning i en globalisert kultur. Ved å tolke avdødes livsytringer

---

¹⁹⁶ *Gravferd* 2003: 9

¹⁹⁷ Halvorsen 1993: 187-188

¹⁹⁸ Traaen 2004: 41-42

¹⁹⁹ Sagedal 2001: 12

innenfor en teologisk ramme, kan presten bidra til å bygge bro over liturgiens skille mellom minneord og tale.²⁰⁰ Han viser til at prester, gjennom å prøve og tegne ”[...] et nært og gjenkjennelig bilde av avdøde [...]” (s. 18), tenker at de bidrar til å imøtekomme pårørendes psykologiske behov. Dette kan jamføres med Traaens henvisning til 1) Lappegard, der sistnevnte ser det å hente fram det menneskelige og gjøre det betydningsfullt som en oppgave for minneordene og 2) Nordhaug, som også tar fram viktigheten av å bygge bro mellom minneord og tale.²⁰¹ Det kan skje gjennom at man prøver å finne tilknytningspunkter til menneskelivet når evangeliet skal forkynnes. Traaen legger vekt på at minneordene kan fungere som en døråpner for det som skjer videre i gravferden, og at både talens knytning til den avdøde og tema har betydning for om det blir tatt imot av de sørgende. Leer-Salvesen inkluderer både minneord og tale i det han kaller gravtale. I ”den velsignende gravtalen” omtales den avdøde i stor grad, og den kombinerer fokus på avdøde og pårørende med en sentrering om korshendelsen med vekt på at Jesus dør i solidaritet med de sørgende. Man tar utgangspunkt i det konkrete dødsfallet og prøver å tolke evangeliet i lys av dette. Pårørendes sorgprosess gis oppmerksomhet både i minneord og tale. Minneordenes store betydning understrekes av flere – det å få fram det nære og menneskelige. Likeså trekker Sagedal, Nordhaug, Traaen og Leer-Salvesen fram viktigheten av å bygge bro mellom minneord og tale. Sagedals artikkel ble utgitt i 2001 slik at det er 1992-liturgien han forholder seg til, men også i 2002-liturgien tilhører minneord og tale ulike ledd som ikke er etterfølgende. Jeg tenker at brobygging kan skje ved å få fram det menneskelige, knyttet til avdøde, også i det som forkynnes om Gud. Er det ikke nettopp i det sårbare og genuint menneskelige at vi kan se spor av Gud, jamfør inkarnasjonen? Slik jeg opplever bildet Kristi kropp viser det nettopp til det enkelte menneske, satt inn i et universelt fellesskap, med Kristus som hode. Avdødes liv kan på denne måten være noe som taler sterkt til de pårørende. Men en slik fortolkning av et liv, som en skjult tro, vil ifølge Sagedal være en lokal tro med sin tilhørighet lokalt. Hvordan kan denne lokale tro knyttes sammen med kristendommens universelle perspektiv? Sagedal svarer ved å vise til overgivelse av den døde til Gud. Jeg tenker at avdøde har vært like mye i Guds hender før sin død som etter sin død, og at denne videreføringen finnes i bildet av Kristi kropp, siden den består av levende, som døde. I dette bildet kan de pårørende se den avdøde som en del av både et lokalt og universelt fellesskap.

---

²⁰⁰ Sagedal 2001: 17-18

²⁰¹ Traaen 2004: 41

I bildet av kirken som Kristi kropp ligger det en form for aktiv tilstand etter døden; jeg tenker at en levende kropp ikke kan ha ”døde” lemmer. En levende kropp kan heller ikke ha sovende lemmer – jamfør Luthers sjelesøvn. Men hva gjør de døde? Melancton, Prenter og Njå anerkjenner bønnefellesskap (gjensidig bønn) mellom levende og døde. Njå fokuserer på forbønn for de døde, mens Kjølsvik fokuserer på de helliges forbønn for de levende. Njå mener det vil være naturlig at Den norske kirke sitt gravferdsrituale har overgivelsesbønn, supplert med eksplisitt forbønn for den døde, på linje med flere andre lutherske kirker. Jeg tenker at bildet av Kristi kropp i seg selv uttrykker en form for gjensidighet og fellesskap. Da blir det mindre behov for å spesifisere nærmere hva dette består i. Når det gjelder eksplisitt forbønn for den døde, hevder Njå at det i praksis er åpnet for å be for den døde gjennom et av alternativene for bønn ved grava: ”Herre Jesus Kristus, la NN få hvile i fred under korsets tegn til oppstandelsens morgen.” (del av alternativ C; noe lignende finnes i alternativ D).²⁰² Dette er en formulering som assosierer til en passiv tilstand for den døde. En alternativ formulering kunne være ”Herre Jesus Kristus, la oss alle få være i Ditt fellesskap – i liv og død.” Den kunne inngå som en del av inngangsordene, etter ”Vi er samlet her for å minnes < navnet nevnes >.”

Sagedal fant i sin undersøkelse at en betydelig del i den yngste generasjon hadde forestillinger om en mulighet for utvikling og forbedring for den døde, men knyttet til tro på sjelevandring.²⁰³ Forestillingen om sjelens udødelighet kan ses på som et sekulært håpsuttrykk i mangel av en visshet om Guds kjærlighet²⁰⁴, eller en lengsel etter et fellesskap som er sterkere enn døden²⁰⁵. Bildet av Kristi kropp vil kunne formidle Guds kjærlighetsfellesskap som er sterkere enn døden. Når Kjølsvik hevder at de døde får modne og utvikle seg til å bli slik som Skaperen hadde tenkt, stiller jeg spørsmål ved om dette er i samsvar med evangelisk-luthersk lære. Hans helgenlære står uansett ikke og faller på dette ene synspunktet. Ifølge 2. trosartikkel i lutherdommen blir frelsen større jo verre det står til med synderen. Da blir det ikke noe poeng i seg selv å bli modnet før Kristi gjenkomst fordi Kristi nåde dekker over alt. Når det gjelder 1. trosartikkel derimot, vil ikke lutherdommen ha noe imot at de kristne vokser og kommer fram til sin stand og blir gode skomakere, eller hva det skal være, i evigheten. Hos Moltmann og ifølge katolsk lære vil mellomtilstanden/skjærsilden være en del av Åndens gjerning med den døde – altså 3.

---

²⁰² *Gravferd* 2003: 17

²⁰³ Sagedal 2001: 12

²⁰⁴ Laugerud 2012: 93

²⁰⁵ Wulffhorst: 129

trosartikkel. Denne er lite utbygd i luthersk teologi, og her kunne Moltmann og Kjølsvik sin teologi være ett utgangspunkt for å bygge ut luthersk teologi på dette området.

Fæhn peker på at avdødes avskjed med kirka er lite synlig i liturgiene, og spør om avskjeden med kirka kunne ha vært mer framtrødende om liturgien hadde vært mer positiv og åpen. Med positiv og åpen antar jeg da at han sikter til å ivareta de menneskelige behov for avskjed med et menneske som står en nær. Man kan se formuleringen ”Handlingen gravferd er fellesskapets siste tjeneste overfor sine medlemmer.”²⁰⁶ som et uttrykk for kirkas avskjed med avdøde. Men er det et viktig poeng at avdøde skal ta avskjed med kirka? Kirka som hus og jordisk fellesskap kanskje, men jeg tenker ikke som kristent fellesskap. Det er jo her det kristne håpet forteller oss at døden ikke er det siste. Fellesskapet fortsetter på den andre siden av døden, som en del av Kristi kropp. Ifølge Tanggaard og Dahl søker pårørende, i møtet med døden, tilbake til religion og religiøse tolkninger som kan gi en følelse av trygghet og samhørighet for tid og evighet. I dette hører jeg et håp om å få møte igjen sine kjære. Traaen og Leer-Salvesen trekker fram viktigheten av en inkluderende forkynnelse om det kristne håp i Jesus Kristus. Tanggaard og Dahl mener at det kristne håpet har blitt mindre framtrødende i 1992-liturgien sammenlignet med tidligere liturgier. Dette betegner de som en avskatologisering av døden, der både oppstandelsestro og uvissheten om det er noe mer etter døden er nedtonet. Dette i motsetning til døden som et kolon – fortsettelsen mot det lovede land. Kristi kropp formidler en vedvarende relasjon etter døden. Kan man finne håp i det ”diakonale” lemmefellesskap i Kristi kropp?

Tanggaard og Dahl viser til en økende oppslutning om lystenning på gravene, en minnekult som kan skyldes at gravferdsritualene gir en mangelfull bearbeiding av tapet; når ritualene ikke blir avsluttet kan det være en viktig årsak til at folk ser behov for slike privatiserte ritual. Ifølge de to stiller Aagedal spørsmål ved om det ikke er slik at en terapeutisk behandlingkultur bidrar til å opprettholde at folk får et privatisert forhold til døden. Traaen beskriver en utvikling i forkynnelsen; den som tidligere hadde en kerygmatiske utfordring har nå beveget seg til å legge vekt på å vise empati.²⁰⁷ Det skjer en teologisk dreining mot en større diakonal omsorg gjennom de endringer som er gjort i 2002-liturgien i forhold til liturgien fra 1992. Gjennom disse endringene er både den avdøde og de sørgende inkludert i større deler av liturgien. Større fokus på både avdøde og pårørende og mer inkludering av de pårørende tenker jeg begge er en del av

---

²⁰⁶ *Gravferd* 2003: Første setning i punkt 1 i ”Alminnelige bestemmelser”.

²⁰⁷ Traaen 2004: 44

kirkas diakonale omsorg i pårørendes sorgprosess. Dette er en del av kirkas siste tjeneste overfor den avdøde og en del av fellesskapet i Kristi kropp. Men er det slik at bildet av Kristi kropp kan bidra til et privatisert forhold til døden? I seg selv er dette et fellesskapsbilde (enhet med mange lemmer), men kan det likevel være slik at man skaper sin ”egen” kropp, der man inkluderer sine nærmeste uten tanke for andre? Kan kroppsbildet ha en terapeutisk virkning, jamfør Aagedal? Jeg tror ikke det fordi kropp er noe som er felles for alle mennesker og noe alle må forholde seg til; det er et allment bilde.

Traaen mener at det er et behov hos de pårørende, for å takke for det avdøde har fått bety for dem, og at 2002-liturgiens alternativ A (ledd 11) imøtekommer et slikt behov. Han foreslår at det her tilføyes en takk til Gud for det Han har gitt avdøde gjennom et langt liv. Traaen mener det ville være mer naturlig å plassere en slik takkebønn før minneordene, sammen med en bønn om styrke og trøst for de pårørende. Dersom man skulle formulere en slik takk til Gud for det Han har gitt avdøde gjennom et (langt) liv, kunne den formuleres åpent slik at takken rekker også for det Gud vil gi sine lemmer i Kristi kropp.

Oppsummering: Kristi kropp bildet kan bidra fellesskaps-/relasjonsmessig som et uttrykk for at det fortsatt eksisterer et forhold til den døde. Noen kroppsdeler har man et nært forhold til; andre et fjernt forhold til. Man kan ha forskjellig forhold til (sin) kropp, men det er uansett det mest konkrete uttrykk for et menneske. Det er nettopp relasjonen til den avdøde som avfører sorg og savn. I Kristi kropp favnes den avdøde inn i fellesskapet av Kristi lemmer, og der også avdødes nære finnes – levende som døde. Jeg foreslår at dette uttrykkes formulert som en bønn som etterfølger inngangsordene.

5.3 Hva uttrykker gravferdsprogram om forholdet mellom levende og døde?

Jeg tenker at det har skjedd en tydelig utvikling i liturgien i retning større fokus på den avdøde. Dette er en utvikling som ikke minst har vært drevet fram av de pårørende, og som også viser seg gjennom utformingen av gravferdsprogram. Gravferdsprogrammene har blitt mer personlige; fødselsdato, illustrasjoner og eventuelle bilder uttrykker noe om hvem den avdøde var, og de etterlattes bilde av den avdøde. Den døde setter i større grad preg på gravferden gjennom at programmet setter større fokus på den døde. Salmene er også en del av liturgien og

velges i stor grad av de pårørende. I denne oppgaven tar jeg ikke stilling til endrede rammer for salmevalg.

Når i prosessen til sin næres reise mot livets slutt er det pårørende tar del i en slik grad at det aktualiseres tanker om gravferden? Jeg tenker at her vil blant annet alder, om det skjer ventet/uventet og grad av nærhet til den det gjelder kunne ha betydning. Live Fyrand skriver i en artikkel om hvordan det at de fleste i dag dør på institusjon medfører at profesjonelle pleiere og andre ansatte på helseinstitusjoner har overtatt store deler av dødsprosessen.²⁰⁸ Mens den tidligere skikken på landet var at avdøde lå i en åpen kiste i bestestua, der døden var noe konkret og synlig man kunne forholde seg til, blir de etterlatte i dag tilskuere til de profesjonelle hjelpere, og det skaper en distanse mellom de pårørende og deres (nære) avdøde.

Tanggaard og Dahl trekker fram at de som har ansvaret for dødsritualene og gravferden må hjelpe de pårørende til å få et realistisk møte med døden og sorgen, og at de må legge til rette for at de pårørende blir deltakere i dødsritualene i større grad, og ikke så mye tilskuere.²⁰⁹ Sorg er en normal reaksjon som følge av tap, og som best kan møtes med omsorg og medmenneskelighet. Valg av salmer er en konkret oppgave for de pårørende som har direkte påvirkning på innhold i liturgien. De pårørende kan velge salmer, innenfor rammer, som gir uttrykk for deres teologi siden salmene speiler bredere teologisk enn liturgien også når det gjelder hva som formidles om de døde. Salmevalg kan være et uttrykk for pårørendes ønske for den avdøde i det hinsidige. Valget kan ha sin årsak i pårørendes behov for noe å støtte seg til i en krevende tid. Det kan oppleves å være en plikt som de pårørende i utgangspunktet ikke har noe forhold til – eller som et fremmed landskap der behovet for veiledning er stort. Jeg tenker at nettopp det å ta stilling til salmer kan bidra til en bevisstgjøring av pårørende i forhold til deres ståsted. Ut fra det jeg har sett når jeg har gått gjennom gravferdsprogram, har jeg flere ganger tenkt at det skjer en viss form for gjentakelse/gjenbruk; det kan være stor likhet i utforming av gravferdsprogram og valg av salmer i fra én gravferd til den nærmeste etterfølgende. Det kan være et uttrykk for at pårørende legger lite engasjement i valg av salmer.

Pårørendes forhold til avdøde uttrykkes også gjennom utformingen av programmet:

Illustrasjoner (hvilke motiv som velges) og bilde av avdøde (som ung/voksen/eldre) – og sammenheng bildet viser avdøde i. Når jeg tenker tilbake på de gravferdsprogram jeg har sett, er

---

²⁰⁸ Fyrand 1993: 75

²⁰⁹ Tanggaard og Dahl 1993: 180-181

avdøde ofte avbildet alene i sin heim, eller et sted i tilknytning til sin bopel; eventuelt sammen med dyr. Det at avdøde ikke er avbildet sammen med andre mennesker kan være et uttrykk for at pårørende vil sette avdøde i fokus. Men sier dette også noe om pårørendes forsiktighet i forhold til å trekke inn det relasjonelle? Er det et uttrykk for den distanse Fyrand beskriver mellom avdøde og pårørende?

I min analyse av gravferdssalmer, har jeg sett på hva de formidler om de døde. Det at det synges gravferdssalmer – som i stor grad er valgt av de pårørende – og som i større eller mindre grad handler om de døde, sier noe om forholdet mellom levende og døde. Det har skjedd en endring i hvilke salmer som synges mest ved grava i Frosta og Åsen. Dette skiftet innholdsmessig kan ses på som en endring i forhold til de døde; en dreining fra det som skjer med den døde i dommen, til noe som gjelder den dødes tilstand før dommen. Dette kan tolkes som et uttrykk for hva de pårørende er opptatt av. På den ene side velges det (ifølge min undersøkelse) i økende grad salmer som ikke sier noe om de døde eller hvor de er; på den andre side kan valget av salme ved grava se ut som en dreining mot den dødes tilstand før dommen.

Jeg har i min undersøkelse av salmer, som er brukt i gravferder, ikke funnet noen som uttrykker bildet av Kristi kropp.

Oppsummering: Gravferdsprogram viser at pårørende fortsatt står i en relasjon til den døde. Valg som må tas i forbindelse med gravferdsprogram kan være bevisstgjørende for pårørende i forhold til deres teologi og relasjon til den døde. Jeg foreslår at salme N13 537 tas inn som ett mulig alternativ blant gravferdssalmene. I denne salmen uttrykkes bildet av Kristi kropp.

5.4 Hvordan kommer de dødes nærvær til uttrykk i bønnene i gravferdsliturgien, og hvordan henvender man seg til de døde ifølge gravferdsliturgien?

I en gravferd kommer avdødes nærvær helt konkret og fysisk til uttrykk gjennom kista som står i kirkerommet. De ledd der den døde omtales, eller tiltales slik som under jordpåkastelsen, vil også kunne bidra til dette. Det samme gjelder gravferdsprogram med henvisning til den avdøde, i form av bilde el. Mine kilder ser ut til å være enig i nattverdens særstilling når det gjelder

fellesskap mellom levende og døde. Kristi kropp bildet utvider dette fellesskapet i en retning som kan møte folks behov for en fortsatt relasjon til den døde; eventuelt gi en kristen tolkning av en relasjon de måtte oppleve. Nå stiller spørsmål om man kunne tenke gravferdsritualet og nattverdsgudstjeneste sammen ut fra tanken om at nattverden representerer Kristi selvhengivelse og de helliges samfunn i Kristus. Kristi kropp bildet gir direkte assosiasjoner til nattverden ("dette er Jesu legeme/kropp"). Jeg tenker at dette bildet kan utvide fellesskapet på en måte som også inkluderer mennesker som ikke er fortrolig med nattverd. Da vil det være bedre å avstå fra nattverd – som kan virke ekskluderende, og heller ta inn et "ledd" i liturgien, som kan assosiere til nattverd for dem som er fortrolig med det, og være inkluderende for alle. Ifølge Laugerud er én hypotese at den plassen Gud før hadde i menneskers hverdag hos mange nå er overtatt av de døde. Kroppsbildet kan assosiere til det nære, organiske og levende – og tydeliggjøre at døden ikke er det siste. Det kan kanskje svekke dødens rolle som "arvtaker" for Gud.

Oppsummering:

Kroppsbildet betegner noe nært, organisk og levende – selv om den ikke er det bokstavelig og i biologisk forstand, samtidig som vår jordiske erfaring forteller oss at det finnes mange slags kropper. Kroppsbildet kan assosiere til nattverd for dem som er fortrolig med det, og være inkluderende for alle.

5.5 Hvordan påvirker kristendomsform valg av salmer i en gravferd – er det forskjeller mellom vekkelseskristendom og folkekirkekristendom?

Gitt at Frosta og Åsen kan beskrives med vekkelseskristendom, og Grong og Harran med folkekirkekristendom, så kan følgende sies/trekkes ut fra mine undersøkelser:

Tendensen er at det i perioden 1998 – 2008 er valgt salmer i Frosta og Åsen, sammenlignet med salmer som er valgt i Grong og Harran, som i mindre grad formidler den dodes fellesskap med Herren/Gud (trend uendret), som i mindre grad ikke sier noe om de døde (trend motvirker denne tendensen), som i mindre grad sier noe om mellomtilstanden (trend forsterker denne tendensen), som i større grad formidler et dualistisk syn med skille mellom kropp og sjel (trend forsterker denne tendensen), som i større grad sier noe om dommen på den siste dag (trend

motvirker denne tendensen). Både i Frosta og Åsen (1985 – 2008), og Grong og Harran (1998 – 2014), er det prosentvis økt bruk av salmer fra Sangboken. Det er økende bruk av salmer som ikke sier noe om de døde, og mest i Frosta og Åsen.

7 av de 8 salmer som ikke er benyttet i Frosta og Åsen, men derimot i Grong og Harran, sier ingenting om de døde mellom død og oppstandelse, og én salme formidler himmelen som stedet for den døde. Dette kan tolkes på ulikt vis. Jeg prøver meg på noen tolkninger her. Pårørende er ikke så opptatt av hva som videre skjer med avdøde, eller de ønsker ikke å bli minnet på det. Valget av en av disse 7 salmene skyldes at det er en salme som avdøde og/eller pårørende av en eller annen grunn hadde/har et forhold til. Det er liten grunn til å tro at valget skyldes tradisjon, eller behovet for ikke å skille seg ut, siden det nettopp er ”utradisjonelle” salmer det er snakk om.

For de mest brukte salmene med en forskjell mellom kjønnene på større enn 30 %, er det en tendens til at salmer som ikke sier noe om den døde brukes mer i gravferder til menn/gutter i Grong og Harran sammenslått enn i gravferder til kvinner/jenter samme sted. Likeledes er det en tendens til at salmer som formidler fellesskap mellom den døde og Gud, før eller etter dommen, brukes mer i gravferder til kvinner/jenter i både Frosta og Åsen sammenslått og Grong og Harran sammenslått enn i gravferder til menn/gutter samme sted.

Det er forskjeller når det gjelder hvilke salmer som brukes mest under gravferder i Frosta og Åsen, sammenlignet med Grong og Harran. Gitt at pietismegrensen er slik som jeg har hatt som utgangspunkt, er det sannsynlig at noe av forklaringen på forskjellene skyldes hva som er den dominerende kristendomsform. Jeg hadde forventet at forskjellene skulle være større. Når det ikke er så store forskjeller, kan det tyde på at man finner begge kristendomsformer representert i begge områder. Jeg har også registrert at det er forskjell på bruk av salmer avhengig av avdødes kjønn.

Oppsummering: Jeg tenker at bildet av Kristi kropp kan gi mening og trøst for mennesker enten de tilhører vekkelseskristendom eller folkekirkekristendom. Det blir opp til den enkelte å (eventuelt) definere seg inn i dette kroppsbildet, på samme måte som det forholder seg til kristen tro ellers. Presten/liturgen kan (bare) formidle/peke på/holde fram – resten blir en sak mellom den enkelte og Gud.

5.6 Konklusjon og forslag til ny liturgi.

Gitt at bildet av Kristi kropp – med en aktiv tilstand for både levende og døde – kan forsvares som evangelisk-luthersk teologi, anbefales det tatt med i gravferdsliturgien i Den norske kirke. Jeg mener at dette bildet er inkluderende slik at det kan møte behov hos en sammensatt gruppe av pårørende. Bonhoeffer inkluderer alle mennesker i Kristi kropp. Dette bildet

- bidrar skapelsesteologisk, ved at det gir assosiasjoner til det fysiske og skapte; alle mennesker er skapt av Gud.
- bidrar kristologisk, ved at det har et fokus som åpner for at Kristustroende kan finne trøst i Kristi nærvær, som et lem på Kristi kropp.
- bidrar fellesskaps-/relasjonsmessig som et uttrykk for at det fortsatt eksisterer et forhold til den døde. I Kristi kropp favnes den avdøde inn i fellesskapet av Kristi lemmer, og der også avdødes nære finnes – levende som døde.
- betegner noe nært, organisk og levende; samtidig som vår jordiske erfaring forteller oss at det finnes mange slags kropper er Kristi kropp i bevegelse mot det lovede land.
- kan assosiere til nattverd for dem som er fortrolig med det, og være inkluderende for alle.

Jeg tenker at bildet av Kristi kropp kan gi mening og trøst for mennesker enten de tilhører vekkelseskristendom eller folkekristendom. Det blir opp til den enkelte å (eventuelt) definere seg inn i dette kroppsbildet, på samme måte som det forholder seg til kristen tro ellers.

Forslag til gravferdssalme: N13 537

Forslag til formulering som etterfølger inngangsordene ”Vi er samlet her for å minnes < navnet nevnes >.”:

”Herre Jesus Kristus, la oss alle få være i Ditt fellesskap – i liv og død.”

Forslag til liturgisk ledd/bønn med Kristi kropp, som foreslås lagt før jordpåkastelsen:

Vi er alle lemmer på Kristi kropp. Dersom et lem mangler blir ikke kroppen hel / (For) om ett lem lider, lider alle de andre med (1. Kor. 12,26 a). Vi overgir < navnet nevnes > i Guds hender.

Bonhoeffer sier at Kristus er mellommannen selv i de aller nærmeste relasjoner. Fellesskapet i Kristi kropp favner levende som døde.

6. Litteraturreferanser.

- *Alterbog for den norske Kirke*. F. Beyer's Forlag. Christiania 1889.
- *Alterbok for den norske Kirke*. Selskapet til kristelige andagtsbøkers utgivelse. Kristiania 1920.
- Althaus, Paul. *The Theology of Martin Luther*. Translated by Robert C. Schultz. Fortress Press. Philadelphia 1966.
- Austad, Torleiv. *Tolkning av kristen tro. Metodespørsmål i systematisk teologi*. Høyskoleforlaget. Kristiansand 2008.
- *Bibelen*. Bibelselskapet. Oslo 2011.
- Bonhoeffer, Dietrich. *Etterfølgelse*. Luther Forlag. Oslo 2010.
- Brunvoll, Arve. *Den norske kirkes BEKJENNELSESSKRIFTER*. Lunde Forlag. Oslo 2010.
- Danbolt, Lars Johan. *De sørgende og begravelsesriten. En religionspsykologisk studie*. Uppsala University Library. Uppsala 1998.
- Dietrich, Stephanie, Dokka, Trond Skard og Hegstad, Harald (red.). *Kirke nå. Den norske kirke som evangelisk-luthersk kirke*. Tapir Akademisk Forlag. Trondheim 2011.
- Fyrand, Live. "Nettverkets betydning for døende og pårørende", i Halvorsen, Per (red.), *Når døden blir virkelighet. Omsorg i nærmiljøet ved livets slutt*, s. 73-91. Kommuneforlaget. Oslo 1993.
- Fæhn, Helge. *Gudstjenestelivet i Den norske kirke – fra reformasjonstiden til våre dager*. Universitetsforlaget AS. Oslo 1994.
- Gravem, Peder. *KRL – et fag for alle. KRL-faget som svar på utfordringer i en flerkulturell enhetsskole*. Oplandske Bokforlag. Vallset 2004.
- *Gravferd*. Verbum Forlag. Oslo 2003.
- *Gudstjenestebok for Den norske kirke Del II*. Verbum (Andaktsbokselskapet). Oslo 1992.
- *Gudstjeneste for Den norske kirke*. Eide Forlag AS. Stavanger 2011.
- *Gudstjenester og kirkelige handlinger*, som inneholder "Gravferd", ISBN 82 543 0199 9. Uten angivelse av utgiver og utgivelsesår.
- Halvorsen, Per. "DØDENS MANGE ANSIKTER – Om synet på døden i ulike tros- og livssynssamfunn", i Halvorsen, Per (red.), *Når døden blir virkelighet. Omsorg i nærmiljøet ved livets slutt*, s. 185-200. Kommuneforlaget. Oslo 1993.

- Hegstad, Harald. *Den virkelige kirke. Bidrag til ekklesiologien*. Tapir Akademisk Forlag. Trondheim 2009.
- *Kirkosalmebog, efter offentlig Foranstaltning samlet og udarbejdet ved M. B. Landstad*. Forlagt af J. Dybwad og A. Cammermeyer. Christiania 1871.
- Kjølsvik, Idar og Holmen, Jostein (red.). *HELSE – FRELSE. Samfunnsmedisin og livssyn – et møte*. Høyskoleforlaget. Kristiansand 2008.
- Kjølsvik, Idar. *OLAVSSTEINEN på Stiklestad*. Cappelen Damm Høyskoleforlaget. Kristiansand 2012. (a)
- Kjølsvik, Idar. ”De døde – hvem, hva, hvor?”, s. 101-113 i *Tidsskrift for sjelesorg* 2/2012. (b)
- Kjølsvik, Idar (red.). *Stiklestad mot 2030. Tekster fra nyere Olavsarv*. Utgitt av Olavsarv og estetikk-miljøet ved Høgskolen i Nord-Trøndelag i samarbeid med Forlaget Helse-Frelse. Levanger 2014.
- Laugerud, Tore. ”Sjelens udødelighet og forholdet til de døde – et spiritualitetsperspektiv”, s. 84-100 i *Tidsskrift for sjelesorg* 2/2012.
- Leer-Salvesen, Bjarte. *LEVENDE HÅP. En praktisk-teologisk analyse av 51 presters forkynnelse ved gravferd*. Universitetet i Agder 2011.
- *M. B. Landstads Kirkosalmebok. Revidert og forøket av stiftsprost Gustav Jensen med bistand av en komité*. Storstilet utgave. Andaktsbokselskapets forlag. Oslo 1969.
- *Melodiboken for sangboken Syng for Herren* (revidert utgave), bind I og II. Lunde Forlag og Bokhandel a.s. Oslo 1987.
- Moltmann, Jürgen. *Den Gud som kommer*. Kristen eskatologi. Verbum Förlag AB. Stockholm 1997.
- Mæland, Jens Olav. (red.). *KONKORDIEBOKEN. Den evangelisk-lutherske kirkes bekjennesskrifter*. Lunde Forlag. Oslo 2000.
- Njå, Ådne. ”Helgen her og Helgen hisset er i samme Menighed”. En refleksjon over berettigelsen av overgivelsesbønn og forbønn for døde i en luthersk kontekst med særlig henblikk på Regin Prenters teologi, s. 128-145 i *Norsk Teologisk Tidsskrift* 2/2010.
- *Norsk salmebok*. Verbum (Andaktsbokselskapet). Oslo 1985.
- *Norsk salmebok 2013*. Eide forlag. Stavanger 2013.
- *Nynorsk salmebok for kyrkja og heim og skule*. Kyrkjeutgåva. Det norske samlaget. Oslo 1961.
- Prenter, Regin. *Skabelse og genløsning. Dogmatik*. G.E.C. Gads forlag. København 1967.
- Ricoeur, Paul. ”Hva er en tekst? : å forstå og forklare”, i Sissel Lægroid et al. red./ed. *Hermeneutisk lesebok*. Spartacus, s. 59-84. Oslo 2001.

- *Rop det ut*. Lunde Forlag. Oslo 1982.
- Sagedal, Yngve J. ”Har prester noe å si om livet etter døden?”, s. 10-24 i *Halvårsskrift for praktisk teologi* 1/2001.
- *Salmer 1997*. Tillegg til norsk salmebok. Verbum. Oslo 1997.
- Tanggaard, Per og Dahl, Per Arne. ”Dødkultur og dødsritualer i Norge”, i Halvorsen, Per (red.), *Når døden blir virkelighet. Omsorg i nærmiljøet ved livets slutt*, s. 165-182. Kommuneforlaget. Oslo 1993.
- Traaen, Carl H. ”Til ord skal du bli”, s. 36-49 i *Halvårsskrift for praktisk teologi* 2/2004.
- Undheim, Johan Olav. *Innføring i statistikk for samfunnsvitenskapelige fag*. Universitetsforlaget AS. Oslo 1985.
- Westphal, Merold. *Whose community? Which interpretation? Philosophical hermeneutics for the Church*. Baker Academic. Grand Rapids, Michigan 2009.
- Wulforst, Ingo (ed.). *Spiritualism: A Challenge to the Churches in Europe*. LWF Studies 2004. The Lutheran World Federation. A communion of Churches. Geneva 2004.

7. Vedlegg.

Vedlegg 1: Gravferdsliturgien fra 2002.

Kopiert fra <http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=9268> kl. 13.30 03.04.2014.
(Bokmål)

Gravferd

Gravferdsliturgi vedtatt av Kirkemøtet 4. - 9. november 2002. Denne liturgien er et supplement til ordningen gjengitt i Gudstjenesteboken.

Ved tekstlesninger og Fadervår kan den nyeste bibeloversettelsen, NO 2011, benyttes i stedet for NO1978. Avgjørelse om dette tas av forrettende prest.

1 Klokkeringing

Mens det ringes sammen, tar liturgen plass i koret.

2 Preludium

Som preludium kan det fremføres egnet instrumentalmusikk, korsang eller solosang. Preludiet kan være forspill til første salme.

3 Salme

Denne salmen kan eventuelt flyttes til etter ledd 4.

4 Inngangsort

L Nåde være med dere og fred fra Gud vår Far og Herren Jesus Kristus.

Vi er samlet her for å ta avskjed med (navnet nevnes). Sammen vil vi overgi ham/henne i Guds hender og følge ham/henne til det siste hvilested.

Så høyt har Gud elsket verden at han gav sin Sønn, den enbårne, for at hver den som tror på ham, ikke skal gå fortapt, men ha evig liv. Joh 3,16

Deretter kan liturgen fortsette med et av følgende skriftord:

Enten A

Jesus sier: Kom til meg, alle dere som strever og bærer tunge byrder, så vil jeg gi dere hvile. Matt 11,28

Eller B

Gud sier i sitt ord: Kall på meg på nødens dag, så vil jeg utfri deg, og du skal prise meg. Sal 50,15

5 Inngangsbønn

L La oss be.

Enten A

Fra dypet roper jeg til deg, Herre. Herre, hør min røst! Vend øret til og lytt når jeg trygler og ber. Hvis du vil gjemme på syndeskyld, Herre, hvem kan da bli stående? Men hos deg er tilgivelsen; derfor må vi frykte deg. Jeg venter, ja, håper på Herren, jeg venter på hans ord. Jeg stunder etter Herren mer enn vaktmenn etter morgenen, vaktmenn etter morgenen. Vent på Herren, Israel! For hos Herren er miskunn, hos ham er full forløsning. Herren vil forløse Israel fra alle dets synder. Salme 130,1-5

Eller B

Herre, du har vært en bolig for oss fra slekt til slekt. Før fjellene ble født, før jorden og verden ble til, ja, fra evighet og til evighet er du, Gud. Du lar mennesket bli til støv igjen og sier: "Vend tilbake, menneskebarn!" For tusen år er i dine øyne som dagen i går da den fór forbi, eller som en nattevakt. Lær oss å telle våre dager, så vi kan få visdom i hjertet! Sal 90,1-4.12

Eller C

Min Gud, min Gud, hvorfor har du forlatt meg? Hvorfor er du så langt borte fra meg? Hvorfor hjelper du ikke når jeg klager min nød? Jeg roper om dagen, Gud - du svarer ikke, og om natten, men jeg får ikke ro. Men, Herre, vær ikke langt ifra meg, skynd deg å hjelpe meg, du min styrke Sal 22,2-3.20

Eller D

Hellige Gud, himmelske Far, du råder over liv og død. Når vi skilles fra en av våre kjære, styrk oss da i troen, så vi også ved graven kan håpe på deg.

Herre Jesus Kristus, du trofaste Frelser, som gikk gjennom død og grav for oss. Bli hos oss i vår siste nød og gi oss engang å samles i din Fars hus med deg og alle dine.

Hellige Ånd, du vår trøster i liv og død, fyll alle sørgende med din trøst. Fri oss fra åndelig død, dra alle til deg og gi oss å ha vår skatt i himmelen.

Eller E

Herre vår Gud, hos deg er livets kilde. I ditt lys ser vi lys. I deg er det vi lever, rører oss og er til. Bevar oss i liv og død i din kjærlighet, ved din Sønn Jesus Kristus, vår Herre.

Eller F

Gode Gud, du som ser oss og kjenner oss, kom oss nær med din trøst.

6 Minneord

Et kort minneord holdes av presten eller av en representant for de pårørende. Det bør inneholde noen biografiske momenter med særlig vekt på hva avdødes liv har betydd for dem som stod ham/henne nær, og for andre livssammenhenger han/hun har stått i.

Her kan følge korte hilsminger, pålegging av blomster og/eller krans og eventuelt andre minnehandlinger, som opplesning, musikk, lystenning o. a.

Her kan følge

7 Salme eller musikkinnslag

Eventuelt musikkinnslag kan være vokalt eller instrumentalt.

8 Skriftlesning

L La oss høre hva Guds Ord vitner om livet og døden, om dommen og vårt håp i Jesus Kristus.

Her følger tre lesninger. Tekstene velges slik at de dekker de innholdsmomenter som er nevnt foran.

Tekstene kan leses av liturgen eller av en eller flere andre.

Skriftlesningen avsluttes med:

L Slik lyder Herrens ord.

Her følger eventuelt

9 Salme

Hvis ledd 7 er en salme, kan ledd 9 gå ut.

10 Tale

Kort tale over et av de oppleste skriftordene eller over en annen høvelig tekst.

11 Bønn

L La oss be.

Enten A

L Evige Gud, vår tilflukt i sorgens tid, vær nær med din fred. Styrk oss i troen. Gi oss fremtid og håp. Vi takker deg for (navnet nevnes) og det du gav oss gjennom hans/hennes liv. Barmhjertige Gud, vi overgir ham/henne i dine hender. Du som har skapt oss i ditt bilde og gitt oss Jesus Kristus som vår Frelser, reis oss opp på oppstandelsens dag til evig liv hos deg.

Eller B

L Jesus Kristus, du som lovet å være med oss alle dager inntil verdens slutt, vær du vår styrke og trøst, vårt lys og vår veiviser. La oss alle en gang ved troen på deg få del i oppstandelsens glede.

Eller C

L Evige Gud, himmelske Far, du har i din Sønn, Jesus Kristus, gitt oss seier over døden. Vi ber deg, led oss ved din Hellige Ånd, så vi aldri kommer bort fra deg, men lever vårt liv i troen på din Sønn og engang når fram til det evige liv i ditt rike, ved Jesus Kristus, vår Herre.

Eller D

L Herre Jesus Kristus, du som bar alle våre synder, vi takker deg for din kjærlighet som er sterkere enn døden. Gi oss del i frelsen du vant ved din død og oppstandelse, og før oss med din mektige hånd gjennom liv, død og dom inn til din evige glede.

Eller E

L Himmelske Far, vi takker deg for hva du gav gjennom NN som nå er gått bort. Styrk og trøst alle som sitter i sorg og savn. Vi overgir oss i din sterke hånd. Hjelp oss å leve i samfunn med deg, så vi engang kan fare herifra i fred, ved Jesus Kristus, din Sønn, vår Herre.

Eller F

En bønn som er skrevet med tanke på den situasjon de pårørende og lokalsamfunnet har opplevd i forbindelse med dødsfallet.
Her kan følge

12 I dine hender

A I dine hender, Herre Gud, overgir jeg min ånd.

Du forløser meg, Herre, du trofaste Gud.

I dine hender, Herre Gud, overgir jeg min ånd.

Ære være Faderen og Sønnen og Den Hellige Ånd.

I dine hender, Herre Gud, overgir jeg min ånd.

Dette leddet kan også synges som vekselsang, se Norsk Salmebok 936.

Her kan også følge Simeons lovsang (Luk 2,29-32) enten lest eller sunget, se Norsk Salmebok 909-910.

13 Herrens bønn

L La oss sammen be Herrens bønn.

A Fader vår, du som er i himmelen.

La ditt navn holdes hellig.

La ditt rike komme.

La din vilje skje på jorden som i himmelen.

Gi oss i dag vårt daglige brød.

Forlat oss vår skyld,

som vi òg forlater våre skyldnere.

Led oss ikke inn i fristelse,

men frels oss fra det onde.

For riket er ditt,

og makten og æren i evighet.

Amen.

14 Salme

15 Postludium

Før postludiet kan det fremføres et musikkinnslag, vokalt eller instrumentalt.
Under postludiet bæres kisten ut.

Ved graven:

16 Salme

Her kan følge

17 Skriftlesning

En av følgende tekster som ikke er brukt tidligere i gravferden:

Salme 50,15 Salme 23 Salme 68,21 Salme 121 Matt 11,28 Matt 28,1-10 Åp 1,17b-18 Åp 21,1-5a

Her kan følge

18 Bønn ved gravstedet

I denne bønnen kan liturgen utfylle ”NN” etter anledningen – for eksempel fullt navn, fornavn, vår kjære, vår venn osv.

Enten A

Herre Jesus Kristus, la denne grav være et håpets sted, i troen på deg som stod opp fra de døde.

Eller B

Herre Jesus Kristus, du som selv ble lagt i en grav, gi oss å følge deg i oppstandelsen fra de døde.

Eller C

Herre Jesus Kristus, la NN få hvile i fred under korsets tegn til oppstandelsens morgen. Hjelp oss i liv og død å sette vårt håp til deg.

Eller D

Herre Jesus Kristus, du som selv ble lagt i en grav, la dette stedet være et fredens sted, hvor NN får hvile under korsets tegn til dagen da du kaller alle frem fra gravene. Hjelp oss i liv og død å sette vårt håp til deg.

19 Senkning

Som hovedregel senkes kisten helt ned.

20 Jordpåkastelse

L I Faderens og Sønnens og Den Hellige Ånds navn.

Deretter kaster liturgen tre ganger jord på kisten og sier:

Første gang: Av jord er du kommet.

Andre gang: Til jord skal du bli.

Tredje gang: Av jorden skal du igjen oppstå.

21 Skriftord og velsignelse

Enten A

Vår Herre Jesus Kristus sier: Jeg er oppstandelsen og livet. Den som tror på meg, skal leve om han enn dør. Og hver den som lever og tror på meg, skal aldri i evighet dø. Joh 11,25-26

Eller B

L Lovet være Gud, vår Herre Jesu Kristi Far, han som i sin rike miskunn har født oss på ny og gitt oss et levende håp ved Jesu Kristi oppstandelse fra de døde! 1 Pet 1,3

Vendt mot sørgeskaren:

Ta imot velsignelsen.

Herren velsigne deg og bevare deg.

Herren la sitt ansikt lyse over deg og være deg nådig.

Herren løfte sitt åsyn på deg og gi deg fred. +

22 Salme

Skriftlesninger

Tekstgruppe I

Enten A

L Det står skrevet i Jobs bok, i det 19. kapittel:

Jeg vet at min gjeløser lever;

og som den siste skal han stå frem på jorden.

Når det ikke er noe igjen av min hud,

og mitt kjøtt er tæret bort,

da skal jeg skue Gud.

Jeg skal se ham med egne øyne,

jeg selv og ikke en fremmed.

[Å, jeg fortæres av lengsel!]

Job 19,25-27a.[27b]

Eller B Salme 23 *Eller C* Salme 42,2-4 og 43,2-3.5 *Eller D* Salme 73,23-26

Eller E Salme 103,13-17 *Eller F* Salme 121 *Eller G* Salme 139,1-12.23-24

Eller H Fork 3,1-2.4.6a.11a.14a *Eller I* Jes 49,14-16a *Eller J* Klag 3,22-26

Tekstgruppe II

Enten A Rom 6,3-5 *Eller B* Rom 8,31b-35.38-39 *Eller C* Rom 14,7-12

Eller D 1 Kor 13,8-10.12-13 *Eller E* 1 Kor 15,53-57 *Eller F* 1 Tess 5,8-11a

Eller G Åp 21,1-5a

Tekstgruppe III

Enten A Matt 5,3-10 *Eller B* Matt 28,1-10 *Eller C* Mark 10,13-16

Eller D Luk 12,35-38 *Eller E* Joh 5,24-27 *Eller F* Joh 6,37-40

Eller G Joh 10,14.28-29 *Eller H* Joh 14,1-6

Vedlegg 2: Salmer brukt i hele periodene med data.

Tabell 10: Salmer brukt i Frosta perioden august 1985 – april 2009; totalt 660 gravferder og 116 ulike salmer er benyttet. 1) Ved graven er summen av før og etter jordpåkastelse. Unntaksvis er det forskjellig salme før og etter jordpåkastelsen.

Bruk av salmer, i sum og deres antall i ulike plassering.	Åpning	Før tale	Etter tale	Ved graven 1)	Sum
Så ta da mine hender (MBLrev 865/NoS 608)	2	18	63	297	380
Gud når du til oppbrudd kaller (MBLrev 732/NoS 838)	244	36	13	2	295
O bli hos meg (MBLrev 842/NoS 814)	81	84	108	9	282
Kjærlighet fra Gud (MBLrev 845/NoS 669)	54	86	49	11	200
Lei, milde ljøs (MBLrev 866/NoS 414)	58	58	71	1	188
Å, tenk når engang samles skal (MBLrev 69/NoS 508)	0	0	4	126	130
Nærmere deg, min Gud (MBLrev 863/NoS 468)	8	24	45	51	128
Alltid freidig når du går (MBLrev 864/NoS 416)	15	76	15	14	120
Fager kveldssol smiler (MBLrev 840/NoS 812)	1	18	22	70	111
Deilig er jorden (MBLrev 110/NoS 56)	2	8	46	34	90
Jeg er i Herrens hender (NoS 497)	22	17	26	1	66
Å leva, det er å elska (MBLrev 846/NoS 698)	15	21	24	2	62
Bedre kan jeg ikke fare (MBLrev 744/NoS 836)	14	10	16	5	45
Dype, stille, sterke, milde (MBLrev 13/NoS 552)	19	3	6	0	28
Skriv deg, Jesus, på mitt hjerte (MBLrev 312/NoS 597)	0	25	2	0	27
Blott en dag (NoS 490)	7	11	8	1	27
Navnet Jesus blekner aldri (NoS 86)	13	2	9	0	24
Bred dina vida vingar (NoS 816)	11	4	8	1	24
Jeg er en seiler på livets hav (MBLrev 771/NoS 862)	11	6	5	1	23
Jesus, det eneste, helligste reneste (MBLrev 871/NoS 423)	4	8	9	0	21
Deg være ære (NoS 187)	2	8	7	1	18
Fred til bot for bittert savn (MBLrev 63/NoS 607)	1	15	1	0	17
Her møtes alle veie (MBLrev 741/NoS 826)	0	2	2	11	15
Jeg vet meg en søvn i Jesu navn (MBLrev 640/NoS 856)	3	6	4	1	14
Lykksalig, lykksalig hver sjel som har fred! (MBLrev 848)	1	4	7	1	13
Eg veit i himmerik ei borg (MBLrev 86/NoS 843)	3	4	5	0	12
Den store hvite flokk å se (MBLrev 619/NoS 244)	4	2	4	0	10
Med Jesus vil eg fara (MBLrev 505/NoS 418)	0	5	4	1	10
Velt alle dine veier (MBLrev 198/NoS 460)	3	3	3	1	10
Takk, min Gud, for alt som hende (Sangboken 127)	4	3	3	0	10
Den fyrste song eg høyra fekk (Sangboken 775)	3	6	0	1	10
Dagsens auga sloknar ut (MBLrev 835/NoS 820)	5	2	2	0	9
Tenk når engang den tåke er forsvunnet (MBLrev 886/NoS 855)	0	4	4	1	9
Skal vi møtes hist ved floden (Sangboken 919)	2	0	4	2	8
Lenge jeg vandret langt borte fra deg (Sangboken 208)	0	5	2	0	7
Nu har jeg vunnet (MBLrev 733)	1	2	0	3	6
Jeg så ham som barn med det solrike øye (MBLrev 872/NoS 334)	3	2	1	0	6
Sørg, o kjære Fader, du (MBLrev 561/NoS 303)	2	2	2	0	6
Herre Gud ditt dyre navn og ære (MBLrev 25/NoS 268)	4	1	1	0	6

No livnar det i lundar (MBLrev 395/NoS 765)	1	1	3	1	6
Hjemme i himlen skal ingen mer gråte (S97 146)	3	1	2	0	6
Han tek ikkje glansen av livet (NoS 346)	1	5	0	0	6
Ingen er så trygg i fare (NoS 487)	1	0	4	0	5
Kjærlighet er lysets kilde (MBLrev 206/NoS 223)	0	3	2	0	5
Den siste skilnad er vel sår (MBLrev 742/NoS 847)	1	0	3	0	4
Se, solens skjønne lys og prakt (MBLrev 839/NoS 808)	1	1	2	0	4
Milde Jesus, dine hender (MBLrev 674/NoS 354)	2	2	0	0	4
I himmelen, i himmelen (MBLrev 235/NoS 844)	1	1	2	0	4
Vår Gud han er så fast en borg (MBLrev 243/NoS 295)	0	3	1	0	4
Det er makt i de foldede hender (Sangboken 573)	1	3	0	0	4
Jeg går til himlen (Sangboken 876)	0	1	2	1	4
Hvilken venn vi har i Jesus (NoS 333)	1	1	2	0	4
Alt står i Guds faderhånd (MBLrev 880/NoS 308)	1	2	0	0	3
Høit fra det himmelske høie (MBLrev 859)	2	0	1	0	3
Min død er mig til gode (MBLrev 735)	0	0	2	1	3
Det hev ei rose sprunge (NoS 38)	0	2	1	0	3
Jesus, styr du mine tanker (MBLrev 673/NoS 601)	0	2	0	1	3
Måne og sol, skyer og vind (NoS 943)	0	2	1	0	3
O store Gud, når jeg i undring aner (Sangboken 116)	0	3	0	0	3
Jesus lever, graven brast! (MBLrev 337/NoS 179)	0	0	1	2	3
Til en stad jag är på vandring (där rosor aldrig dör) (Donald Bergagård) ²¹⁰	2	1	0	0	3
Ja, engang mine øyne skal (NoS 863)	0	2	1	0	3
Å, kor djup er Herrens nåde (NoS 336)	0	3	0	0	3
Himmelske Fader, herleg utan like (MBLrev 27/NoS 311)	1	1	0	0	2
No soli bak um blåe fjell (MBLrev 833/NyNoS 655)	0	1	1	0	2
Lær meg å kjenne dine veie (NoS 312)	0	2	0	0	2
Jesus er mitt håp, min trøst (MBLrev 638)	1	1	0	0	2
Så vil vi nu sie hverandre farvel (MBLrev 67)	0	1	1	0	2
Vår siste seng me reider (MBLrev 740)	0	0	2	0	2
Ein båt i stormen duva (MBLrev 202/NoS 470)	0	0	2	0	2
Ser jeg meg i verden om (MBLrev 392/NoS 827)	0	1	1	0	2
Løftene kan ikke svikte (NoS 314)	0	1	1	0	2
Som sol går ned i havet (Se tabell 14)	2	0	0	0	2
Tårnhøye bølger går (NoS 475)	0	2	0	0	2
Jeg løfter opp til Gud min sang (MBLrev 80/NoS 14)	2	0	0	0	2
Salige visshet: Jesus er min (NoS 492)	0	1	1	0	2
Send bud på ham (Sangboken 464)	2	0	0	0	2
Eg ser (Bjørn Eidsvåg) ²¹¹	0	1	1	0	2
Nu har jeg vunden (MBL 626), vers 4-6	0	2	0	0	2
Din, o Jesus, din å være (MBLrev 504/NoS 78)	0	1	0	0	1
Dauden gjennom verdi gjeng (MBLrev 578/NoS 829)	0	1	0	0	1
Lover Herren! Han er nær (MBLrev 14)	0	1	0	0	1
Guds kjærlighet er langt, langt større (Sangboken 76)	0	0	1	0	1
Din fred skal aldri vike (NoS 864)	0	1	0	0	1

²¹⁰ Bergagård, Donald (tekst). Til en stad jag är på vandring (där rosor aldrig dör) (sang).

http://no.wikipedia.org/wiki/Donald_Bergagård, lastet 13.05.2014.

²¹¹ Eidsvåg, Bjørn. <http://www.bjorneidsvag.no/album/passe-gal/sanger/eg-ser>, lastet 05.01.2015.

Du som freden meg forkynner (MBLrev 264/NoS 338)	0	1	0	0	1
Den himmelske lovsang (Sangboken 61)	0	1	0	0	1
Hellig, hellig, hellig! Herre Gud allmechtig (MBLrev 28/NoS 272)	1	0	0	0	1
Hvem vet hvor snart mitt liv skal ende (MBLrev 573/NoS 835)	1	0	0	0	1
Da Jesus satte sjelen fri (NoS 378)	0	0	1	0	1
Hvor salig er den lille flokk (MBLrev 59/NoS 413)	0	1	0	0	1
Det lyser i stille grender (NoS 70)	1	0	0	0	1
Tenk når jeg min Frelser skuer (Sangboken 895)	0	1	0	0	1
Takk at du tok mine byrder (Sangboken 288)	0	0	1	0	1
Til slutning så rekker vi broderskapshånd (MBLrev 66)	0	0	1	0	1
Saligheten er oss nær (MBLrev 160/NoS 84)	1	0	0	0	1
Jesus, Frelser, los du meg (Sangboken 448)	1	0	0	0	1
Fader vår, kom oss i møte (N. Larsen) ²¹²	0	0	1	0	1
Hver dag er en sjelden gave (Sangboken 835)	0	1	0	0	1
Gjør døren høy, gjør porten vid (MBLrev 76/NoS 5)	0	0	1	0	1
Stille, stille, kom å sjå (Se tabell 14)	1	0	0	0	1
Påskemorgen slukker sorgen (MBLrev 338/NoS 184)	0	1	0	0	1
Stjernesangen (Katharina von Schlegel, oversatt av Henry Albert Tandberg) ²¹³	0	0	1	0	1
Han er oppstanden. Halleluja! (NoS 191)	0	1	0	0	1
Velsigna band som bind (NoS 531)	1	0	0	0	1
Mitt hjerte alltid vanker (MBLrev 122/NoS 45)	0	0	1	0	1
Syng kun i din ungdoms vår (Joh. D. Behrens), vers 1 og 2 ²¹⁴	1	0	0	0	1
Jag har hørt om en stad ovan molnen (Rop det ut nr. 184)	0	0	1	0	1
Mor, det navn skal aldri glemmes (R. Vold) ²¹⁵	0	0	0	1	1
I Gud Faders hender (A. M. Kaskinen, oversatt av V. Kristensen) ²¹⁶	0	1	0	0	1
Den dag du gav oss, er til ende (NoS 818)	0	0	1	0	1
Ein fin liten blome i skogen eg ser (NoS 493)	1	0	0	0	1
Stor er din trofasthet, Herre og Fader (N13 322)	0	1	0	0	1
Vem kan segla forutan vind (svensk folkevis) ²¹⁷	1	0	0	0	1
Himlen blåner for vårt øye (N13 296)	0	1	0	0	1
Tiden svinner, tiden rinner (MBLrev 154/NoS 254)	0	1	0	0	1
Nå er det morgen (N13 801)	1	0	0	0	1

²¹² Larsen, N. Fader vår, kom oss i møte (hymne).

http://www.fuglerudbegravelsesbyraa.no/nor/produkter/musikk_sanghefter/solosanger/hymne_fader_vaar_n_larsen, lastet 13.05.2014.

²¹³ Von Schlegel, Katharina (tekst), norsk tekst av Henry Albert Tandberg. Stjernesangen.

http://kristen-tro.origo.no/-/bulletin/show/496220_stjernesangen?ref=checkpoint, lastet 13.05.2014.

²¹⁴ Behrens, Joh. D. (tekst). Syng kun i din ungdoms vår (sang).

http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/id/119103/fordypning_dahle.pdf, lastet 13.05.2014.

²¹⁵ Vold, Reidun (tekst). Mor, det navn skal aldri glemmes (dikt). <http://nettforlaget.net/gb/navn/sinlang/se.cgi>, lastet 13.05.2014.

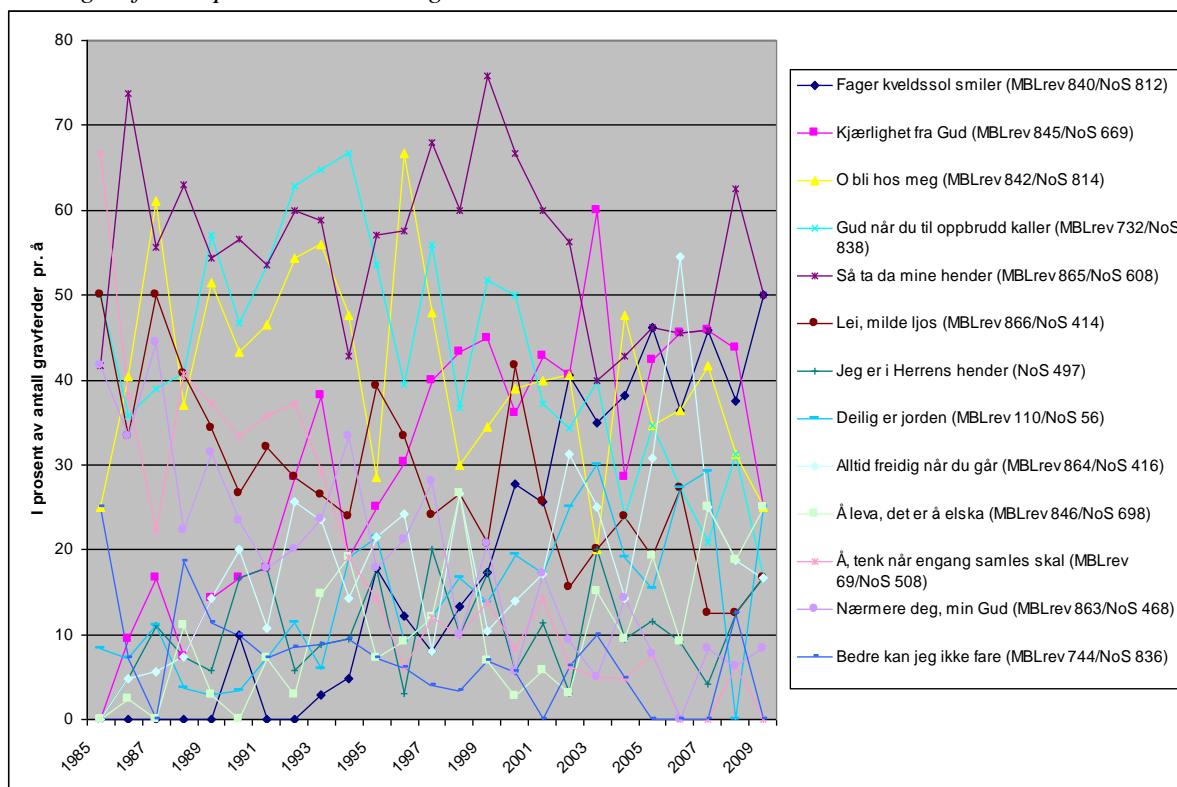
²¹⁶ Kaskinen, Anna Mari (tekst), oversatt av Vidar Kristensen. I Gud Faders hender er jeg glad og fri (sang).

<http://randianette.blogspot.no/2008/04/i-gus-faders-hender.html>, lastet 13.05.2014.

²¹⁷ Svensk folkevis. Vem kan segla forutan vind.

http://sv.wikipedia.org/wiki/Vem_kan_segla_f%C3%B6rutan_vind%3F, lastet 13.05.2014.

Figur 7: Utvikling over år for de 13 mest brukte salmer i Frosta i perioden august 1985 – april 2009. Antall gravferder pr. år varierer en god del.

Tabell 11: Salmer brukt i Åsen perioden oktober 1961 – oktober 2008; totalt 477 gravferder og 97 ulike salmer er benyttet. 1) Ved graven er summen av før og etter jordpåkastelse. De første årene i perioden var det vanlig å ha forskjellige salmer før og etter jordpåkastelsen, mens de siste årene er det unntaksvis at det er forskjellig salme før og etter. Overgangen skjer ved årsskiftet 1981 – 1982. Ved samme årsskifte skjer det en annen tydelig endring i gravferdsprogrammene ved at åpningssalme kommer inn. 2) "Mellom" er aktuell der det er en salme etter "Etter tale" og før "Ved graven"; noen ganger kalt "Etter kranspåleggingen", eller "Utgang". Dette brukes ved enkelte gravferder de første årene av perioden, men opphører ved årsskiftet 1981 – 1982.

Bruk av salmer, i sum og deres antall i ulike plassering.	Åpning	Før tale	Etter tale	Ved graven 1)	Mellom 2)	Sum
Så ta da mine hender (MBLrev 865/NoS 608)	1	15	47	192	3	258
Gud når du til oppbrudd kaller (MBLrev 732/NoS 838)	100	75	20	0	3	198
Lei, milde ljøs (MBLrev 866/NoS 414)	32	65	70	6	5	178
O bli hos meg (MBLrev 842/NoS 814)	29	47	80	20	0	176
Å, tenk når engang samles skal (MBLrev 69/NoS 508)	0	2	2	146	0	150
Nærmere deg, min Gud (MBLrev 863/NoS 468)	3	22	30	44	3	102
Kjærlighet fra Gud (MBLrev 845/NoS 669)	38	25	26	4	1	94
Fager kveldssol smiler (MBLrev 840/NoS 812)	3	9	26	51	0	89
Alltid freidig når du går (MBLrev 864/NoS 416)	8	43	10	2	0	63
Deilig er jorden (MBLrev 110/NoS 56)	2	5	27	10	2	46
Jeg vet meg en søvn i Jesu navn (MBLrev 640/NoS 856)	4	18	8	9	0	39
Bedre kan jeg ikke fare (MBLrev 744/NoS 836)	0	3	15	10	1	29
Jeg er i Herrens hender (NoS 497)	8	7	11	0	0	26
Dype, stille, sterke, milde (MBLrev 13/NoS 552)	10	13	1	1	0	25
Jesus, det eneste, helligste reneste (MBLrev 871/NoS	3	13	9	0	0	25

423)						
Her møtes alle veie (MBLrev 741/NoS 826)	0	0	0	24	0	24
Å leva, det er å elska (MBLrev 846/NoS 698)	7	6	10	1	0	24
Navnet Jesus blekner aldri (NoS 86)	10	7	4	0	0	21
Skriv deg, Jesus, på mitt hjerte (MBLrev 312/NoS 597)	0	19	0	0	0	19
Deg være ære (NoS 187)	3	5	9	1	0	18
Fred til bot for bittert savn (MBLrev 63/NoS 607)	0	4	1	7	5	17
Eg veit i himmerik ei borg (MBLrev 86/NoS 843)	4	4	3	5	0	16
Skal vi møtes hist ved floden (Sangboken 919)	1	1	5	5	0	12
Med Jesus vil eg fara (MBLrev 505/NoS 418)	0	3	3	4	0	10
Velt alle dine veier (MBLrev 198/NoS 460)	4	2	4	0	0	10
Tenk når engang den tåke er forsvunnet (MBLrev 886/NoS 855)	0	3	0	7	0	10
Lykksalig, lykksalig hver sjel som har fred! (MBLrev 848)	3	1	4	0	1	9
Bred dina vida vingar (NoS 816)	1	4	4	0	0	9
Blott en dag (NoS 490)	5	2	1	0	0	8
Den siste skilnad er vel sår (MBLrev 742/NoS 847)	0	2	2	2	1	7
Den store hvite flokk å se (MBLrev 619/NoS 244)	3	3	1	0	0	7
No soli bak um blåe fjell (MBLrev 833/NyNoS 655)	0	0	3	3	1	7
Herre Gud ditt dyre navn og ære (MBLrev 25/NoS 268)	1	3	2	1	0	7
Takk, min Gud, for alt som hende (Sangboken 127)	1	3	1	0	1	6
En dalende dag, en stakket stund (MBLrev 386/NoS 830)	0	2	2	2	0	6
Ljos yver grav (MBLrev 342/NoS 188)	0	0	0	6	0	6
Dauden gjennom verdi gjeng (MBLrev 578/NoS 829)	1	0	0	0	4	5
Jeg er en seiler på livets hav (MBLrev 771/NoS 862)	1	2	2	0	0	5
Jeg så ham som barn med det solrike øye (MBLrev 872/NoS 334)	2	1	2	0	0	5
Sørg, o kjære Fader, du (MBLrev 561/NoS 303)	1	1	3	0	0	5
Den fyrste song eg høyra fekk (Sangboken 775)	2	2	0	1	0	5
Det er makt i de foldede hender (Sangboken 573)	2	0	3	0	0	5
I himmelen, i himmelen (MBLrev 235/NoS 844)	0	1	3	0	0	4
Dagsens auga sloknar ut (MBLrev 835/NoS 820)	1	1	1	1	0	4
Renn opp over grav, du signa sol (MBLrev 642/NoS 859)	0	0	0	4	0	4
Venner samlet om min bære (Se tabell 14)	1	2	1	0	0	4
Ingen er så trygg i fare (NoS 487)	2	1	0	0	0	3
Vår Gud han er så fast en borg (MBLrev 243/NoS 295)	0	1	1	1	0	3
No livnar det i lundar (MBLrev 395/NoS 765)	1	2	0	0	0	3
Jesus, du er den himmelveg (Sangboken 24)	0	1	1	1	0	3
Hos Gud er evig glede (MBLrev 380/NoS 444)	1	1	1	0	0	3
Ikke en spurv til jorden (NoS 454)	1	1	1	0	0	3
Se, solens skjønne lys og prakt (MBLrev 839/NoS 808)	2	0	0	0	0	2
Jesus, styr du mine tanker (MBLrev 673/NoS 601)	0	1	0	1	0	2
Måne og sol, skyer og vind (NoS 943)	0	2	0	0	0	2
Når mitt øye, trett av møye (MBLrev 493/NoS 849)	0	1	1	0	0	2
Hvem vet hvor snart mitt liv skal ende (MBLrev 573/NoS 835)	0	2	0	0	0	2

Kjærlighet er lysets kilde (MBLrev 206/NoS 223)	1	0	1	0	0	2
Jeg løfter opp til Gud min sang (MBLrev 80/NoS 14)	0	1	1	0	0	2
Han er oppstanden. Halleluja! (NoS 191)	0	1	1	0	0	2
Ditt barn eg no vil vera (Sangboken 905)	0	0	0	0	2	2
Fader, vi takker deg for alt godt! (Se tabell 14)	0	1	1	0	0	2
Legg meg ned forutan gråt (Se tabell 14)	2	0	0	0	0	2
Himmelske Fader, herleg utan like (MBLrev 27/NoS 311)	0	0	1	0	0	1
Alt står i Guds faderhånd (MBLrev 880/NoS 308)	0	1	0	0	0	1
Lær meg å kjenne dine veie (NoS 312)	1	0	0	0	0	1
Milde Jesus, dine hender (MBLrev 674/NoS 354)	0	0	1	0	0	1
Nu har jeg vunnet (MBLrev 733)	0	0	1	0	0	1
Vår siste seng me reider (MBLrev 740)	0	0	0	1	0	1
Love Herren! Han er nær (MBLrev 14)	1	0	0	0	0	1
Jesus lever, graven brast! (MBLrev 337/NoS 179)	0	1	0	0	0	1
Hvor salig er den lille flokk (MBLrev 59/NoS 413)	0	1	0	0	0	1
Han tek ikkje glansen av livet (NoS 346)	1	0	0	0	0	1
Så vide om land som sol mon gå (MBLrev 93/NoS 332)	0	0	1	0	0	1
Hvilken venn vi har i Jesus (NoS 333)	0	1	0	0	0	1
Påskemorgen slukker sorgen (MBLrev 338/NoS 184)	0	0	1	0	0	1
Stjernesangen (Katharina von Schlegel, oversatt av Henry Albert Tandberg) ²¹⁸	0	1	0	0	0	1
Den dag du gav oss, er til ende (NoS 818)	0	0	1	0	0	1
Ein fin liten blome i skogen eg ser (NoS 493)	0	1	0	0	0	1
Med sorg vi hans legeme gjemmer (MBLrev 738)	0	0	0	1	0	1
Fra evighetsrikets have (MBLrev 850)	0	1	0	0	0	1
Eg lengtar så heim (Sangboken 859)	0	1	0	0	0	1
Å Gud velsigne kvar og ein (MBLrev 855)	0	1	0	0	0	1
Å, at jeg kunne min Jesus prise (Sangboken 131)	0	0	1	0	0	1
Akk, en plass er tom! (MBLrev 856)	0	1	0	0	0	1
Nu Gud skje lov at stunden (MBLrev 737)	0	0	1	0	0	1
Dei stille i landet (MBLrev 660)	0	0	1	0	0	1
Klippe, du som brast for meg (MBLrev 321/NoS 124)	0	0	1	0	0	1
Da jeg trengte en neste (NoS 707)	0	1	0	0	0	1
Jeg råde vil alle i ungdommens dager (NoS 396)	0	0	1	0	0	1
Å salige stund uten like (MBLrev 860/NoS 189)	0	1	0	0	0	1
Nå er den hellige time (N13 68)	0	1	0	0	0	1
Gje meg handa di, ven, når det kveldar (Sondre Bratland (tekst), irsk folketone) ²¹⁹	0	1	0	0	0	1
Ditt sinn monne flyve så vide omkring (Arne Paasche Aasen (tekst)) ²²⁰	1	0	0	0	0	1
Jeg vet en deilig have (Lindeman (melodi)) ²²¹	0	0	0	1	0	1

²¹⁸ Von Schlegel, Katharina (tekst), norsk tekst av Henry Albert Tandberg. Stjernesangen.

http://kristen-tro.origo.no/-/bulletin/show/496220_stjernesangen?ref=checkpoint, lastet 13.05.2014.

²¹⁹ Bratland, Sondre (tekst), irsk folketone. Gje meg handa di, ven, når det kveldar (sang).

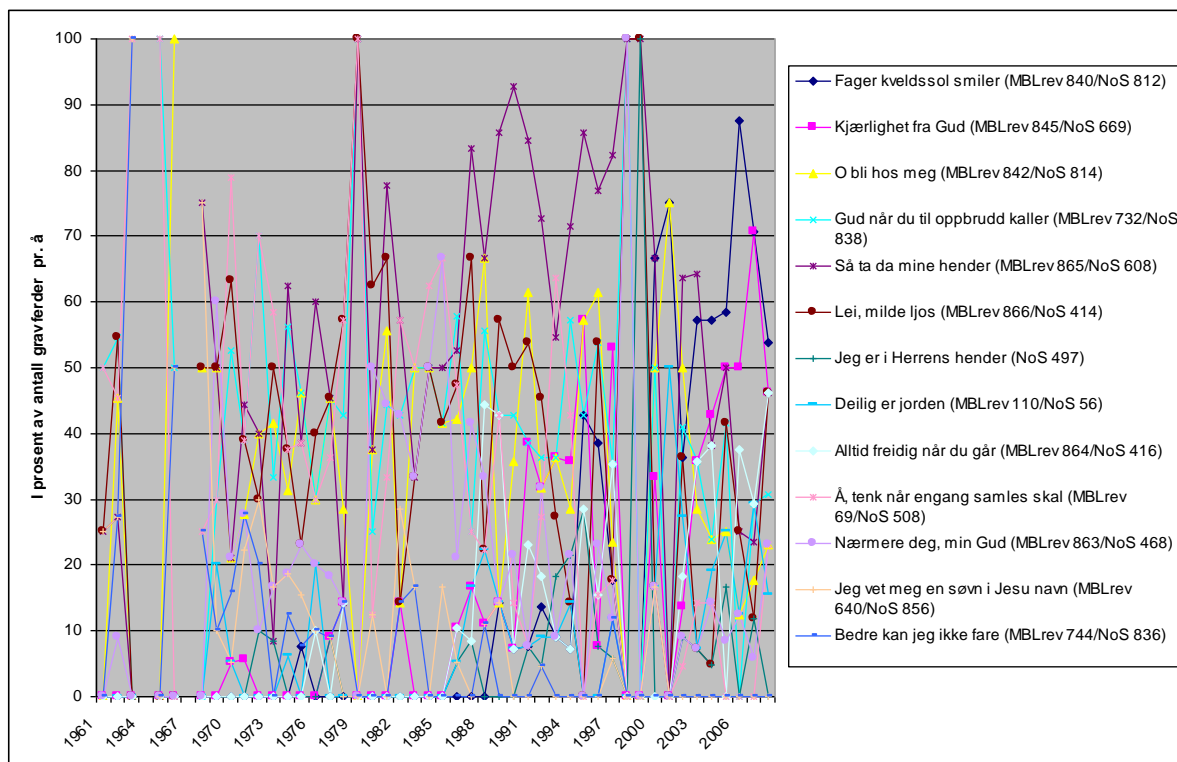
http://www.liebegravelse.no/lier/lier_begravelsesbyraa/seremonien/musikk/solosanger/gje_meg_handa_di_ven_i_rsk_folketone_bratland, lastet 26.05.2014.

²²⁰ Paasche Aasen, Arne (tekst). De nære ting (sang).

<http://vgd.no/samfunn/religion-og-livssyn/tema/1596600/innlegg/>, lastet 26.05.2014.

Som en herlig guddomskilde (Bloom (tekst)/Olsen (melodi)) ²²²	0	1	0	0	0	1
Var jeg dog over, mine med (Se tabell 14)	0	0	0	0	1	1

Figur 8: Utvikling over år for de 13 mest brukte salmer i Åsen i perioden oktober 1961 – oktober 2008. Antall gravferder pr. år varierer svært mye mellom enkelte år. Det er ingen gravferder i årene 1964 og 1967.

Tabell 12: Salmer brukt i Grong i perioden september 1997 – oktober 2014; totalt 230 gravferder og 52 ulike salmer er benyttet.

Bruk av salmer, i sum og deres antall i ulike plassering.	Åpning	Før tale	Etter tale	Ved graven	Sum
Fager kveldssol smiler (MBLrev 840/NoS 812)	0	1	7	139	147
Kjærlighet fra Gud (MBLrev 845/NoS 669)	42	39	20	2	103
O bli hos meg (MBLrev 842/NoS 814)	21	24	55	0	100
Gud når du til oppbrudd kaller (MBLrev 732/NoS 838)	90	2	2	0	94
Så ta da mine hender (MBLrev 865/NoS 608)	2	9	12	65	88
Lei, milde ljøs (MBLrev 866/NoS 414)	11	26	7	0	44
Jeg er i Herrens hender (NoS 497)	0	18	24	0	42
Blott en dag (NoS 490)	16	17	8	1	42
Deilig er jorden (MBLrev 110/NoS 56)	3	5	26	1	35

²²¹ Lindeman (melodi; ukjent tekstforfatter). Jeg vet en deilig have (salme).

<http://www.buskerudbegravelse.no/gsb/view/Musikk-sang-og-salmer/243>, lastet 28.12.2014.

²²² Bloom (tekst)/Olsen (melodi). Som en herlig guddomskilde (salme).

http://www.buskerudbegravelse.no/nor/buskerud_begravelsbyraa_drammen/seremonien/musikk/salmer/som_en_herlig_guddomskilde_olsen_bloom, lastet 26.05.2014.

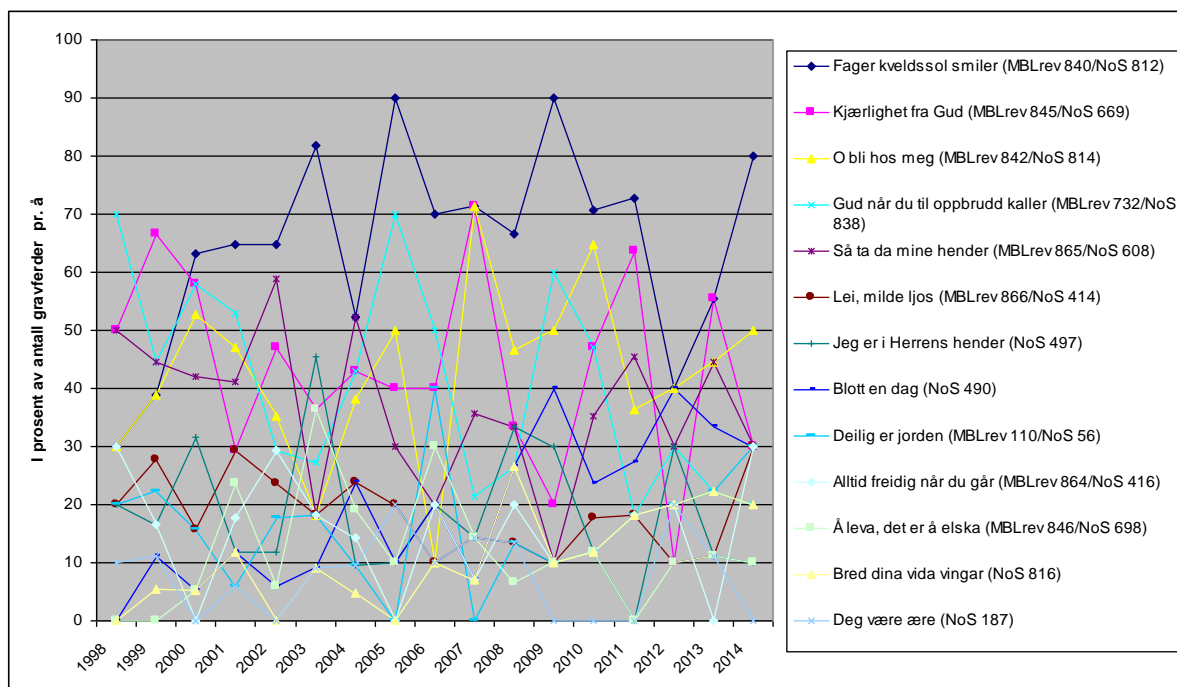
Alltid freidig når du går (MBLrev 864/NoS 416)	5	20	9	1	35
Å leva, det er å elska (MBLrev 846/NoS 698)	7	13	6	1	27
Bred dina vida vingar (NoS 816)	1	7	15	0	23
Deg være ære (NoS 187)	2	5	9	1	17
Nærmere deg, min Gud (MBLrev 863/NoS 468)	2	6	4	1	13
Med Jesus vil eg fara (MBLrev 505/NoS 418)	3	3	3	1	10
No livnar det i lundar (MBLrev 395/NoS 765)	4	3	2	1	10
Det er makt i de foldede hender (Sangboken 573)	3	4	2	0	9
Å, tenk når engang samles skal (MBLrev 69/NoS 508)	0	0	0	7	7
Ingen er så trygg i fare (NoS 487)	2	1	2	1	6
Milde Jesus, dine hender (MBLrev 674/NoS 354)	3	2	0	0	5
O store Gud, når jeg i undring aner (Sangboken 116)	1	2	2	0	5
Takk, min Gud, for alt som hende (Sangboken 127)	0	3	1	0	4
Herre Gud ditt dyre navn og ære (MBLrev 25/NoS 268)	0	3	1	0	4
Bedre kan jeg ikke fare (MBLrev 744/NoS 836)	1	2	0	0	3
Eg veit i himmerik ei borg (MBLrev 86/NoS 843)	0	0	3	0	3
Navnet Jesus blekner aldri (NoS 86)	2	1	0	0	3
Vær meg nær, å Gud (NoS 389)	1	2	0	0	3
Jesus, det eneste, helligste reneste (MBLrev 871/NoS 423)	1	0	1	0	2
Her møtes alle veie (MBLrev 741/NoS 826)	0	0	1	1	2
Velt alle dine veier (MBLrev 198/NoS 460)	2	0	0	0	2
Mitt hjerte alltid vanker (MBLrev 122/NoS 45)	0	2	0	0	2
Jeg vet en deilig have (Lindeman (melodi)) ²²³	0	1	0	1	2
Dype, stille, sterke, milde (MBLrev 13/NoS 552)	0	1	0	0	1
Jeg vet meg en søvn i Jesu navn (MBLrev 640/NoS 856)	1	0	0	0	1
Skriv deg, Jesus, på mitt hjerte (MBLrev 312/NoS 597)	1	0	0	0	1
Lykksalig, lykksalig hver sjel som har fred! (MBLrev 848)	0	0	1	0	1
Så vil vi nu sie hverandre farvel (MBLrev 67)	0	0	1	0	1
Det hev ei rose sprunge (NoS 38)	0	1	0	0	1
Jeg er en seiler på livets hav (MBLrev 771/NoS 862)	1	0	0	0	1
Måne og sol, skyer og vind (NoS 943)	0	1	0	0	1
Din fred skal aldri vike (NoS 864)	0	0	1	0	1
Jeg så ham som barn med det solrike øye (MBLrev 872/NoS 334)	0	1	0	0	1
Vår Gud han er så fast en borg (MBLrev 243/NoS 295)	0	1	0	0	1
Kjærlighet er lysets kilde (MBLrev 206/NoS 223)	0	1	0	0	1
Den fyrste song eg høyra fekk (Sangboken 775)	1	0	0	0	1
Han tek ikkje glansen av livet (NoS 346)	0	1	0	0	1
Hvilken venn vi har i Jesus (NoS 333)	0	0	1	0	1
Ikke en spurv til jorden (NoS 454)	0	0	1	0	1
Jeg vet en hvile så skjønn og lang (Sangboken 878)	0	0	1	0	1
Å salige stund uten like (MBLrev 860/NoS 189)	1	0	0	0	1
Guds kjærleik er som stranda og som graset (NoS 727)	0	0	1	0	1
Han er min sang og min glede (Rop det ut ²²⁴ nr. 127)	0	1	0	0	1

²²³ Lindeman (melodi; ukjent tekstforfatter). Jeg vet en deilig have (salme).

<http://www.buskerudbegravelse.no/gsb/view/Musikk-sang-og-salmer/243>, lastet 28.12.2014.

²²⁴ *Rop det ut*. Lunde Forlag. Oslo 1982.

Figur 9: Utvikling over år for de 13 mest brukte salmer i Grong i perioden september 1997 – oktober 2014.

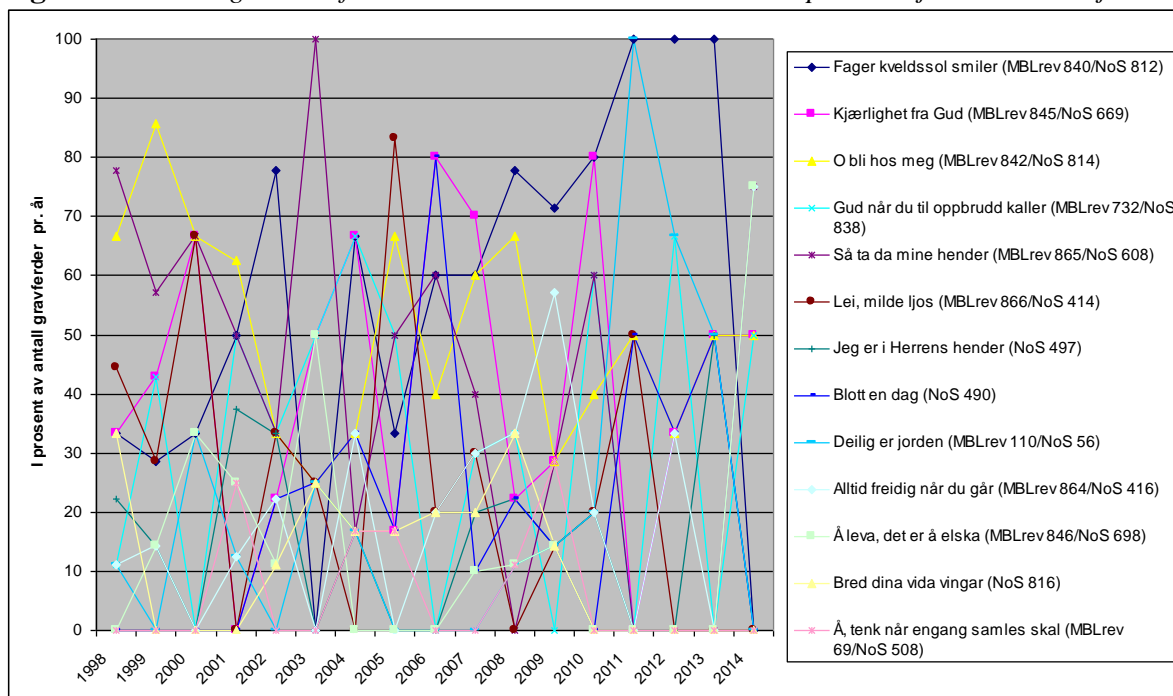

Tabell 13: Salmer brukt i Harran i perioden januar 1998 – juli 2014; totalt 99 gravferder og 33 ulike salmer er benyttet.

Bruk av salmer, i sum og deres antall i ulike plassering.	Åpning	Før tale	Etter tale	Ved graven	Sum
Fager kveldssol smiler (MBLrev 840/NoS 812)	0	1	5	49	55
O bli hos meg (MBLrev 842/NoS 814)	18	9	25	0	52
Så ta da mine hender (MBLrev 865/NoS 608)	0	2	4	37	43
Kjærlighet fra Gud (MBLrev 845/NoS 669)	12	20	8	0	40
Gud når du til oppbrudd kaller (MBLrev 732/NoS 838)	30	3	0	0	33
Lei, milde ljøs (MBLrev 866/NoS 414)	5	16	3	0	24
Alltid freidig når du går (MBLrev 864/NoS 416)	6	13	2	2	23
Jeg er i Herrens hender (NoS 497)	2	4	11	0	17
Blott en dag (NoS 490)	6	6	5	0	17
Bred dina vida vingar (NoS 816)	2	6	6	0	14
Deilig er jorden (MBLrev 110/NoS 56)	0	1	12	0	13
Å leva, det er å elska (MBLrev 846/NoS 698)	7	3	2	1	13
Å, tenk når engang samles skal (MBLrev 69/NoS 508)	0	0	0	7	7
Nærmere deg, min Gud (MBLrev 863/NoS 468)	2	0	1	1	4
Eg veit i himmerik ei borg (MBLrev 86/NoS 843)	0	0	4	0	4
Navnet Jesus blekner aldri (NoS 86)	0	4	0	0	4
O store Gud, når jeg i undring aner (Sangboken 116)	1	3	0	0	4
Herre Gud ditt dyre navn og ære (MBLrev 25/NoS 268)	1	2	1	0	4
Ingen er så trygg i fare (NoS 487)	1	1	1	0	3
Deg være ære (NoS 187)	0	0	3	0	3
Jeg vet meg en søvn i Jesu navn (MBLrev 640/NoS 856)	0	1	1	0	2
Bedre kan jeg ikke fare (MBLrev 744/NoS 836)	0	0	2	0	2

Med Jesus vil eg fara (MBLrev 505/NoS 418)	2	0	0	0	2
Velt alle dine veier (MBLrev 198/NoS 460)	1	1	0	0	2
No livnar det i lundar (MBLrev 395/NoS 765)	0	0	1	1	2
Himmelske Fader, herleg utan like (MBLrev 27/NoS 311)	1	0	0	0	1
Jeg så ham som barn med det solrike øye (MBLrev 872/NoS 334)	0	1	0	0	1
Den fyrste song eg høyra fekk (Sangboken 775)	1	0	0	0	1
Det er makt i de foldede hender (Sangboken 573)	0	1	0	0	1
I dine hender, Fader blid (NoS 596)	0	0	1	0	1
Vær meg nær, å Gud (NoS 389)	1	0	0	0	1
Morgon mellan fjällen (Se tabell 14)	0	0	1	0	1
Det er så yndig å følges ad (MBLrev 844)	0	1	0	0	1

Figur 10: Utvikling over år for de 13 mest brukte salmer i Harran i perioden januar 1998 – juli 2014.

Grunnlagsdata for følgende analyse finnes i tabell 10 – 13 over. Når det gjelder åpningssalme (Åsen fra 1982), er det ”Gud når du til oppbrudd kaller” som utmerker seg spesielt både i Frosta og Åsen. Den er brukt ca. tre ganger så ofte som nummer to på lista, og det gjelder også begge steder. Den er mye brukt i hele periodene som er tilgjengelig for både Frosta og Åsen. I Åsen er ”Kjærlighet fra Gud”, ”Lei, milde ljøs” og ”O bli hos meg” de tre nærmeste konkurrentene (i synkende rekkefølge etter bruken), og der førstnevnte er mest brukt i siste del av perioden, mens de to andre er mest brukt i første del av perioden. I Frosta er ”O bli hos meg”, ”Lei, milde ljøs” og ”Kjærlighet fra Gud” de tre nærmeste konkurrentene (i synkende rekkefølge etter bruken). Også i Frosta brukes ”Kjærlighet fra Gud” økende mot slutten av perioden, mens de to andre ser ut til å brukes noe mindre mot slutten av perioden. Det er de samme fire salmene som topper lista i Frosta og Åsen, men med forskjellig rekkefølge på nummer to, tre og fire. Av disse fire salmene er det ”Lei, milde ljøs” som ikke er med blant de fire mest brukte i Grong og Harran.

Det er forskjell mellom Frosta og Åsen når det gjelder hvilke salmer som er mest brukt før tale. I Frosta er ”Kjærlighet fra Gud” mest brukt, tett fulgt av ”O bli hos meg”. Deretter følger ”Alltid freidig når du går” og ”Lei, milde ljøs”. I Åsen er ”Gud når du til oppbrudd kaller” mest brukt. Deretter følger ”Lei, milde ljøs”, ”O bli hos meg” og ”Alltid freidig når du går”. I Grong og Harran kommer ”Kjærlighet fra Gud” og ”Lei, milde ljøs” på første- og andreplass; ”O bli hos meg” og ”Alltid freidig når du går” kommer på tredje- og fjerdeplass, men med motsatt rekkefølge i de to soknene.

Som salme etter tale er det ”O bli hos meg” som topper lista. På de neste plassene følger ”Lei, milde ljøs” og ”Så ta da mine hender”. Dette er likt for både Frosta og Åsen. På de neste plassene kommer ”Nærmere deg, min Gud”, ”Deilig er jorden” og ”Kjærlighet fra Gud”; felles for begge steder, men med ulik rekkefølge. I Åsen kommer ”Fager kveldssol smiler” på delt plass med ”Kjærlighet fra Gud”. I Grong og Harran er ”O bli hos meg”, ”Deilig er jorden”, ”Jeg er i Herrens hender” og ”Kjærlighet fra Gud” de fire mest brukt, nevnt i synkende rekkefølge, og dette er likt i begge soknene.

Når det gjelder salme benyttet ved grava, har det foregått en endring over tid. ”Å, tenk når engang samles skal” og ”Nærmere deg, min Gud” har hatt en betydelig prosentandel i Frosta og Åsen, men de er blitt lite brukt de siste årene av de aktuelle periodene. Til gjengjeld har ”Så ta da mine hender” og ”Fager kveldssol smiler” blitt mye brukt de siste årene. ”Så ta da mine hender” er den salmen som er brukt i alle sokn i nesten alle år, og som fortsatt benyttes mye. I Grong og Harran er det ”Så ta da mine hender” og ”Fager kveldssol smiler” som er de dominerende salmene ved grava i den aktuelle perioden.

Tabell 14: Oversikt over salmer som jeg ikke har funnet i salmebøker eller på internett. Jeg har streket under strofer i enkelte salmer for å framheve teksten.

Frosta	
Som sol går ned i havet	<p>Som sol går ned i havet, så går den sjel til ro. Hvis synd er dypt begravet, ved Jesu Kristi tro. Så finner sjelen hvile i Herrens dype sår. Den kan i døden smile, den fikk sitt nådens år.</p> <p>O død, din brådd er borte, jeg frykter ikke mer for dine skygger sorte, jeg himlen åpen ser. O helvede, din seier, hvor er den blevet av? Ditt bytte Herren eier, brutt er din herskerstav!</p> <p>Som sol står opp av havet, i deilig stråleglans. - O Gud, så rikt begavet, så lys i morgenglans. Skal jeg stå opp av døde, en kronet Jesu brud, og gå til salig møte, til evig liv hos Gud!</p>
Stille, stille, kom å sjå	<p><i>Stille, stille, kom å sjå. Mor på bære ligg og drøyer. Ingen smerte kan deg nå. Fred i frå ditt andlet strøyer. Sola stillt i hav seig ned. Trøyte sjel har funne fred.</i></p> <p><i>Stille var di ferd på jord. Høgt og heilag var ditt yrke. Heimen var ditt tempelkor. Offer var den store styrke. Sol du spreidde all din gang. Blomar blømde på din vang.</i></p> <p><i>Aldri meir ditt andlet sjå, aldri meir ditt namn du nemner, aldri meir din kjærleik få, aldri meir ditt barn du femner. Moder jord deg tar i famn. Kvil i fred i Jesu namn.</i></p> <p><i>Døden er kje gru og natt. Jesus Krist har vunne siger. Du som sover, vaknar att. Glad og sæl or grav du stiger. Unn oss, Herre, da å få alle våre kjære sjå.</i></p>

Åsen	
<p>Venner samlet om min bære</p> <p>Denne er benyttet i to ulike varianter.</p>	<p><i>Venner samlet om min bære, hør i dag mitt siste ord. Éngang rinner siste tåre, alle er og bliver jord. Siste time ingen vet, søstre, brødre, vær beredt!</i></p> <p><i>Dekk meg til og la meg hvile, o, jeg er så trett, så trett! Tidens jammer, syndens pile når ei hit til denne plett. Hver en smerte her er glemt, jeg i Herrens fred er gjemt.</i></p>
	<p>Slekt og venner om min bære hør i dag mitt siste ord: En gang rinner siste tåre, alle er og bliver jord. Siste time ingen vet. Venner, alle, vær beredt!</p> <p>Bær meg ut på broderarme, ta min siste takk farvel! Takk for trofast hjertevarme, takk for alt! Farvel, farvel! Bær meg ut og senk meg ned under bønn i Herrens fred!</p>
<p>Fader, vi takker deg for alt godt!</p>	<p><i>Fader, vi takker deg for alt av godt! Ditt solskinn stråler på hytte og slott. Takk for hver helsestund! Takk for hvert smil om munn! Takk for hver sorg, når kun din favn er nått!</i></p> <p><i>Takk for det daglig* brød, som du oss gav! Takk for hver venn du bød til støttestav! Takk for hvert vingeslag oppad mot lysets dag! Takk for hver sannhetssak seier du gav!</i></p> <p><i>Fader vi beder deg: Synden vår glem! Vekk oss, og led oss så videre frem! Mer av det mot som stred, mere av kjærlighet, mere av himlens fred i våre hjem!</i></p>

<p>Legg meg ned forutan gråt</p>	<p><i>Mel: Jesus er mitt håp...</i> Legg meg ned forutan gråt vener følg meg utan tåre. Han som styrde livsens båt skal og greia dødens bære. <u>Jorda skal få att sitt lån</u> <u>eg er heime hos Guds son.</u></p> <p>Kjære vener, når eg går lat meg fylgje nokre blomar. Lat det vitna om den vår som held fram i sol og sommar. <u>Syng ein salme så til sist</u> <u>eg syng med hos Jesus Krist.</u></p> <p>Kveitekornet lagd i mold døyr, men sjå kor Gud det lagar. Fram på hausten mange fold herleg over åkrar svagar. Jorda skal sitt lån få att. Livet stig or dødens natt.</p>						
<p>Var jeg dog over, mine med</p>	<p>Var jeg dog over, mine med, og alle Guds venner kjære! Var vi dog inn ad landets led, å hvor jeg glad skulle være! Da er jeg evig frelst og fri, møye og kamp er da forbi, der er ei annet enn glede.</p>						
<p>Harran</p>							
<p>Morgon mellan fjällen</p>	<table border="0"> <tr> <td data-bbox="632 1420 893 1581"> Morgon mellan fjällen. Hör, hur beck och flod, sorlande mot hällen, sjunger: Gud er god. Gud er god. </td> <td data-bbox="963 1420 1225 1581"> Själ, vak upp och svara dem med nyfött mod. Höj din lovsång klara: Gud, vår Gud, er god, Gud er god. </td> </tr> <tr> <td data-bbox="632 1617 893 1778"> Se, hur dagen bräcker, fram går ljusets flod. Dalen, som den väcker, svarar: Gud er god, Gud er god. </td> <td data-bbox="963 1617 1318 1778"> Gaajhkh dah ladtetjh laavloeh, vaajmoe geerjene, gaajhkh dah vaerieh, speanjoeh skujjieh: Boerehke! Boerehke! </td> </tr> <tr> <td data-bbox="632 1814 893 1975"> Skogens grenar glittrar, och med gladligt mod fåglarna, som kvittrar, sjunger: Gud er god, Gud er god </td> <td data-bbox="963 1814 1241 1975"> Vaajmoe, fahkah dellie, lokngesh bæjjese! Laavloeh guktie govloe: Mijjen Jupmele! Jupmele! </td> </tr> </table>	Morgon mellan fjällen. Hör, hur beck och flod, sorlande mot hällen, sjunger: Gud er god. Gud er god.	Själ, vak upp och svara dem med nyfött mod. Höj din lovsång klara: Gud, vår Gud, er god, Gud er god.	Se, hur dagen bräcker, fram går ljusets flod. Dalen, som den väcker, svarar: Gud er god, Gud er god.	Gaajhkh dah ladtetjh laavloeh, vaajmoe geerjene, gaajhkh dah vaerieh, speanjoeh skujjieh: Boerehke! Boerehke!	Skogens grenar glittrar, och med gladligt mod fåglarna, som kvittrar, sjunger: Gud er god, Gud er god	Vaajmoe, fahkah dellie, lokngesh bæjjese! Laavloeh guktie govloe: Mijjen Jupmele! Jupmele!
Morgon mellan fjällen. Hör, hur beck och flod, sorlande mot hällen, sjunger: Gud er god. Gud er god.	Själ, vak upp och svara dem med nyfött mod. Höj din lovsång klara: Gud, vår Gud, er god, Gud er god.						
Se, hur dagen bräcker, fram går ljusets flod. Dalen, som den väcker, svarar: Gud er god, Gud er god.	Gaajhkh dah ladtetjh laavloeh, vaajmoe geerjene, gaajhkh dah vaerieh, speanjoeh skujjieh: Boerehke! Boerehke!						
Skogens grenar glittrar, och med gladligt mod fåglarna, som kvittrar, sjunger: Gud er god, Gud er god	Vaajmoe, fahkah dellie, lokngesh bæjjese! Laavloeh guktie govloe: Mijjen Jupmele! Jupmele!						

Tabell 15: Alfabetisk oversikt over alle salmer som er brukt i gravferder i Frosta (perioden august 1985 – april 2009), Åsen (perioden oktober 1961 – oktober 2008), Grong (perioden september 1997 – oktober 2014) og Harran (perioden januar 1998 – juli 2014); til sammen 153 salmer. Jeg har tatt med både ”Nu har jeg vunnet (MBLrev 733)” og ”Nu har jeg vunden (MBL 626), vers 4-6”. MBLrev 733 er en nyere versjon av MBL 626, og førstnevnte mangler 5. vers i sistnevnte.

Alfabetisk oversikt over alle salmer som er brukt.
Akk, en plass er tom! (MBLrev 856)
Alltid freidig når du går (MBLrev 864/NoS 416)
Alt står i Guds faderhånd (MBLrev 880/NoS 308)
Bedre kan jeg ikke fare (MBLrev 744/NoS 836)
Blott en dag (NoS 490)
Bred dina vida vingar (NoS 816)
Da jeg trengte en neste (NoS 707)
Da Jesus satte sjelen fri (NoS 378)
Dagens auga sloknar ut (MBLrev 835/NoS 820)
Dauden gjennom verdi gjeng (MBLrev 578/NoS 829)
Deg være ære (NoS 187)
Dei stille i landet (MBLrev 660)
Deilig er jorden (MBLrev 110/NoS 56)
Den dag du gav oss, er til ende (NoS 818)
Den fyrste song eg høyra fekk (Sangboken 775)
Den himmelske lovsang (Sangboken 61)
Den siste skilnad er vel sår (MBLrev 742/NoS 847)
Den store hvite flokk å se (MBLrev 619/NoS 244)
Det er makt i de foldede hender (Sangboken 573)
Det er så yndig å følges ad (MBLrev 844)
Det hev ei rose sprunge (NoS 38)
Det lyser i stille grender (NoS 70)
Din fred skal aldri vike (NoS 864)
Din, o Jesus, din å være (MBLrev 504/NoS 78)
Ditt barn eg no vil vera (Sangboken 905)
Ditt sinn monne flyve så vide omkring (Arne Paasche Aasen (tekst)) ²²⁵
Du som freden meg forkynner (MBLrev 264/NoS 338)
Dype, stille, sterke, milde (MBLrev 13/NoS 552)
Eg lengtar så heim (Sangboken 859)
Eg ser (Bjørn Eidsvåg) ²²⁶
Eg veit i himmerik ei borg (MBLrev 86/NoS 843)
Ein båt i stormen duva (MBLrev 202/NoS 470)
Ein fin liten blome i skogen eg ser (NoS 493)
En dalende dag, en stakket stund (MBLrev 386/NoS 830)
Fader vår, kom oss i møte (N. Larsen) ²²⁷
Fader, vi takker deg for alt godt! (Se tabell 14)

²²⁵ Paasche Aasen, Arne (tekst). De nære ting (sang).

<http://vgd.no/samfunn/religion-og-livssyn/tema/1596600/innlegg/>, lastet 26.05.2014.

²²⁶ Eidsvåg, Bjørn. <http://www.bjorneidsvag.no/album/passe-gal/sanger/eg-ser>, lastet 05.01.2015.

²²⁷ Larsen, N. Fader vår, kom oss i møte (hymne).

http://www.fuglerudbegravelsesbyraa.no/nor/produkter/musikk_sanghefter/solosanger/hymne_fader_vaar_n_larsen, lastet 13.05.2014.

Fager kveldssol smiler (MBLrev 840/NoS 812)
Fra evighetsrikets have (MBLrev 850)
Fred til bot for bittert savn (MBLrev 63/NoS 607)
Gje meg handa di, ven, når det kveldar (Sondre Bratland (tekst), irsk folketone) ²²⁸
Gjør døren høy, gjør porten vid (MBLrev 76/NoS 5)
Gud når du til oppbrudd kaller (MBLrev 732/NoS 838)
Guds kjærleik er som stranda og som graset (NoS 727)
Guds kjærlighet er langt, langt større (Sangboken 76)
Han er min sang og min glede (Rop det ut nr. 127)
Han er oppstanden. Halleluja! (NoS 191)
Han tek ikkje glansen av livet (NoS 346)
Hellig, hellig, hellig! Herre Gud allmechtig (MBLrev 28/NoS 272)
Her møtes alle veie (MBLrev 741/NoS 826)
Herre Gud ditt dyre navn og ære (MBLrev 25/NoS 268)
Himlen blåner for vårt øye (N13 296)
Himmelske Fader, herleg utan like (MBLrev 27/NoS 311)
Hjemme i himlen skal ingen mer gråte (S97 146)
Hos Gud er evig glede (MBLrev 380/NoS 444)
Hvem vet hvor snart mitt liv skal ende (MBLrev 573/NoS 835)
Hver dag er en sjelden gave (Sangboken 835)
Hvilken venn vi har i Jesus (NoS 333)
Hvor salig er den lille flokk (MBLrev 59/NoS 413)
Høit fra det himmelske høie (MBLrev 859)
I dine hender, Fader blid (NoS 596)
I Gud Faders hender (A. M. Kaskinen, oversatt av V. Kristensen) ²²⁹
I himmelen, i himmelen (MBLrev 235/NoS 844)
Ikke en spurv til jorden (NoS 454)
Ingen er så trygg i fare (NoS 487)
Ja, engang mine øyne skal (NoS 863)
Jag har hört om en stad ovan molnen (Rop det ut nr. 184)
Jeg er en seiler på livets hav (MBLrev 771/NoS 862)
Jeg er i Herrens hender (NoS 497)
Jeg går til himlen (Sangboken 876)
Jeg løfter opp til Gud min sang (MBLrev 80/NoS 14)
Jeg råde vil alle i ungdommens dager (NoS 396)
Jeg så ham som barn med det solrike øye (MBLrev 872/NoS 334)
Jeg vet en deilig have (Lindeman (melodi)) ²³⁰
Jeg vet en hvile så skjønn og lang (Sangboken 878)
Jeg vet meg en søvn i Jesu navn (MBLrev 640/NoS 856)
Jesus er mitt håp, min trøst (MBLrev 638)
Jesus lever, graven brast! (MBLrev 337/NoS 179)
Jesus, det eneste, helligste reneste (MBLrev 871/NoS 423)

²²⁸ Bratland, Sondre (tekst), irsk folketone. Gje meg handa di, ven, når det kveldar (sang).

http://www.liebegravelse.no/lier/lier_begravelsesbyraa/seremonien/musikk/solosanger/gje_meg_handa_di_ven_i_rsk_folketone_bratland, lastet 26.05.2014.

²²⁹ Kaskinen, Anna Mari (tekst), oversatt av Vidar Kristensen. I Gud Faders hender er jeg glad og fri (sang).

<http://randianette.blogspot.no/2008/04/i-gus-faders-hender.html>, lastet 13.05.2014.

²³⁰ Lindeman (melodi; ukjent tekstforfatter). Jeg vet en deilig have (salme).

<http://www.buskerudbegravelse.no/gsb/view/Musikk-sang-og-salmer/243>, lastet 28.12.2014.

Jesus, du er den himmelveg (Sangboken 24)
Jesus, Frelser, los du meg (Sangboken 448)
Jesus, styr du mine tanker (MBLrev 673/NoS 601)
Kjærlighet er lysets kilde (MBLrev 206/NoS 223)
Kjærlighet fra Gud (MBLrev 845/NoS 669)
Klippe, du som brast for meg (MBLrev 321/NoS 124)
Legg meg ned forutan gråt (Se tabell 14)
Lei, milde ljøs (MBLrev 866/NoS 414)
Lenge jeg vandret langt borte fra deg (Sangboken 208)
Ljøs yver grav (MBLrev 342/NoS 188)
Lover Herren! Han er nær (MBLrev 14)
Lykksalig, lykksalig hver sjel som har fred! (MBLrev 848)
Lær meg å kjenne dine veie (NoS 312)
Løftene kan ikke svikte (NoS 314)
Med Jesus vil eg fara (MBLrev 505/NoS 418)
Med sorg vi hans legeme gjemmer (MBLrev 738)
Milde Jesus, dine hender (MBLrev 674/NoS 354)
Min død er mig til gode (MBLrev 735)
Mitt hjerte alltid vanker (MBLrev 122/NoS 45)
Mor, det navn skal aldri glemmes (R. Vold) ²³¹
Morgon mellan fjällen (Se tabell 14)
Måne og sol, skyer og vind (NoS 943)
Navnet Jesus blekner aldri (NoS 86)
No livnar det i lundar (MBLrev 395/NoS 765)
No soli bak um blåe fjell (MBLrev 833/NyNoS 655)
Nu Gud skje lov at stunden (MBLrev 737)
Nu har jeg vunden (MBL 626), vers 4-6
Nu har jeg vunnet (MBLrev 733)
Nærmere deg, min Gud (MBLrev 863/NoS 468)
Nå er den hellige time (N13 68)
Nå er det morgen (N13 801)
Når mitt øye, trett av møye (MBLrev 493/NoS 849)
O bli hos meg (MBLrev 842/NoS 814)
O store Gud, når jeg i undring aner (Sangboken 116)
Påskemorgen slukker sorgen (MBLrev 338/NoS 184)
Renn opp over grav, du signa sol (MBLrev 642/NoS 859)
Salige visshet: Jesus er min (NoS 492)
Saligheten er oss nær (MBLrev 160/NoS 84)
Se, solens skjønne lys og prakt (MBLrev 839/NoS 808)
Send bud på ham (Sangboken 464)
Ser jeg meg i verden om (MBLrev 392/NoS 827)
Skal vi møtes hist ved floden (Sangboken 919)
Skriv deg, Jesus, på mitt hjerte (MBLrev 312/NoS 597)
Som en herlig guddomskilde (Bloom (tekst)/Olsen (melodi)) ²³²

²³¹ Vold, Reidun (tekst). Mor, det navn skal aldri glemmes (dikt). <http://nettforlaget.net/gb/navn/sinlang/se.cgi>, lastet 13.05.2014.

²³² Bloom (tekst)/Olsen (melodi). Som en herlig guddomskilde (salme). http://www.buskerudbegravelse.no/nor/buskerud_begravelsbyraa_drammen/seremonien/musikk/salmer/som_en_herlig_guddomskilde_olsen_bloom, lastet 26.05.2014.

Som sol går ned i havet (Se tabell 14)
Stille, stille, kom å sjå (Se tabell 14)
Stjernesangen (Katharina von Schlegel, oversatt av Henry Albert Tandberg) ²³³
Stor er din trofasthet, Herre og Fader (N13 322)
Syng kun i din ungdoms vår (Joh. D. Behrens), vers 1 og 2 ²³⁴
Sørg, o kjære Fader, du (MBLrev 561/NoS 303)
Så ta da mine hender (MBLrev 865/NoS 608)
Så vide om land som sol mon gå (MBLrev 93/NoS 332)
Så vil vi nu sie hverandre farvel (MBLrev 67)
Takk at du tok mine byrder (Sangboken 288)
Takk, min Gud, for alt som hende (Sangboken 127)
Tenk når engang den tåke er forsvunnet (MBLrev 886/NoS 855)
Tenk når jeg min Frelser skuer (Sangboken 895)
Tiden svinner, tiden rinner (MBLrev 154/NoS 254)
Til en stad jag är på vandring (där rosor aldrig dör) (Donald Bergagård) ²³⁵
Til slutning så rekker vi broderskapshånd (MBLrev 66)
Tårnhøye bølger går (NoS 475)
Var jeg dog over, mine med (Se tabell 14)
Velsigna band som bind (NoS 531)
Velt alle dine veier (MBLrev 198/NoS 460)
Vem kan segla forutan vind (svensk folkevise) ²³⁶
Venner samlet om min båre (Se tabell 14)
Vær meg nær, å Gud (NoS 389)
Vår Gud han er så fast en borg (MBLrev 243/NoS 295)
Vår siste seng me reider (MBLrev 740)
Å Gud velsigne kvar og ein (MBLrev 855)
Å leva, det er å elska (MBLrev 846/NoS 698)
Å salige stund uten like (MBLrev 860/NoS 189)
Å, at jeg kunne min Jesus prise (Sangboken 131)
Å, kor djup er Herrens nåde (NoS 336)
Å, tenk når engang samles skal (MBLrev 69/NoS 508)

²³³ Von Schlegel, Katharina (tekst), norsk tekst av Henry Albert Tandberg. Stjernesangen.
http://kristen-tro.origo.no/-/bulletin/show/496220_stjernesangen?ref=checkpoint, lastet 13.05.2014.

²³⁴ Behrens, Joh. D. (tekst). Syng kun i din ungdoms vår (sang).
http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/id/119103/fordypning_dahle.pdf, lastet 13.05.2014.

²³⁵ Bergagård, Donald (tekst). Til en stad jag är på vandring (där rosor aldrig dör) (sang).
http://no.wikipedia.org/wiki/Donald_Bergag%C3%A5rd, lastet 13.05.2014.

²³⁶ Svensk folkevise. Vem kan segla forutan vind.
http://sv.wikipedia.org/wiki/Vem_kan_segla_f%C3%B6rutan_vind%3F, lastet 13.05.2014.

Vedlegg 3: Salmer brukt i perioden 1998 til og med 2008.

Tabell 16: Utvalget viser de ti mest brukte salmer til åpning, før tale, etter tale, ved grava – gitt i prosent av antall gravferder i de angitte sokn, for perioden 1998 – 2008. Prosenten for salme ved grava er korrigert for bisettelser. Frosta og Åsen sammenslått er referanse, dvs. bestemmer rekkefølgen på de ti første salmene. For lettere å kunne sammenligne er den mest brukte skrevet med **fet** skrift, den nest mest brukte er understreket og den tredje mest brukte er *kursivert*.

Åpning	Frosta og Åsen	Grong og Harran	Frosta	Åsen	Grong	Harran
Gud når du til oppbrudd kaller (MBLrev 732/NoS 838)	28,8	37,8	30,7	24,4	41,4	30,3
Kjærlighet fra Gud (MBLrev 845/NoS 669)	<u>16,5</u>	<u>15,5</u>	<u>14,6</u>	<u>21,0</u>	<u>17,3</u>	<u>11,8</u>
O bli hos meg (MBLrev 842/NoS 814)	6,8	13,9	8,6	2,5	9,3	<u>23,7</u>
Lei, milde ljøs (MBLrev 866/NoS 414)	6,8	4,2	7,5	5,0	4,3	3,9
Alltid freidig når du går (MBLrev 864/NoS 416)	4,3	1,7	3,9	5,0	1,2	2,6
Jeg er i Herrens hender (NoS 497)	3,8		3,2	5,0		
Navnet Jesus blekner aldri (NoS 86)	3,5		3,2	4,2		
Å leva, det er å elska (MBLrev 846/NoS 698)	3,0	4,2	2,5	4,2	3,1	6,6
Blott en dag (NoS 490)	2,8	6,3	2,1	4,2	6,8	5,3
Deg være ære (NoS 187)	2,0		2,5			
Med Jesus vil eg fara (MBLrev 505/NoS 418)		2,1			1,9	2,6
Nærmere deg, min Gud (MBLrev 863/NoS 468)		1,7				2,6
Ingen er så trygg i fare (NoS 487)		1,3				
Herre Gud ditt dyre navn og ære (MBLrev 25/NoS 268)				2,5		
Så ta da mine hender (MBLrev 865/NoS 608)					1,2	
Deilig er jorden (MBLrev 110/NoS 56)					1,2	
Bred dina vida vingar (NoS 816)						2,6
Prosent de ti salmer utgjør av alle salmer brukt til åpning	78,2	88,7	78,9	78,2	87,7	92,1
Antall ulike salmer brukt til åpning	51	29	45	28	24	16
Antall gravferder	399	238	280	119	162	76
Før talen	Frosta og Åsen	Grong og Harran	Frosta	Åsen	Grong	Harran
Kjærlighet fra Gud (MBLrev 845/NoS 669)	14,3	17,6	16,8	8,4	17,3	<u>18,4</u>
Alltid freidig når du går (MBLrev 864/NoS 416)	<u>13,8</u>	<i>10,1</i>	<i>12,9</i>	16,0	9,3	<i>11,8</i>
O bli hos meg (MBLrev 842/NoS 814)	<i>13,0</i>	8,8	<u>13,2</u>	<u>12,6</u>	8,6	9,2
Lei, milde ljøs (MBLrev 866/NoS 414)	8,0	<u>14,7</u>	7,1	<i>10,1</i>	<u>12,3</u>	19,7
Gud når du til oppbrudd kaller (MBLrev 732/NoS 838)	5,0		4,6	5,9		3,9
Å leva, det er å elska (MBLrev 846/NoS 698)	4,3	5,9	4,3	4,2	6,8	3,9
Fager kveldssol smiler (MBLrev 840/NoS 812)	3,3		3,6	2,5		
Nærmere deg, min Gud (MBLrev 863/NoS 468)	3,0	2,5	2,5	4,2	3,7	
Jeg er i Herrens hender (NoS 497)	2,8	7,1	3,2		9,3	2,6
Herre Gud ditt dyre navn og ære (MBLrev 25/NoS 268)	2,8			3,4		
Blott en dag (NoS 490)		4,2	2,9		3,7	5,3
Bred dina vida vingar (NoS 816)		3,8				7,9
Så ta da mine hender (MBLrev 865/NoS 608)		3,4			4,3	

Deg være ære (NoS 187)				2,5	3,1	
Navnet Jesus blekner aldri (NoS 86)						5,3
Prosent de ti salmer utgjør av alle salmer brukt før talen	70,2	78,2	71,1	69,7	78,4	88,2
Antall ulike salmer brukt før talen	64	33	64	33	28	19
Antall gravferder	399	238	280	119	162	76
Etter talen	Frosta og Åsen	Grong og Harran	Frosta	Åsen	Grong	Harran
O bli hos meg (MBLrev 842/NoS 814)	14,0	23,5	13,6	15,1	23,5	23,7
Deilig er jorden (MBLrev 110/NoS 56)	<u>12,0</u>	9,2	<u>11,8</u>	12,6	10,5	6,6
Kjærlighet fra Gud (MBLrev 845/NoS 669)	9,3	10,9	9,3	9,2	<u>11,7</u>	9,2
Lei, milde ljos (MBLrev 866/NoS 414)	8,5	3,8	8,6	8,4	3,7	3,9
Fager kveldssol smiler (MBLrev 840/NoS 812)	8,3		6,1	<u>13,4</u>		3,9
Å leva, det er å elska (MBLrev 846/NoS 698)	5,5		5,4	5,9	3,1	
Så ta da mine hender (MBLrev 865/NoS 608)	4,8	4,2	4,6	5,0	5,6	
Nærmere deg, min Gud (MBLrev 863/NoS 468)	4,0		3,9	4,2		
Alltid freidig når du går (MBLrev 864/NoS 416)	3,3	3,8	3,2	3,4	4,3	
Jeg er i Herrens hender (NoS 497)	2,5	<u>11,8</u>	3,2		10,5	<u>14,5</u>
Bred dina vida vingar (NoS 816)		5,5			4,9	6,6
Deg være ære (NoS 187)		3,8			3,7	3,9
Blott en dag (NoS 490)		3,4				6,6
Herre Gud ditt dyre navn og ære (MBLrev 25/NoS 268)				5,0		
Eg veit i himmerik ei borg (MBLrev 86/NoS 843)						5,3
Prosent de ti salmer utgjør av alle salmer brukt etter talen	72,2	79,8	69,6	82,4	81,5	84,2
Antall ulike salmer brukt etter talen	52	32	50	22	28	20
Antall gravferder	399	238	280	119	162	76
Ved grava						
Så ta da mine hender (MBLrev 865/NoS 608)	46,6	<u>34,9</u>	49,3	40,0	<u>30,6</u>	<u>44,0</u>
Fager kveldssol smiler (MBLrev 840/NoS 812)	<u>27,1</u>	56,5	<u>21,8</u>	<u>39,2</u>	61,1	46,7
Å, tenk når engang samles skal (MBLrev 69/NoS 508)	7,8	4,3	7,9	7,5	3,2	6,7
Deilig er jorden (MBLrev 110/NoS 56)	6,8	0,4	7,1	5,8	0,6	
Nærmere deg, min Gud (MBLrev 863/NoS 468)	2,8	0,9	3,2	1,7	0,6	1,3
Alltid freidig når du går (MBLrev 864/NoS 416)	2,3	0,9	2,5	1,7	0,6	1,3
Kjærlighet fra Gud (MBLrev 845/NoS 669)	1,5	0,9	1,8	0,8	1,3	
O bli hos meg (MBLrev 842/NoS 814)	1,0		1,1	0,8		
Bedre kan jeg ikke fare (MBLrev 744/NoS 836)	0,5		0,7			
Han tek ikkje glansen av livet (NoS 346)	0,5			0,8		
Deg være ære (NoS 187)		0,4			0,6	
Her møtes alle veie (MBLrev 741/NoS 826)		0,4	0,7		0,6	
Jeg vet en deilig have (Lindeman (melodi))		0,4			0,6	
Fred til bot for bittert savn (MBLrev 63/NoS 607)				1,7		
Prosent de ti salmer utgjør av alle salmer brukt ved grava	96,7	100,0	96,1	100,0	100,0	100,0
Antall ulike salmer brukt ved grava	22	10	21	10	10	5
Antall gravferder	399	238	280	119	162	76

Tabell 17: Sammenligning av bruk av salmer i menns og kvinners gravferder, for Frosta og Åsen sammenslått og Grong og Harran sammenslått, i perioden 1998-2008. Rekkefølgen til salmene er bestemt av sum antall ganger salme er brukt i Frosta og Åsen sammenslått (synkende rekkefølge), bortsett fra de tre siste – som bare er brukt i Grong og Harran sammenslått. Tabellen viser det faktiske antall ganger salme er brukt i en gravferd for en mann/gutt, antall ganger salme er brukt i en gravferd for ei kvinne/jente og i sum, samt forholdstallet gitt som antall ganger salme er brukt i en gravferd for en mann/gutt dividert på antall ganger salme er brukt i en gravferd for ei kvinne/jente. Dette forholdstallet er justert for forskjell i antall gravferder for menn/gutter og kvinner/jenter. Forholdstall større enn 1,3 eller mindre enn 0,7 tilsvarer en forskjell på over 30 %.

	Frosta og Åsen				Grong og Harran			
	Mann	Kvinne	Sum	Forholdstall	Mann	Kvinne	Sum	Forholdstall
Frosta og Åsen: Gravferd menn 202 ; gravferd kvinner 197								
Grong og Harran: Gravferd menn 127 ; gravferd kvinner 111								
Så ta da mine hender (MBLrev 865/NoS 608)	101	112	213	0,88	50	51	101	0,86
Kjærlighet fra Gud (MBLrev 845/NoS 669)	85	81	166	1,02	55	52	107	0,92
Fager kveldssol smiler (MBLrev 840/NoS 812)	85	72	157	1,15	80	59	139	1,19
Gud når du til oppbrudd kaller (MBLrev 732/NoS 838)	70	70	140	0,98	55	42	97	1,14
O bli hos meg (MBLrev 842/NoS 814)	67	72	139	0,91	56	54	110	0,91
Alltid freidig når du går (MBLrev 864/NoS 416)	53	41	94	1,26	24	15	39	1,40
Lei, milde ljøs (MBLrev 866/NoS 414)	47	46	93	1,00	32	22	54	1,27
Deilig er jorden (MBLrev 110/NoS 56)	41	38	79	1,05	11	18	29	0,53
Å leva, det er å elska (MBLrev 846/NoS 698)	27	24	51	1,10	18	12	30	1,31
Nærmere deg, min Gud (MBLrev 863/NoS 468)	14	29	43	0,47	6	8	14	0,66
Jeg er i Herrens hender (NoS 497)	15	22	37	0,66	21	25	46	0,73
Å, tenk når engang samles skal (MBLrev 69/NoS 508)	15	19	34	0,77	3	7	10	0,37
Navnet Jesus blekner aldri (NoS 86)	16	11	27	1,42	2	4	6	0,44
Herre Gud ditt dyre navn og ære (MBLrev 25/NoS 268)	17	10	27	1,66	2	4	6	0,44
Blott en dag (NoS 490)	14	11	25	1,24	19	14	33	1,19
Deg være ære (NoS 187)	13	11	24	1,15	13	4	17	2,84
Jeg er en seiler på livets hav (MBLrev 771/NoS 862)	13	1	14	12,68	1	0	1	-
Bedre kan jeg ikke fare (MBLrev 744/NoS 836)	4	8	12	0,49	3	2	5	1,31
Han tek ikkje glansen av livet (NoS 346)	1	11	12	0,09	0	0	0	-
Eg veit i himmerik ei borg (MBLrev 86/NoS 843)	5	6	11	0,81	5	2	7	2,19
Det lyser i stille grender (NoS 70)	7	4	11	1,71	0	0	0	-
Tenk når engang den tåke er forsvunnet (MBLrev 886/NoS 855)	3	6	9	0,49	0	0	0	-
Dype, stille, sterke, milde (MBLrev 13/NoS 552)	3	5	8	0,59	0	1	1	0,00
Takk, min Gud, for alt som hende (Sangboken 127)	3	5	8	0,59	1	3	4	0,29
Jesus, det eneste, helligste reneste (MBLrev 871/NoS 423)	2	4	6	0,49	1	0	1	-
Lykksalig, lykksalig hver sjel som har fred! (MBLrev 848)	4	2	6	1,95	1	0	1	-
Den himmelske lovsang (Sangboken 61)	4	2	6	1,95	0	0	0	-
Saligheten er oss nær (MBLrev 160/NoS 84)	2	4	6	0,49	0	0	0	-
Salige visshet: Jesus er min (NoS 492)	5	0	5	-	0	0	0	-
Velt alle dine veier (MBLrev 198/NoS 460)	3	1	4	2,93	2	1	3	1,75
Fader vår, kom oss i møte (N. Larsen)	1	3	4	0,33	0	0	0	-
Ja, engang mine øyne skal (NoS 863)	4	0	4	-	0	0	0	-
Jeg vet meg en søvn i Jesu navn (MBLrev 640/NoS 856)	3	0	3	-	3	0	3	-
Ingen er så trygg i fare (NoS 487)	2	1	3	1,95	5	1	6	4,37
Med Jesus vil eg fara (MBLrev 505/NoS 418)	0	2	2	-	4	6	10	0,58
Bred dina vida vingar (NoS 816)	0	0	0	-	16	9	25	1,55
No livnar det i lundar (MBLrev 395/NoS 765)	0	0	0	-	1	6	7	0,15
Det er makt i de foldede hender (Sangboken 573)	0	0	0	-	2	5	7	0,35